

**TE TĀVINIRAA
A TE ÒROMETUA**

**RURURAA ÒROMETUA A TE EPM
TEAHUPOO - 09-13 TIURAI 2007**

TUHAA 1

TE HIÒRAA A TE REO, TA TE POROTETANI, TA TE PÏPÏRIA I TE PARAU O TE ÒROMETUA

Te tūramaraa a te reo :

Òrometua, e taò māòhi teie, e piti tuhaa e vai ra i roto i teie taò òro / metua.

Te fāì noa nei tātou e, te reo, te fauraò ia o te ìte e te paari o te hoê nūnaa. No te reira tumu, e tūtonu tātou i te paari o te māòhi, to na ìte i te faanaho-atoà-raa i to na párau, e tā na atoà i faaherehere ei taoà faufaa e te ora no teie nūnaa.

E tūtonu mai tātou i nià i teie nā tuhaa e piti : òro / metua :

E tauturu te reira ia tātou i te māramaramaraa i te vārua o teie taò òrometua. E tāmata ia tātou e hiò i te mau faaòhiparaa e ìtehia ra i roto ia tātou te māòhi, e hiò atoà rā i roto i te mau faaòhiparaa e ìte-atoà-hia ra i roto i te mau nūnaa fētii mai ia tātou [Māori, Niue, Hāmoa, Futuna, Ûvea, Vaihī]]

Te tuhaa mātāmua “òro”:

Te mau nūnaa tei ìte i teie taò, *òrometua*, teie ta rātou huru parauraa : *koro*, e *òro*, aore ia, e *tōtoro*. Teie te tahī manaò rahi e matara mai i roto i te tuhaa, *òro*, *koro*, te parau ia no te paari e no te rūàuraa, te *tōtoro*, te rūàuraa, e miòmiò te ìri. E te tahī atoà, no te rahi atoà o to na matahiti, i rahi ai to na ìte e to na paari.

E no te mea hoì, no te metua teie parau, no reira, te paari o teie taata, tei te noaaraa ia ia i te haapae i to na mau hinaaro atoà no te maitaiò o te feiā tei riro o ia iho, ei metua. Te mau mea rā te reira e rahi ai o ia, e riro ai ei taata faufaa, o ia te taata e haamatara i te parau o te ora, ia fānaò te tāatoàraa.

Te piti o te tuhaa "metua" :

Teie te mea e faaroohia i roto i te mau faaòhiparaa o te reo i roto i te mau nūnaa fētii mai ia tātou : te *mākua*, te *mātua*, te *metua*.

Te manaò rahi e matara mai, te mātāmua ia, e ìte-atoà-hia i roto i teie taata, te parau o te paari, te ìte, te àravihi e te mana hoì. E faaaau-atoà-hia rā o ia i te raatira pahī e te tahuà.

I mua hoì i te parau o te paari, te ìte e te àravihi, ua pāpū tātou e, eere ia no te haamata-noa-raa te tahi i te rave i te òhipa i noaa ai ia na te reira paari, te ìte e te àravihi, no te māoro rā, no te tuutuu-òre rā i te rave-noa-raa i te reira òhipa, i roaa ai te tahi te paari. I riro ai te haapii e te ìte ei faufaa na te metua e no te faufaa atoà hoi o te ora.

E aha atu ra ia te òrometua :

Te òrometua, ia au i teie mau faaòhiparaa, eere ia i te taata âpī, e taata rā teie tei rahi te matahitii. Eere atoà rā i te tahi rūàu, e taata rā tei ì i te paari, no te reira paari, i ravehia ai o ia ei hiòraa, ei hohoà e tano e pee, no te mea, e faatupu o ia i te ora, e ìmi hoì i te râveà ia māhora-hora te ora o te feiā o tā na e arataì ra, a riro atu ai ei tuhaa na te tāatoà-raa.

No to na paari, e tano ai o ia e rave i te tiàraa raatira :

E tià o ia i mua, no te mea, e maraa ia na te òhipa i nià i te faate-rreraa o te fenua. Te vāhi faufaa rā ta tātou e tâpeà mai, teie ia parau no te ìte, e ua ì o ia i te ìte, te huru o te ìte, mai te parau o te fenua, te parau o te mau atua, te parau o te mau tōroà atoà e ravehia nei i nià i te fenua nei.

Te reira taata e parau atoà te mau tupuna e, e *mataî*, no te mea, ua ì to na mata i te ìte, ua ì o ia iho i te paari ta te reira ìte i faatupu mai i roto ia na. No reira, e tano teie taata e faaauhia i te hoê *tahuà*, aore ia, i te hoê *raatira pahī*.

Te auraa, ei ìte ia e ei paari to te taata e manaò ra e arataì i te fenua. Ia ara atoà ra tātou e, te taata e tano e tuu ia na i mua, a riro atu ai o ia ei hiòraa, te taata hoì e tano e rave i teie tiàraa raatira , ua ì o ia i te paari

e te ìte, e te hereraa i te parau o to na iho nūnaa, to na fenua, e ia ìtehia i roto ia na te huru o te metua.

Te fifi noa rā i roto i ta te taata hiòraa i teie mahana, ia faaroo-anaè-hia teie taò *raatira*, e mea pihepina ia i te tāpirihia mai te mana e mau-hia ra e teie taata. E te reira hoì huru mana, ua faariro ia ia na, mai te mea ra e, to na hinaaro, ua au atoà ia i to te nūnaa.

To te tahī atoà ia òreraa e naeà-faahou-hia i te parau a te taata, e riro o ia ei faaturaraa na te taata, e to na mau hinaaro, e riro mai ia ei hopoià na te taata.

Te raatira, e taata atoà ia tei ìte i te haapae ia na, no te maitai o te feiā tā na e arataì ra. No te reira huru metua i rahi ai te taata i te auraro e te faatura i to rātou mau raatira, i faaroohia ai ta rātou mau parau atoà.

Ia riro rā te mana ei hopoià teimaha nò te taata, ei moihaa haama-taùraa, ei ìmiraa hanahana, eere faahou ia i te mana. Te mana rā ta te māðhi e hinaaro i te hoë raatira ia faaòhipa o ia, e mana metua ia, òia hoì, e mana fārii i te taata, te huru o te taata. E mana aupuru e te here, òia hoì, e mana no te hōroà i te ora, e mana faarahi i te ora o te tahī. E mana faaàmu i te taata i te māa, ia òre ia hepohepo i roto i te ora-raa. E mana pāruru i te taata i te mau fifi atoà tā na e riro i te fārerei atu.

Teie te òrometua ta te reo e heheu mai nei, teie te raatira, e teie te tahuà, te arataì hoì ta te māðhi i hinaaro. Te òrometua, e tiàraa faaora to na, aita o ia i nià, tei raro rā e tei mua, ia au i te tiàraa o te arataì, ei hiò-rraa maitai ta te taata e pee atu.

E te mana hoì o ta te raatira e faaòhipa, tei roto anaè ia i te ìte e te paari, i te ìmiraa i te rāveà, i te ora no te nūnaa o tā na e arataì ra, o to na ia ôòma, e no te mea hoi, tei mua o ia, i nià atoà ia na e tau mai ai te fifi e te àti.

I teie rā mahana, e aha te òhipa e ìtehia nei, i ta te òrometua iho hiò-rraa i to na parau. Te mea pāpū, aita faahou o ia e tūtonu ra i te vārua o teie taò òrometua, ua tāpeà-noa-hia mai te taò, tīrāra atu ai. Aita faahou te reo, to na reo e riro ra ei faufaa tumu, e te ora hoì nō na, e ta na hoì mau haapiiraa ei arataì i nià i te talara o te paari e te ìte hoì.

Ua faaea atoà teie òrometua i te tūtonu i to na mata i nià i te mau haapiiraa tumu a te fenua, mai te haèhaa, te faatura, te hōroà, te here e te aroha hoì, e te taura e tāamu ra ia na i nià i to na mau tupuna.

Ìnahā, na te reo te reira paari e faauru ia na i te ìmiraa i to na parau tei tāamuhia i nià i to na fenua, tō na te reira tumu, ei reira to na aa e mau pāpū ai, e huti mai ai o ia i te tāpau e faaàmu ia na.

Aita anaè teie repo fenua, aita atoà to teie rāau e parau, e te hohoà hoì o te fenua, te hohoà atoà ia o te taata o tā na e faaàmu. Te auraa, teie te òrometua mātāmua roa o te taata, te fenua.

Ia òre o ia iho e fārii, ia òre to na âau ia fati mai i te haapiiraa a te reo e tā na e tūrama noa ra ia na, e nā hea te paari e noaa ai ia na.

Te mea pāpū, eere te òrometua i te tahi titauraa tōroà, e tāpura òhipa rā, ia faaòhipa o ia i to na ìte, to na paari, to na àravíhi, no te faatupu i te ora, te maitaì e te hau o te nūnaa o tā na e arataì ra.

Ia au i teie tiàraa faaora to te òrometua, aita atu e hiòraa maitaì aè e te faahiahia nō na, ia rave atoà o ia i te huru e te paari o te taata ravaai. Ua ìte teie taata e, ia tāfifi ta na ûpeà i nià i te òfaì, eita o ia e ui e eita atoà rā o ia e huti noa i ta na ûpeà nā nià atu i to na vaa, e ôuà rā o ia i roto miti, e tātara i te vāhi e tāfifihia ra e ta na ûpeà.

Teie hoì òrometua e parauhia nei, eita o ia e mehameha i te rari miti, no te ora o te feiā o tā na e arataì ra. No te haamanaò atoà rā ia tātou e, teie te mau pipi mātāmua ta Ietu i mālti (Mātaio 4, 19-20), e mau taata ravaai te tahi pae o rātou. Aita teie feiā e manaðonaò roa i to rātou iho parau, mai te toëtoë, te paapaa mahana, te vero, hoê noa mea ia tupu, ia tāmāa te feiā o ta rātou e arataì ra e ia ora hoì.

I mua i teie mau manaò e heheuhia nei i mua ia tātou, e tupu mai te uiraa e, aita ãnei tātou i paruparu i te fāriiraa i te paari ta te reo e tūrama noa ra, a riro atu ai ei tautururaa i tā tātou hiòraa i to tātou iho parau i teie mahana.

No te mea hoì, e taò teie na te māòhi, e ùputa matara atoà ia teie no tātou, i te māramaramaraa i ta te reo titauraa mai ia tātou e te faaòhipa-rraa i te reira. Ia rave mai tātou i te tahi tumu rāau ei hiòraa, te vai ra

ihōā to na aa tumu, mai reira haere mai ai te mau aa rii naīnāi. E parau-hia na te reira aa tumu, e *tiriò*, te reira rii atoà ta te reo e titau mai ra ia tātou i teie mahana, te auraa, te amo nei teie aa i te tāatoàraa o teie tumu rāau, e tupu ai i to na tupuraa, e hotu atoà ai i to na hoturaa. Teie rā, i te pūai atoà o te mataì e fārara ai teie tumu rāau e ia hapehape anaè hoì, e tāaa-roa-hia.

E mataì teie e fārara noa nei i nià i teie tumu rāau aita e mahana tuua, no te tāaa roa i te māðhi i nià i to na fenua. Ua pāpū atoà rā ia tātou e, te rāau e tāahia, e riro mai ia ei rāau marô, e te reira hohoà rāau, e auahi to na vairaa.

Ia òre tātou ia fāì e, teie fenua, te vāhi mau ia i tanuhia ai to tātou ora to te māðhi, mai te reo, te hiroà, te tiàturiraa e aita e ora to tātou i rāpaeàu àe i te here e te aroha o te Atua i te māðhi. Te mea pāpū, ua pohe ia nūnaa i to na iho faaroo-òre.

Te reo, te fauraò o te paari e te ìte o te hoê nūnaa. Te ùnaùna o te hoê tumu rāau, to na ia ruperupe, to na heeuri, to na hotu ùmu, e tāpaò faaì-te te reira e, e ora te nūnaa. Ia heeuri faahou te reo, ia tanu-faahou-hia to na parau i roto i te pū o teie fenua, e hoì faahou mai te ora o teie nūnaa. Te auraa, e arataì te reira paari e te reira ìte i te fārraa i te Atua, te tumu o te reo e to na hiroà māðhi.

Te fārraa faaroo :

Fāì : faaìte i te tahí mea i te tahí taata na roto i te parau. Haapaò mai-taì, e fāì te parau, eere rā te *faaî*.

Faaroo : to te taata ia tiàturi i te Atua i faaìte mai ia na, na roto i ta na parau. Te reira hoì parau, te vāhi atoà ia tā na i tiàturi e, i reira e noaa mai ai ia na te ora, te oàòà, te maitaì e te hau.

No reira, te haamataraa o te faaroo, te tahí ia parau i tae mai i te taata ra, tā na i fārii, e tā na i tiàturi ei mea faufaa nō na iho, no to na tiàraa taata, no to na oraraa, òia hoì, te tupuraa o to na parau e no te haapāpū i te àveià tā na e titau no te aratairaa e te faanahoraa i to na parau.

Te mea ia tā na i hinaaro i te faaite na roto i ta na huru paraura, òia hoì, te paraura ta tō na fenua, ta tō na nūnaa, tō na reo, tō na hiroà

tumu, tā na peu tumu i haapii ia na i te faanaho, e te faaïte atoà ra o ia i te reira na roto i te òhipa ta te māramarama o te parau i titau ia na ia rave, aore ra, na roto i te mau rāveà atoà no roto i ta na peu tumu e hiroà tumu tei au ia na i te faaòhipa no te faaïteraa i to na tiàturiraa i te parau e tūrama ra e tē arataì ra i to na oraraa.

Te tiàturi ta tātou e parau nei, hoë à ia e te *tūruì*, aore ia, te *tūturi*, taa noa atu ai te tiàraa i nià i te turi, tei parau-atoà-hia e, e *tūturi*. I tiàturi ai te taata i te Atua, no to na ia tiàraa pāpū, te taui-òre e te haùti-òre.

Te auraa, e parau mau te Atua, i to na haamataraa e i to na tupuraa, ðia hoì, i roto i ta na faaïteraa ia na iho, te mea ia ta te Atua iho e faaïte ra i te nā-ô-raa e : “te vai nei au, o vau e vai nei” (Etoto 3, 14). No te mea i parau te Atua, i ìtehia ai e, te vai ra te Atua. Te auraa ra, ua riro ia te parau ei rāveà faaïte i te Atua.

No te mea rā, te Atua e ta na parau, hoë à ia. Te ìte ra ia tātou e, te tiàturiraa i te parau i faaïte mai i te Atua, ua riro atoà ia ei tiàturiraa i te Atua ta te parau e faaïte ra, ua riro atoà rā ei tiàturiraa i te mea ta te parau i faatupu. Te mea ia ta te pāpāì taramo e parau ra i te nā-ô-raa e : “te parau hua nei te mau rai i te hanahana o te Atua, e te faaïte nei te reva i te òhipa a ta na rima.....” (Taramo 19, 1-4)

Te fāïraa faaroo, te parau ia e faaïte ra i to te taata tiàturiraa i te tahi parau, ta te taata atoà rā te reira huru faaïteraa i taua tiàturiraa nō na ra, tei paèpaèhia mai e to na iho oraraa, nā reira hoì te mau òhipa atoà tā na e rave tāmau noa ra.

Te tāatoàraa o teie mau mea tei parauhia, e fāïraa faaroo. Ia paruparu te tahi vāhi, ua riro ia ei haaparuparu i te tāatoàraa. Òia mau, mai te peu e, e tūruì te auraa o te tiàturi, e mataù ia te taata i te tūruì i nià i te mea paruparu, o tē riro te reira ei tumu e topa ai o ia.

Te ìte atoà ra ia tātou e, i roto i te fāïraa faaroo, aita ta te parau noa, nehenehe noa ai te huru paraura, te vai atoà ra te taata parau iho i roto i te huru mau tā na e faaïte ra, nā reira hoì te peu e te òhipa tā na e rave ra tei riro ei faahohoàraa no ta na iho parau.

Te riro ra te reira ei haamanaòraa i te taata e, mai te peu, te Atua e ta na parau, hoë à ia, te tupuraa o te parau, ðia hoì te riroraa mai te parau ei òhipa ìtehia e te mata, ua haamanaò atoà mai ia i te parau e vai ra i

te haamataraa, te parau hoì e te òhipa tā na i faatupu mai, te faahoì ra ia i te hanahana i te Atua ra, te tumu o te parau.

I roto i te fārraa faaroo, teie te mea e tītauhia ra i te taata : ia ite-atoà-hia te hoëraa e te tūàtiraa e vai ra i roto i te taata parau e ta na parau, nā reira hoì te òhipa tā na e rave ra e tae noa atu i te huru tā na e faaïte ra i mua i te taata atoà. Ia òre, e riro e, nā ta na iho parau e faahapa i te taata parau, nā ta na atoà rā òhipa e faahapa mai ia na, riro atu ai ta na fārraa faaroo ei haavare.

No reira, mai te peu, eita e maraa i te taata te amo i to na iho parau, òia hoì te fār i to na iho parau, nā hea ta na parau e amo ai ia na, nā hea atoà rā ta na òhipa e amo ai ia na.

Eiaha tātou e manaò e, e moè te taata i muri mai i ta na parau, te tià-turiraa te reira o te haavare, eita atoà rā o ia e moè i roto i ta na òhipa i rave, no te mea, aita e òhipa tei òre i riro ei tupuraa no te tahi manaò, te mea i parauhia, nā reira hoì te òhipa i ravehia, ua riro ia mai te rima e faatoro ra i nià i te taata tei riro ei tumu no taua parau ra e no taua òhipa ra.

E au teie mau parau no te taata hoë, e aore ia, no te Ëtärëtia, òia hoì te âmuiraa taata i fārii i te Fatu hoë, tei fārii atoà rā ia riro ta na parau “ei rāmepa tūrama i to na mau èà” (Taramo 119, 105).

Te mea e tano ia haapāpūhia, te fārraa faaroo, eere ia i te tahi parau e hope noa i nià ia na iho, te mea rā te reira ta te māramarama o te parau a te Atua i haaparau i te hoë taata, e te mea hoì ta te māramarama o te reira parau i faarave ia na, e riro ai te reira ei ârueraa, ei haamaitaïraa, ei faahanahanaraa nā na i te Atua, e ei faaïteraa hoì i to na âau mēhara.

Te fārraa faaroo, te tahi te reira parau oàoà, òia hoì e parau e faaïte ra i te oàoà o te taata tei hinaaro i te amo, te âfai i te roo o te parau i ìriti ia na i te ùputa o te māramarama e te ora. No reira, i roto i te fārraa faaroo, ua haapae-roa-hia te taiä e te mataù, no te mea, aita atu ta te taata e manaòraa, māoti rā, te roo e te hanahana o te Atua.

Mai ia tātou rā i haamanaò noa na e, no te mea i parau te Atua, i ìte-hia ai e, te vai ra te Atua, e tano roa ai tātou e parau atoà mai te tāuruu-òre e : no te mea o tātou tērā e parau ra i roto i te fārraa faaroo, e ìte-

atoà-hia ai e, te vai ra tātou. Te auraa ra, ua riro ia te parau a te Atua mai te hiòhipa i reira te putaraa to tātou hohoà e to tātou parau, e te òreraa e fārii i te reira, ua riro ia tātou ei haavare i mua i te Atua.

No reira, te fārraa faaroo, eere ia i te parau haamaruuru noa ia tātou iho, aore ra, te tahi âpaparaa parau e ìmi ra i te rāveà ia òre ia miòmiò te âau taata. Ia nā reira tātou i te hiò, tei roto ia tātou i te hahi.

Mea tano rā ia pāpū maitai to tātou manaò e, te fārraa faaroo, ta te taata te reira parau faateniteniraa i te Atua ei pāhonoraa i to na hāmani maitai e to na here fāito-òre.

Te hiòraa porotetani i te òrometua :

Te tahi uiraa : *E tano ānei e faataa-ê i teie nā hiòraa e piti nei, ta te porotetani e ta te pīpīria hoì, no te tiàraa òrometua.* E nā ô noa ia tātou e, ta te porotetani tūramaraa e ta te pīpīria hoì, ua hoê ânei ta rāua faaïteraa, mai te peu hoì e, te taa-ê ra te tahi i ta te tahi, tā vai ia te hiòraa e tāpeà mai.

Te mea e ui, e aha te auraa o teie taò “porotetani” :

Porotetani, e taò farāni teie tei haamāòhihia, e pātoi to na auraa. O teie te ioà i tāpeàhia mai, no te âmuiraa o te feiā atoà i tiàturi i te Fatu hoê, māoti, te Ètārētia porotetani. Eere rā teie ta na òhipa tumu te pātoi-raa, aore ia, te pātoiòraa, eere atoà teie to na oraraa, te òhipa pātoi, te tumu rā o teie mau pātoiòraa tā na, ia tupu e ia itehia te hinaaro o te Fatu, ia hoì mai te parau mau, ei oraraa no te Ètārētia e tā na atoà faaïteraa.

No te haamanaò noa i te porotetani e, te Atua ta tātou e haamori nei, e Atua parau, e Atua haapii, e Atua faaara, e Atua haamanaò, e Atua here e te aroha i te taata, tei hōroà i te ora o tei tiàturi ia na. Te Fatu hoì ta tātou e fāi nei, ei Fatu no te Ètārētia, o te parau ia a te Atua i riro mai ei taata, tei haamanaò mai hoì i te aroha e te here o te Atua i te taata, e ta na ôpuaraa e faaora i te taata.

Te porotetaniraa, e tano atoà e parau, te pātoiòraa, eere te reira i te haamataraa o te Ètārētia, o te rāveà rā te reira o tā na e faaòhipa, ia au i te tūramaraa a te parau a te Atua, no te faaïte i to na tūàti-òre i te mau òhipa tià-òre atoà e faatupuhia e te taata i nià i te fenua nei.

Teie Ètārētia Porotetani, to na tanoraa mau, eita te faanahoraa e riro ei ôtià no ta na huru aratalraa i te oraraa o te Ètārētia, o te mea rā teie e orahia nei e tātou atoà i teie mahana. Înahā, eita te reira huru hiòraa i te faanahoraa e tauturu i te tupuraa o te òhipa e hinaarohia i te rave, i te mea e, ua oti ê na i te faanahohia te mea e hinaarohia i te rave. E ia òre hoì e rave mai tei pāpāihia, te faarirohia ra te reira taata ei faatupu peà-peà i roto i te oraraa âmui.

E aha atu ra ia te faanahoraa. Eere roa atu rā te faanahoraa i te tahi parau fifi, mai te peu, nā te māramarama o te parau e faarave ra ia na i te òhipa, e aore ia, e faanaho ra ia na i te òhipa e rave atu.

E aha atu ra ia te auraa o teie pehe puta-òre e tai noa nei i teie mahana i roto i te Ètārētia, tei faanahohia ra, ua faanahohia ia, aore ia, e haere noa i nià i te mea i faanahohia.

Tē nā hea ra ta te porotetani hiòraa i te òrrometua :

Te òrrometua, e taata teie tei faaineinehia i nià i te mau tuhaa haapii-rraa atoà e tae ai o ia i te haapaòraa i to na tiàraa. Eita rā e tià ia faaðro-metuhia te tahi, mā te faaineine-òre ia na i nià i te parau e te tumu o te parau i titauhia ai te tahi no taua tiàraa ra. Tā na teie titauraahia i teie taata e faahinaaro atoà ra i teie tiàraa òrrometua, ia hōroà i to na pūai, to na vārua, to na tāatoàraa i roto i teie faaineineraa ia na, ia òre anaè, e riro ta na tāviniraa i te paruparu.

Te auraa, aita e òrrometua mea fānau-noa-hia mai. Ia òre hoì ia taeà-hia te fāito e hinaarohia i te hoê no taua tiàraa ra, no te mea, ta na teie hiòraa mātāmuia no teie taata.

Teie te tahi hiòraa a te porotetani i teie taata e mau ra i teie tiàraa òrrometua, e taata faaineinehia, haapiihiia, e taata tei noaa ia na te ìte haapii, ia au i te mau taataahiraa e titauhia ia na ia rave e tae ai i roto i te māramaramaraa i te òhipa e rave no te nūmaa. No te mea, ia ineine atoà o ia i te pāhono i te mea e tauturu i te taata atoà i te fānaòraa i te maitai, te ora e te hau hoì.

Te porotetani, e manaò teie no te tahi pupu taata, tei òre i haapae i te parau a te Atua, no te tūtonu-maitai-raa i nià i te òhipa e rave i roto i te Ètārētia, ia tupu to te Atua hinaaro e ia hanahana atoà o ia. Teie òhipa

i ravehia e teie feiā i roto i te Ètārētia, eere ia no te vāvāhi i te Ètārētia, i pararī ai o ia, no te mea, ua upootiā ā te taata, i te vāhi mau, e to na ia tanoraa mau, te Atua te upootiā e ta na atoā parau, no te mea, hoē ā ta rāua faaīteraa.

I mua i te mau faaararaa a teie mau tāvini (àito o te Reforumātio) tei pātoī i teie mau faanahoraa piò, aita te reira i fāriihia e te mau tiā faaītere o te Ètārētia. Ua faanaho-faahou-hia rā te Ètārētia, i niā i te tahī mau peu, e ua faataōto-atoā-hia te Ètārētia i niā i te tahī mau faanahoraa âueue-òre e te vai-tāmau, no te pātoīraa ia i teie mau faaararaa a te porotetani.

Ta te porotetani hiòraa i teie taata e mau ra i teie tiāraa òrometua, na te parau a te Atua e hōroā ia na to na paari i te rave-maitai-raa i ta na faaīteraa i roto i te taata. Te tahī ia vāhi faufaa e tano ia haamanaōhia, aita e hiòraa porotetani, âhiri aita te parau a te Atua e tūrama mai i to na faaineineraahia.

Porotetani ai te tahī taata, eere ia i ta na iho hiòraa i to na parau, na te parau ra te reira e tūrama ra ia na no te tiāraa o tā na e mau ra. Eere ānei teie te vārua e arataī ra i ta na hiòraa, māoti te parau a te Atua. E no te mea hoī, no te Atua teie tāvini, nā na atoā ia te parau e faatano ra i niā i te tiāraa o teie taata e mau ra i teie tiāraa òrometua.

Te mea pāpū, e ō atoā mai te hiòraa a te porotetani, no te mea, e faanahoraa atoā tā na i to na parau. Ua nā-reira-anaè-hia, e ō atoā mai te peu a te taata i roto i te tupuraa o te parau o teie òrometua.

Ei hiòraa : e rave mai tātou i te parau o te àhu òhiparaa o te òrometua, no te mea, o teie te tahī tāpāò-ìte-hia e i fārii-ètaèta-hia e te Ètārētia, e òrometua teie taata, to na ia àhu. Io tātou nei, eere teie i te fāito àhu e àhu-rahi-hia nei e te nūnaa, te feiā e rave nei i teie fāito àhu, te papaā ia, no te mea, to na ihoā teie àhu i to na fenua e tae noa atu i te feiā e faatere nei i te fenua.

Ua hiò mai tātou i te parau o te faanahoraa tei riro ei tauturu i te tahī i te rave-maitai-raa i ta na òhipa i titauhia ia na. E tano ia haapāpūhia, ua tīpee noa mai na tātou i te mau faanahoraa a te mau Ètārētia porotetani i taitaìhia mai io tātou nei, e aita atoā tātou i uiui, ua fārii pāpū-noahia rā, mai te hohoā fare pure, te himene, te papa haamori, te àhu òhi-

paraa o te òrometua e te vai noa atu ra.

I teie mahana, te haamata nei tātou i te uiui, e aha ta te parau a te Atua tūramaraa mai ia tātou e te Māōhi, no te faanaho ia tātou i mua i te tupuraa no te hinaaro o te Atua, i nià i teie fenua, i roto i teie nūnaa. No te mea, e parau atoà ta te Atua i teie nūnaa, e nō na atoà teie nūnaa.

Te mea i ora-noa-hia mai, ua ravehia mai te mau òrometua papaâ ei hiòraa, no te mea ānei nā rātou te parau i āfaì mai. Ua ravehia i muri mai te feiā i haapaò mai i te hiòraa mātāmua, ua nā reira noa ta tātou mau arataìraa.

Na te porotetani ānei teie huru arataìraa, aore ia, no to tātou ineine- òre i te fārii e, e parau atoà ta te Atua i teie nūnaa. E fārii atoà rā tātou e, ua rahi te mau peu i àtuàtu-maitaì-hia i òre ai te tahī pae i hāùtiùti faahou, ua piri maemae roa rā i nià iho, no te mataù i te taata.

Ua ui na tātou e, *e tano ānei e faataa i teie nā hiòraa e piti, tā te porotetani e ta te pipiria hiòraa i te parau o te òrometua.*

Te tahī vāhi e haapāpū, ia òre te porotetani e rave faahou i ta te parau a te Atua haapiiraa i te māōhi, e porotetani faahou ānei o ia. Ìnahā, aita atu tā na e tūtonuraa i to na parau, e matara ai to na parau, māoti rā, ta te Atua ia parauraar mai ia na.

I roto i te tahī tāuàparauraar tei tupu i roto ia Ietu e o Pētero (Ioane 21, 15-17), teie te mea ta Ietu e titau ra ia Pētero, te hereraa i to na Fatu.

Te hinaaro mātāmua roa teie ia tupu i roto i te tahī tāvini e to na Fatu, mai te tahī taura e tāamu ra ia rāua. Ei reira noa te Fatu i te haapāpūraa i ta na titauraia Pētero, òià te faaàmuraa i te taata i te parau a te Atua, òia te here e te aroha e te tiaìraa i ta na nana.

Te hōroàraa i te māa e te araraa i nià iho i te nūnaa, te òhipa ia e ani-hia ra i te mau tāvini, ia rave maitaì rātou. Mai ta tātou i hiò mai no te tiàraa òrometua, e tiàraa faaora tō na, e taata faaturahia, faaroothia te parau, no te mea, aita atu tō na e pūtarià, te feiā atoà o tā na e arataì ra, ia noaa te ora, te maitaì e te hau.

Te òrometua ia au i te hiòraa pīpiria :

Ua ìtehia te taa ê-raa i roto i te reo tumu e to na auraa, i te huriraa-hia ra, e *tiai*. I roto i te reo farāni, te ìtehia ra ia teie nā taò : *berger, pasteur*. Ta te hēpera ia e parau nei e : *roeh*. E pití auraa to teie taò : *e taata hiòhiò*, e aore ra, e *tiai māmoe*. Ua tāpeàhia mai rā teie auraa : *e tiai māmoe*. Te vai ra te taò a te hēpera no te taata hiòhiò : *e nabi, e perofeta*.

Taramo 23, 1 : “O Iehova to ù tiai, e òre roa vau e ère....” Itaia 63, 11 : “Ua manaò iho ra o ia i te mau mahana i mutaa iho ra, e Môte e ta na mau taata : i te nā-ô-raa mai, Tei hea o ia tei arataì mai ia rātou mai raro mai i te tai ra, e te tiai atoà o ta na nana ?” Taramo 80, 2 : “E faaroo mai, e te Tiai ia Ìteraèra e ! o tei arataì ia Iotéfa mai te nana ra ; o òe o tei pārahi i nià i nā terupi ra, a faaànaàna mai.” *I ô nei, o te Atua te tiai rahi, aita o ia i faaère i te mau taata i te maitai. E mea navai te tātararaa i roto noa i teie taiòraa Taramo.*

Taramo 78, 71-72 : “ua arataì mai o ia ia na mai te peeraa i te māmoe i faaòte i te ù ra, ia faaàmu o ia i to na taata, i te mau huawai o Iatōpa, e te mau tamaria a Ìteraèra ta na ra tufaa.” *I ô nei, o te arii ra o Tāvita o tei piihia e tiai.*

Tēnête 49, 24 : “te vai tià ra ta na fana e te ètaëta, e te pūai ra i ta na rima i te mana o te Atua mana o Iatōpa ra, no reira mai te tiai māmoe ra, e toà pū o Ìteraèra.” *I ô nei, o Iotéfa ia o tei hiòhia ei tiai no te nūnaa Ìteraèra.*

Tōhereta 12, 11 : “E au te parau a te feiā paari ra i te pātia, e mai te àuri haamau-maitai-hia ra : te feiā haaputu ra, ua haapaðhia ia i te tiai hoê ra. E teie nei, ia faaroo òe, e taù tamaiti ia rātou : ia tuatāpapa i te puta ra aita e faaea ra, e rohirohi hoï te tino ra ia rahi te ìmi i te parau.” *I ô nei, te faaitehia ra te huru o te tahiti tiai, e paari tō na i te tuatāpapa i te puta, e taata ìmi parau ia noaa te ìte.* Te tūàti ra ia teie hiòraa i nià i te manaò o te rururaa òrometua i Māhina (2006) : *te òro e te metua.*

Ia au i te hiòraa a te Taramo, o te Atua te tiai pāpū maitai (àtuàtu, aupuru, hōroà i te māa e te pape). Te riro nei te Atua ei hiòraa pāpū. Ia au i te hiòraa âmui i roto i te Faufaa Tahito : E taata tei faaauhia i te hoê taata tei arataì i te hoê nana māmoe, e tiai i te nana, tei hōroà i te ora, o

teie ihoā ia mea e parauhia nei e òrometua ia au i ta tātou hiòraa.

E tāmata na tātou i te hiò i teie parau i roto i te Faufaa Âpi. E 66 taime te faahitiraahia teie taò : *òrometua*.

Mātaio 7, 15 : “E ara rā i te òrometua haavare (ψευδοπροφητῶν), o tei haere mai ia òutou mā te huru o te māmoe ra, âreà o roto ra, e ruto taehae ia.” Te parauhia ra ia no te tahi mau perofeta haavare, ðia hoì, o tei tohu i te parau.

Mātaio 10, 24 : “Aita te pipi i hau i ta na òrometua (διδασκαλον), aita hoì te tāvini i hau i to na ra fatu.”

Mātaio 23, 4-7 : “⁴ Te tāamu nei hoì rātou i te hopoìa teimaha e te maraa-òre, e te tuu nei i nià i to vētahi ê tapono ; e òre rā te hoê rima o rātou e faatiàìa noa atu i taua mau hopoìa ra. ⁵ E ta rātou atoà e rave ra, i rave ia ia hiòhia mai e te taata. Te faaâano nei hoì rātou i ta rātou mau fûrâtateri, e te faarahi nei i te hiti o to rātou àhu. ⁶ E te titau i te vâhi teitei i te mau àmuraa māa ra, e te pârahira i hau i te mau tunato ra, ⁷ e ia arohahia i te vâhi taata ra, e ia parauhia mai e te taata : “E Rapi, e Rapi !” O te mau Fâritea e te mau Pâpâi Parau teie e faaòrometua nei ia rātou, no te mea, te haapii ra rātou i te ture. Te vai ra rā te tahi vâhi e fifi ra rātou i nià i to rātou tiàraa, te faaue ra rātou i te tahi pae e aita e maraa ra ia rātou i te rave. Te òrometua, o te taata ia e pipi tā na, ðia hoì, tē tià ra o ia no te haapii i te taata.

Mātaio 23, 8 : “Âreà òutou, eiaha e titau ia parauhia ia “Rapi” ; hoê roa hoì a òutou òrometua, o te Metia ; e e taeaè anaè hoì òutou atoà na.” O Ietu iho teie e faaite nei i ta na iho mau pipi e o te Metia anaè te òrometua.

Mâreto 5, 35 : “E aita i mure taua parau na na ra, o te veà mai ra, mai te ùtuafare mai o te tâvana o te tunato ra, e ua parau mai ra : Ua pohe roa to tamahine, e aha ðe i haapeàpeà atu ai ã i te òrometua (διδασκαλον) ?” I ô nei, te itehia ra te òrometua ei faaora i te mai, ua faaora o ia i te tamahine ia Iaeiro.

Ioane 21, 15; 16; 17 : Teie titauraia ta te Fatu ia Pêtero : “A tiaì i taù nana, a faaàmu i taù mau māmoe...”

Taratia 3, 24 : "Riro atu te ture ei òrometua (παιδαγωγος) e arataì ia tātou i te Metia ra, ia faatiähia tātou i te faaroo."

Torota 1, 23, Èfētia 3, 7 ; 4, 11 : Ua faarirohia o Pauro ei òrometua no te mea te poro ra o ia i te Èvaneria, e no te mea o ia tei haamau i te tino o te Metia (Ètārētia). Na reira atoà ia Âporo. (1 Torinetia 3, 5).

2 Torinetia 3, 6 : "o tei faariro atoà ia mātou ei òrometua (diakonouv) itoito i te faufaa âpī nei ; eiaha i te parau pāpāi anaè ra, i te Vārua atoà rā. E pohe hoì tei te parau pāpāi ra, e ora rā tei te Vārua." Te riro nei te orometua ei tiaau i te vārua o te taata.

Èfētia 4,11 : "E ua haapaò o ia i e tahi pae ei àpotetoro, e te tahi pae ei perofeta, e te tahi pae ei haapii-èvaneria, e te tahi pae ei tiaì e ei òrometua" ; καὶ αὐτὸς εδώκεν τους μὲν ἀπόστολοντος τους δε προφῆτας τους δε ευαγγελιστας δε ποιμενας και διδασκαλονς

Ia hiò-âmui-hia te mau manaò o te Faufaa Âpī, ua rau te mau taò i faaòhipahia no te mau tiàraa, ua huri-noa-hia rā e òrometua.

Te ìte-atoà-hia ra rā te ture ei òrometua, tei nià i te manaò arataì (hiò-raa Faufaa Tahito), ei *haapii tamarii*.

Te manaò tumu i ô nei, te òrometua, e taata ia tei mānaðnaò i te ora no ta na nana, te pupu taata, ia àmu i te māa, ia inu i te pape, ia ara i mua i te fifi o tē iri mai. E arataì o ia i te taata i roto i te vāhi tei reira te ora na roto i te haapiiraa, te tāviniraa, te faaîteraa i te Èvaneria, te haamauraa i te Ètārētia, faaîraa i te âau o te taata i te māa vārua. Ua faaauhia te òrometua i te hoë tiaì māmoe i roto i te Faufaa Tahito. I roto i te Faufaa Âpī, i araa mai ai te mau parau pāpū no te hoë òrometua.

Te tahi mau manaò i tāpeähia mai no te feruri âmui, tei nià ia i teie tumu parau no te "haamauraa" :

Te heuraa taò : [haa / mau]

Mau : Teie te tahi faaòhiparaa : te *mau* taata, te *mau* pārahira, te *mau* rāau. Te manaò i roto i teie huru faaòhiparaa, no te faaite ia i te fāito rahi.

Mau : Te vai nei teie parauraas i te ôroà a te Fatu, òia te parau i haamau i te ôroà. Te manaò i ônei, teie ôroà, tei nià i te mau parau a te Fatu, te mau haapiiraa a te Fatu i te paparaahia. Te auraa, aita atu to teie ôroà e auraa, māoti rā, te parau e te òhipa i ravehia mai e te Fatu.

I nià i teie heheuraa taò, té *haamauraa* i te tahi i nià i teie tiàraa òrometua, aita atu ia e parau e tano roa ai te tahi ia haamau, e haamau atoà ia na, i nià i te parau o te òrometua, te parau tei heheu mai ia na i te òroraa e te metuaraa. Aita atu ia e titauraahia ia na, te haamanaòtāmau-raa ia na e, te tupuraa o to na lìte e to na atoà paari, tei nià ia i te faaineine-tuutuu-òre-raa ia na.

I mua i teie tūramaraa a te taò, te vai nei ia te òhipa e rave i teie nei, e tano ia faanahohia ia vai noa mai te auraa o te parau o te haamauraa i te tahi ei òrometua. Eere faahou rā na te faanahoraa e aratō i teie òrometua, na te māramarama rā o te parau o te òroraa e te metuaraa e faatūati ia na i nià i te parau tā na e fāì e tā na atoà e òhipa atu.

Ia òre ra tātou i teie mahāna ia faahuru-ê-hia e te vārua o te parau, e upootià noa ia te faanahoraa. Înahā, hoê anaè parau i haamau i te òrometua, te parau ia i faaineineihia o ia, òia te òroraa e te metuaraa. Mai ta tātou i hiò mai no te ôroà a te Fatu, aita atu e parau i haamau i te ôroà, māoti, te here o te Atua i te taata. No reira, aita atu e parau e haamau i te òrometua, māoti, te faatupuraa i te ora o te feiā atoà o tā na e aratai.

Te haamauraa i te tahi i nià i teie tiàraa òrometua, hoê noa ia taime e ravehia ai te reira, âreà i roto i te pāroita, te ravehia nei te *faaîteraa òrometua* [Âpooraa Rahi Âmui a te EPM i te Tuhaa 3]

Ei haamanaòraa, i roto i te Âpooraa Rahi Âmui i tupu i te fenua Tahaa, teie tei haapāpūhia : I roto i te Ture Tumu (âpi 23-24) e ravehia te faatāhinuraa i te òrometua, (âpi 25), e ravehia te haamauraa no te tiàtono, (âpi 26), e ravehia te tonoraa no te poro èvaneria.

Teie ta tātou e rave nei : Hoê noa taime e ravehia ai te faatāhinuraa. I muri mai e haamauhia atu ai i roto i te pāroita. A taui noa atu ai te òrometua i te pāroita, teie ihoā te parau e faaòhipahia : *Haamauraa òrometua*.

Te tahi manaò : Eita ānei e tano e faaòre teie parauraas e, *faatāhinu*,

e rave rā i te *haamauraa*. Īnahā, te parau noa nei tātou i teie taò *faatāhinu*, aita rā e titauhia ra te auraa o teie taò faatāhinu, e faaòhipa atu ai.

Ia faaòhipahia te parau o *te haamau*, no te mono i te faatāhinuraa, mea pāpū maitaì i reira e, te taime ia e mau te òrometua i to na tiàraa. Ua roaa ia na taua tiàraa òrometua. A tuu atu ai i roto i te tahī pāroita, e rave noa ia i reira te faaìteraa. Aita rā, e haamau-faahou-raa.

Mai teie ta tātou e rave nei no te tiàtono e te haapii èvaneria, hoê noa haamauraa e hoê atoà tonoraa. Mea pāpū maitaì e na roto i teie faana-horaa, te ò nei tātou i roto i te arataìraa porotetani.

TUHAA 2

E TANO ĀNEI, EI PIPI / ÒROMETUA NĀ TAATA TĀATIHIA, TE TĀNE E TE VAHINE

a) Te tahi nā tumu mau i tae ai i nià i teie huru uiraa e feruriraa :

A tahi, i te ārea matahiti 80-90, i te mea e faanahoraa na te Ètārētia i te tūrairaa i te hoa here o te pipi / òrometua i roto i te faaineineraa pipi / òrometua e ia noaa te parau pū-ite. No reira, ua vai mai te mānaðnaðraa i mua i te parau no te haafaufaa-māite-raa i te faaineineraa o te hoa here e no to na mau-roa-raa i te tiàraa pipi / òrometua.

A piti, i teie ārea matahiti 2000, i te mea e faanahoraa na te Ètārētia i te fāriiraa i te tupuraa i te Âua, te parau o te hereraa e te tāatiraa i rotopū i te pipi taanoa (tāne e vahine). No reira, ua vai mai te mānaðnaðraa i mua i te parau no te vāiihoraa te pipi taanoa i riro mai ei hoa here, i te "titauraar e te tiàraa pipi / òrometua", i te taime e tāatihia ai o ia.

e) Te faanahoraa a te Ètārētia Porotetani Māðhi i teie mahana :

Tae roa mai ā i teie mahana, te faanahoraa a te Ètārētia, māori rā, nā nā taata tāatihia e rave i te faaotiraa, e o vai i roto ia rāua (te tāne, aore ra, te vahine i manuia i te faaineineraa), tē tano no te mau i te tiàraa pipi / òrometua. Eita rā e faatiàhia e toopiti atoà.

No reira, i mua ā i nā mānaðnaðraa tumu i nià nei (a), e tae noa atu hoì i te parau no te ìmiraa rāveà e ravaì māite ai te Ètārētia i te pipi / òrometua, ua tià ā i te Ètārētia i te faahaere i te feruriraa no te hiò faahou e, eita ānei e tano, e toopiti atoà ei "pipi / òrometua". No reira, mea tano ia hiò-atoà-hia te tahi hiòraa i roto i te âài o te Māðhi. I roto i te âài, i te fenua no Rimatara, ua faaea te arii vahine i te arii tāne, nā reira atoà i te fenua no Rurutu, teie rā, aita te tahi i haafifi i ta te tahi aratalraa i te nūnaa, e aita atoà te tahi i faaèere i to te tahi tiàraa arii, no te mea atoà paha e, aita e parau tā te nūnaa. E te piti, ua faaea te Atua e tāne i te Atua e vahine (i Raïvavae, o Hiromataatua e o Èvārii), i Nukuhiva o (Ātea e o Atanua), nā reira atoà te àito tāne e te àito vahine. Ua manað atoà rā te pupu e, eita e òre, ua ora atoà mai te Māðhi i te tahi tau i roto

i to na oraraa faaroo, te parau o te Tahuà tāne e te Tahuà vhine. Te mea pāpū rā, i teie mahana, i roto i to tātou oraraa faaroo (Ètārētia Porotetani Māohi), ua matara te parau o te tāne e te vhine, toopiti rāua e mau ra i te tiàraa haapii èvaneria. Parau mau, io tātou nei, i roto i te hoê ùtuafare òrometua, aita ā toopiti atoà rāua e mau ra i te tiàraa òrometua, te mea pāpū rā, i roto i to tātou òtumeneraa e i roto i Pātitifa nei, ua mata-ra ia parau e, toopiti atoà rāua e mau ra i te tiàraa òrometua, te tāne e te vhine. Te mea pāpū rā ia au i te parau no teie taò òrometua, rāua pití atoà no te faatupu i to te Atua hinaaro e tae noa atu i to te nūnaa, no reira ia au i te titaura a teie parau, nā mua roa no te Atua e i muri iho te parau o te taata.

f) Te feruriraa e faatano i te ôpuaraa, e toopiti ei pipi / òrometua :

A tahi, na te Niu, òia hoì te tūramaraa a te Parau a te Atua (Tēnete 1, 2 etv), e te faatitîaiforora Reforamâtio-Porotetani (autahuà / arii), e haapii mai ra. Òia hoì, no roto mai nā taata toopiti (te tāne e te vhine), i te ôpuaraa faaora a te Atua. E ua titauhia rāua ia tomo i reira no te haafaufaa i te tāreni i hōroàhia i te tahi e te tahi, e ia tupu hoì ta te Atua.

A piti, ia au ā i nā manaònâdraa tumu i nià nei (a), te ìtehia ra te tāpào no to te Ètārētia titaura a i te tahi ùtuafare no te faaineineraa e te faaòhiparaa i roto i te ôpuaraa a te Atua. Te toe noa nei rā ia na (te Ètārētia), i te faatià-roa-raa i taua ùtuafare ra, ia mau e toopiti atoà i te tiàraa pipi / òrometua, no te rave i te mau tuhaa o ta rāua tāviniraa tātai tahi e âmui. A taa noa atu ai tērā hiòraa a te Māohi, e te Tāne o te tino vaa e te vhine o te ama ia, e ia ìte rāua e tei ia rāua te tuhaa mâtâmuoa roa e te tuhaa rahi no te faatupu i to te Atua hinaaro e tià ai. Eiaha rā ia moèhia e, ua parau atoà te Māohi i nā taata i tāatihia e metua pití atoà, aita ra tātou i mâtâmuoa, aore ra, i faaroo aè nei, i mâtâmuoa atu ra i te parau-raa e òrometua pití atoà (tāne / vhine). Te mea rā e ìtehia ra, ua mata-ra te parau tāne e te vhine rāua pití atoà haapii èvaneria, nā reira atoà te parau no te tāne e tiàtono e ta na vhine e haapii èvaneria, aore ra, te vhine e tiàtono e te tāne e haapii èvaneria. Te mea pāpū rā, ia au i teie parau no te òrometua e to na auraa, e metua faatupu ora tei î i te paari, te mâramarama e te ìte. Ia hiòhia, e tano te tāne e te vhine rāua pití, e tâvini mā te hiò-ðre i te huru o te taata, e hiò rā i te ðhipa, te mea pāpū rā, rāua pití atoà no te faatupu i te ôpuaraa faaora a te Atua.

h) Te faanahoraa tano no te faaòhiparaa i te ôpuaraa, e toopiti ei

pipi / òrometua :

A tahi, te hōroàraa i te ùtuafare i te tiàmàraa no te rave i ta na faao-tiraa.

A piti, te faataa-māite-raa i te òhipa a te tahi e te tahi : Mai te tuuraa i te ùtuafare i te hoê motu e tuhaa, e 2-3 pâroita ta te hoê pipi / òrometua, e mai te tuuraa i te ùtuafare i te vâhi hoê (Faatereraa, Åua, Òitume-ne), e ia haapaò te hoê i te hoê pâroita / âmaa, e te tahi i te tahi atu pâroi-ta / âmaa.

A toru, ia faanahohia te âpeeraa i teie ùtuafare, tâne e vahine òrometua.

A maha, faaineine i te nûnaa ia fârii i teie ôpuaraa tâne / vahine òrometua.

i) Te araraa i te tahi mau vâhi òhipa rahi, te ataata e te tâfifi :

1. Te òreraa e ravai te faufaa moni a te Ètârëtia no te amo i te tau-turu a te ùtuafare.
2. Te òreraa e maraa te tiàaura i te oraraa ùtuafare tâne-vahine, e metua-tamarii.
3. Te òreraa e maraa te tiâturi e te faatura te tahi e te tahi i nià i te tiàraa e te òhipa.

Te faanahoraa :

Rēniraa : Te manaò, ia haamatahia e ia âpeehia, eiaha râ e faaruè ia râua i te taime fifi. Ia faaitoito mai te mau pâroita, tuhaa, òrometua, rururaa òrometua ia hiò mai, hōroà mai i te manaò.

TUHAA 3

TE ÒROMETUA E TE FAAORARAA MAÌ

A. TE PARAU O TE MAÌ

Mai te peu, te hiò ra tātou i te parau no te òrometua e te faaoraraa maì, e i roto te manaò no te faaititoraa i te òrometua ia haafaufaa e ia rave pāpū i te reira tuhaa òhipa, o tei òre i tauà-roa-hia na i te mau taime i haerehia mai e tātou, e mea tià roa i te òrometua nā mua roa ia ìte i te mau parau e au no nià i te maì. O te meà ia o ta tātou e tāmata i te hiò na roto i teie mau parau i muri nei.

I - E AHA TE MAÌ :

I roto i to tātou oraraa, e taò teie o ta tātou e faaòhipa rahi nei eiaha no te taata anaè, no te mau mea atoà rā e âuahaaàti nei i to na oraraa, mai te rāau ānei, te ânimara, te âvaè hoì, e te vai atu ra.

E rave mai tātou i te tahi mau hiòraa mai te tāmata i te hiò i te manaò e hinaarohia i te faaite, a riro atu te reira ei tautururaa ia tātou i te māramaramaraa i te auraa o teie taò *maì*. No reira, teie i muri nei te tahi mau faaòhiparaa no teie taò.

- *rāau tupu maìmaì* : E parau teie no te tahi tumu rāau eere i te mea tupu maitaì, òia hoì te fifi ra to na tupuraa. Te tupu ra ihoā, eere rā i te mea haere maitaì.

- *puaa maìmaì* : E puaa tei taeàhia to na tino i te tahi fifi. No taua fifi i taeàhia i nià ia na, i taupunu ai to na tupuraa, aore ra, i paruparu ai o ia.

- *maì âvaè* : E paraura teie e faaòhipahia nei no te vahine. Ua ìte tātou i te parau o te vahine ; i te mau âvaè atoà (hoê taime i te âvaè), e tahe to rātou vari (toto ino) i rāpae. Te mea ia i parauhia e ; *mai âvaè*. E parau pāpū rā, te taime a tupu ai te reira, e riro o ia i te haaparuparu i te vahine i roto i to na oraraa.

- *âvaè mai* : Te mātāmua roa ia tià ia ara tātou e ia òre atoà tātou ia

hape, eere teie i te parauraar i te tiàrama o ta tātou e parau nei âvaè, ua maìhia. Te parau nei rā tātou i te reira, no te tau, òia hoì no te âvaè e pūai ai te parau o te mai. Mai teie te huru, ua îte tātou, ia tae i te mau âvaè, e ô tātou i roto i tauiraa o te tau (toètoè ânei, aore ra, veàveà ânei), e rave rahi te taata e maìhia. No reira i parauhia e, âvaè mai.

- *raumai* : E parau teie no te taime ia a faaea ai te ua i muri aè i te tahi tau ua. Aita e pâpû ra te manaò i ô nei no te aha i parauhia ai rau-mai.

- *faaòromai* : E faaòhipahia teie taò i mua i te parau o te tahi fifi, òia hoì te ìmiraa i te râveà ia paari, aore ra, ia mau i te paari i mua i te tahi fifi.

- *tamaì* : E parau teie no te àroraar. Mai te peu, e àroraar ra, te vai ra ia e piti pae. Te mea e titauhia ra na roto i te parau o te tamaì, òia hoì te ìmiraa ia te râveà ia paruparu te tahi e ia fifi.

- *mai perê moni* : Ia parau tātou no te tahi taata, e mai pere moni to na, te parau ra ia tātou no te tahi taata o tei maamaahia i te òhipa pere moni. Aita atu ta na manaònàòraa e ta na haa tumu, òia mäoti te pere moni. Eere o ia i te mea tâuà roa i te tahi mea ê atu no to na oraraa, to na râ hinaaro pere moni ia tupu, tîrâ ra atu ai. I ô, te märamarama ra ia tātou e, te fifi ra te tere-maitaiì-raa o to na oraraa. Ua haafaufaa noa o ia i te tahi tuhää o to na oraraa, eiaha râ te tâatoàraa.

- *ua maìhia te tötaiete* : E parauhia no te tahi tötaiete ua maìhia, te taime ia a fifi ai, aore ra, a taupupu ai te oraraa e te tere-maitaiì-raa o taua tötaiete ra.

E rave rahi atu ã hiòraa e tano ia tātou ia rave mai, e faaea tātou i ô. Ia au râ i te mau faaòhiparaa o ta tātou i hiò mai e te mau haamâramaramaraa e hôroàhia ra, teie atu ra ia te tahi mau manaò tumu e tano e tâpeà mai no tei taò *mai* :

Te taupupuraa no te tupuraa, aore ra, te tereraa o te tahi mea no te tahi fifi i fârereihia. Te auraa ra, te iti ra to na maitaiì e te paruparu atoà ra o ia. E tano ia märamaramahia i ô nei i te tûàtiraa i rotopû i te mai e te fifi. E parau ia vau e ; no te fifi i ô mai te mai ; e mai te peu te maìhia ra, no te mea ia, te vai ra te fifi i tae ai i nià i taua fâito ra.

E taime ia a õ ai te tahī mea i roto i taua taupupuraa ra.

Ia au i teie tātararaa i nià nei, ia faaea noa mai tātou i nià i to tātou parau to te taata, e na ô ia tātou e, te mai : 1) O te mea ia i tupu i nià i te taata e o tē haataupupu, aore ra, e haafifi ra i te tupu-maitai-rāa o to na ora e to na oraraa tāatoà. 2) Te taime ia a topa ai te taata i roto i taua parau ra.

E tano atoà ia faahitihia i ô nei, te vai ra tērā parauraarāa ta tātou no te taata pohe, e mai. Eita e òre e, no te faaîteraa ia, te fāito hopeà o te mai e tae roa o ia i te faaèreraa i te taata i te ora.

II - TE TE HURU E TE FĀITO O TE MAÌ :

E parau pāpū, ia nā ô anaè tātou e, *te mai*, te mea ia i tupu i nià i te taata e o tē haafifi ra i te tupu-maitai-rāa no to na ora, eita tātou e hape i te parauraarāa e, ua rau te huru e te fāito o te mai o te taata ; te hota, te aho pau, te fīva, te puà roto, etv.

Te vai ra te mai e tupu i nià i te tahī tuhāa o te tino taata, aore ra, i nià i te tāatoàraa o to na tino.

Te vai ra te mai e tupu i rāpae i te tino, te vai i roto mai.

Te vai ra e tupu noa i nià i te tino, te vai ra e tupu i roto i te roro (feruriraa), e aore ra, i roto roa i te âau o te taata.

Te vai ra e itehia i te mata taata ia hiò, te vai ra eita.

Te vai ra e noaa i te fāfā, te vai ra eita.

Te vai ra no te tahī taime poto noa, ua òre ; te vai ra hoì eita e òre vave ; e te vai ra eita roa atu e òre, no te oraraa tāatoà.

Te vai ra mea pūai te mauiui, e te vai ra eita.

Te vai ra mea teimaha, e te vai ra eita.

Te vai ra mea hāiriìri / faufau, e te vai ra eita.

Te vai ra te mai pee, te vai ra eita.

Te vai ra hoì te mai tumu no te fenua nei, te vai no rāpae mai.

Te vai ra te mai tupuna, te vai ra eita.

Te vai ra te mai tāpiri, te vai ra eita, etv.

Te tahī mea e tià ia tāpāòhia, òia hoì ja maihia te tahī taata, i te tahī taime hoë noa huru, aore ra, fāito mai tei tupu i nià ia na, i te tahī rā taime ua ânoì noa te mai. E i te tahī taime, te vai ra te mai tumu (òia hoì, tei tupu mātāmua roa), ia òre rā ia noaa i te rapaauhia aore ra i te

rapaau-òiòi-hia, e faatupu mai o ia i te tahi mai aore ra mau mai ê atu.

III - TE MAU TĀPAÒ O TE MAÌ :

Teie te tahi mea e tià ia haapaò-maitai-hia, òia hoì te mau tāpaò o te mai. E mea titauhia i te taata faaora mai ia ìte atoà i te mau tāpaò e to na tūàtiraa i nià i te mai o te taata.

No te aha. No te mea, te vai ra te tahi mau taata, e huna ānei i to rātou mai, aore ra, e faaîte noa mai i te tahi tuhaa o to rātou mai, e aore ra, e hape i te manaòraa e tērā to rātou mai, e ìnahā e mai ê roa to rātou. Ua riro ia te mau tāpaò ei tautururaa ia na i te ìteraa i te huru e te fāito no te mai o te tahi taata, e no te tautururaa ia na i roto i te raveà o ta na e faaòhipa no te faaoraraa i te taata mai.

Ua rau te mau tāpaò e vai ra no te tautururaa i te taata faaora mai i te huru e te fāito no te mai o te tahi taata. Te vai ra te huru tupuraa o to na tino, te huru o to na mata, ta na huru haere / tià / pārahi / tāòto, ta na huru parau / òto, to na hauà, etv.

No te ìteraa i teie mau tāpaò, (a taa noa atu ai te tauturu a te Vārua Maitai), mea titauhia te taata faaora mai ia faaòhipa i to na mata no te hiò, te tarìa no te faaroo, te ihu no te hauà, te vaha no te tāuàparau e te rima no te fāfā. E hau roa atu, mea titauhia to na feruriraa no te tautururaa ia na i te māramaramaraa i te mea o tā na e ìte ra, e faaroo ra, e hauà ra, e e fāfā ra e i to na âau no te tautururaa ia na i te fāriiraa e te faaturaraa i te taata mai ia au i to na huru e to na mai, e te òreraa hoì e hāmani i te tahi mau manaò tià-òre e te haapaò-raa-òre.

IV - TE MAU TUMU O TE MAÌ :

1) Te hara :

Ia taiò anaè tâtou i te pípíria, te faaîte-maitai-hia ra te tūàtiraa e vai ra i roto i te hara e te mai. Ìnahā, mai te peu, ua hāmani te Atua i te taata no te ora e ia pārahi noa i roto i te fānaò, te òaòa e te hau (Tēnete 1 - 2); na roto rā i te hara i ravehia e te taata, te ò mai nei te pohe e te mau àti e rave rau i roto i to na oraraa (Tēnete 3). E ua riro te mai o te hoë o te tāpaò pāpū no te pohe è te àti o te taata. Te auraa ra, no te hara i ò atoà mai ai te mai i roto i te oraraa o te taata. E nā ô ia tâtou e, no te

hara i mai-atoà-hia ai te taata. E ia hiò tātou i te mau faaoraraa mai i ravehia e Ietu, e mea pinepine o ia i te faatūàti i te mai i te parau no te hara (Mātaio 9, 2-5).

E tano e māramaramahia i ô nei, ua riro te mai e faautuàraa na te Atua i te taata no te hara (Teuteronomi. 28, 21-22 ; 27-29 ; 35).

2) Te tiàporo :

E parau pāpū, ia au i te faaìteraa a te pīpīria, eere te hara anaè te tumu i tupuhia ai te tahì taata i te mai. A haamanaò na tātou ia Iopa, te parauhia ra e taata parau-tià e te paieti o ia, i te mataùraa hoì i te Atua. E aha rā te mea i tupu i muri iho. Teie, ua faatupu o Tātani i te mai e àti noa aè to na tino. E tano ia parauhia i ô nei, ua riro te mai ei rāveà na te Tiàporo no te faahìraa i te taata o te Atua. Teie rā, riro noa ai te reira ei rāveà no te ôpuaraa ìno a te Tiàporo, ua riro atoà rā ei rāveà na te Atua no te tāmataraa i te paari o to na taata (Iopa 2, 1-7).

E tano atoà rā ia faahitihia, mea pinepine atoà te Tiàporo i te tomo i roto i te taata na roto i to na vārua ìno no te faatupuraa i to na hinaaro tià-òre (Ruta èv 13,16).

3) Te taata iho :

E tano atoà rā e parauhia e, o te taata iho te tahì tumu no to na mai. Te mea tērā o ta na i ôòti ia au i to na faaroo-òre i te parau a te Atua. Ua ìmi o ia i to na iho tāpū àti, i to na mai.

E taua huru to te taata ra, o ta na ã ia e tāmau noa ra i roto i to na oraraa, òia hoì te ìmiraai to na iho mai. E tià ãnei ia ravehia i ô nei te parau no te taata inu àva e te puhipuhi àvaàva ei hidraa. Ua ìte tātou e aha te hopeàraa o te reira òhipa, e mai tē noaa mai (pau te aho, puta te māhāhā,...). Mai te peu hoì, eere o ia iho tē maihia, te tahì taata ê atu ia te maihia (ta na ãnei tamarii ...). Te auraa ra, e taeà-atoà-hia tātou i te mai na roto i te òhipa o ta tātou e rave ra, te mau mea e ù i nià i to tātou tino, aore ia, e ô i roto ia tātou (mai te māa, te pape, te mataì, na reira atoà te parau e te manaò).

E mea pinepine atoà, na roto i te òhipa o ta te taata e rave ra i roto i te oraraa nei, e riro te reira i te haafānau mai i te mai no te tāatoàraa,

mai te parau ānei no te paura âtōmī, etv.

Terā mai te tahi mau parau tei noaa mai, te navaì-roa-raa, tei roto ia ia tātou.

E. HEURAA TAO

I roto i te èvaneria a Mātaio :

Θεπαπευω : 4, 23-24 ; 8, 16 ; 12, 15 ; 17, 18 ; 19, 2 ; (no te mau huru mai atoà).

αφιημι : 8, 15 (pee) 5, 40 ; 27, 50 : (tuu) àti i nià i te tino.

σωζω : 8, 25 ; 9, 21-22 : tino (mehameha, mataù e te rūrūtaina).

εκβαλλω : 8, 17 ; 10, 8 : àti, tēmoni (hopoi ê, tiàvaru).

αναβλεπω : 11, 5 ; 20, 34 : mata (faaorahia, àraàra aè ra).

αποκαθιστημι: 12, 13 : (faahoì i te huru mātāmua / ìri marô).

αναβλεπω : no te mata te parau.

αποκαθιστημι : faahoì i te huru mātāmua.

εκβαλλω : àti tei faateiaha e tei pārahi roa i roto i te tino.

Θεπαπευω : e ravehia te faaoraraa i roto i te rururaa taata i te vāhi hoê.

αφιημι : hoê àti e piri i nià i te tino.

σωζω : e fifi tērā e fātata mai ra i nià i te tino, e tià rā ia faanahohia te hoê rāveà ia ãtea te fifi i te tino. Te tahi taime, ia faaòhipahia teie taò no te faaïte ia i te tūàtiraa e vai ra i roto i te faaroo e te ora. E tau turu te faaroo i te tupuraa no te ora.

F. TE TAHİ MAU FAAORARAA MAÌ I ROTO I TE PÍPÍRIA

1. *Te matapō*

*Nā matapō no Ierito
(Mātaio 20, 30-34)*

³⁰ E ìnahā, te pārahi noa ra e toopiti puè taata matapō i te pae aratià, e ite aè ra te haere ra Ietu na reira iho, ua pii mai ra, nā ô mai ra : E te Fatu, e te Tamaiti a Tāvita, e aroha mai ia māua. ³¹ Ua àavau atu ra taua tiaa rahi ra ia rāua ia māmū atu ; rahi roa atu ra to rāua pii, nā ô mai ra : E te Fatu, e te Tamaiti a Tāvita, e aroha mai ia māua nei. ³² Tià noa

ihō ra Ietu, ua parau atu ra ia rāua e haere mai, nā ô atu ra : E aha to òrōua hinaaro ia ù ?³³ Ua nā ô mai ra rāua ia na : E te Fatu, ia ara to māua mata.³⁴ Aroha atu ra Ietu ia rāua, faatiàìa (απτω) atu ra i to rāua mata ; àraàra (αναβλεπω) aè ra to rāua mata i reira ra, e ua pee mai ra rāua ia na.

Te iteraa nā matapō no Ierito ia Ietu, ua pii rāua : E aroha ia rāua. Ua faaroo Ietu i ta rāua piiraa e ua ani ia rāua : E aha to rāua hinaaro ia na. Ua faaitē rāua i to rāua hinaaro, *ia ara to rāua mata*. Ua faatupu Ietu i to rāua hinaaro no to na aroha ia rāua i te faatiàìaraa (απτω) i to rāua mata. Ua àraàra (αναβλεπω) to rāua mata e ua pee rāua ia Ietu. Te rāveà i ora ai teie nā matapō, te aroha ta te rima o Ietu i faatupu.

*Te taata fānau-matapō-hia
(Ioane 9, 1-8)*

¹ E te haere noa ra o ia ra, e ìte atu ra o ia i te hoê taata matapō mai te fānauraai mai ã. ² Ua ui mai ra ta na mau pipi ia na, nā ô mai ra : E Rapi, nā vai te hara, nā na iho ānei, e nā na metua ānei, i fānau matapō mai ai o ia ?³ Ua parau atu ra Ietu : Eerē i to te hara a teie nei taata e te hara a nā metua ra, no te mea rā ia ìtea te òhipa a te Atua ia na nei.⁴ E rave au i te òhipa a tei tono mai ia ù nei ra, oi vai aè te ao ; te fātata mai nei hoì te ruì, aore roa e taata e òhipa i reira.⁵ Te pārahi nei au i te ao nei, o vau te māramarama o teie nei ao.⁶ I nā reira atu ra o ia i te parauraai atu, e ua tufa iho ra i te huare i raro i te repo, ua oi iho ra i ta na huare i te repo, ua parai atu ra i te repo i te mata o taua taata matapō ra.⁷ Ua parau atu ra ia na : A haere, a horoi (νιπτω) i to mata i te pape ra i Tiroāma (òia hoì ‘Tonohia’) Haere atu ra o ia, horoi iho ra, e haere mai ra hoì ma te ìte (βλεπω).⁸ Ua parau iho ra to reira iho, e te feiā i ìte ia na i mutaa iho i te vai matapōraa ra : Eere ānei teie i te taata i pārahi noa, ani ai i te taoà ra ?

No teie taata fānau-matapō-hia, te rāveà ta Ietu i faaòhipa o te parauraa i te mata i te repo tei ânoìhia i to na huare e to na parauraai teie taata : E haere e horoi (νιπτω) i to na mata i te pape Tiroāma.

Te rāau e ìte (βλεπω) ai teie taata matapō, te repo ànoìhia e te huare, e parai i nià i te mata e te faatupuraa i te parau : Horoi te mata i te pape.

2. Te rēpera

*Naamana tei faaorahia e Éritaia
(2 Arii 5, 8-14)*

⁸ Ìte aè ra ra Éritaia te taata no te Atua e, ua hahae te arii o Ìteraèra i to na àhu, ua tono aè ra o ia i te veà i te arii ra, na ô aè ra : E aha ðe i hahae ai i to àhu na ? Tuu mai ia Naamana i ô nei ia ù nei, e ìte hoì o ia e, e perofeta tei Ìteraèra nei.

⁹ Ua haere mai ra Naamana mā te mau puaahorofenua, e mā te pereo, e ua tiài mai ra i te ùputa fare o Éritaia ra. ¹⁰ Ua tono mai ra Éritaia i te veà ia na, na ô mai ra : A haere a hopu, e ia hitu hopuraa i Ioritāna, e hoì faahou mai to ðe huru mau, e mā (καταριζω) ðe i reira.

Te rāau o teie rēpera, e faatupu i te parau : E hopu e 7 taime te pape (Ioritāna).

*Te rēpera tei faaorahia e Ietu
(Mātaio 8, 2-4)*

² E ìnahā, ua haere mai ra te hoë rēpera tāhopu mai ra ia na, nā ô mai ra : E te Fatu, ia tià ia ðe ra, e mā (καταριζω) vau ia ðe. ³ Ua faatoro atu ra Ietu i ta na rima, faatiàla (απτω) atu ra ia na, nā ô atu ra : Ua tià ia ù, ia mā ðe. Mā atu ra te rēpera i reira ra. ⁴ Ua parau atu ra Ietu ia na : Eiaha roa ðe e fāl i te taata, e haere rā e faaïte ia ðe iho i te tahuà, e hopoi atu i te taoà ta Môte i parau mai ra, ei faaïte i te taata i to ðe ora.

Te rāau o teie rēpera, te rima e te parau a Ietu.

*Nā rēpera tino 10
(Ruta èv 17, 12-19)*

¹² E tei te tomoraa atu o ia i roto i te hoë ôire iti, ua fârerei mai ra ia na nā rēpera tino àhuru, tià noa mai ra i te ãtea ê : ¹³ pii noa mai ra te reo, nā ô mai ra : E te òrometua, e Ietu e, e aroha mai ia mâtou. ¹⁴ E ia hiò atu ra o ia ia râtou, ua parau atu ra : A haere, a faaïte i te mau tahuà ia ðutou. E tei to râtou haereà na te èatià, faaorahia iho ra râtou. ¹⁵ E ia hiò iho ra te hoë o râtou ia na iho, e ua ora (ἰσιώματι), ua hoì mai ra mā te pii hua i te haamaitalraa i te Atua. ¹⁶ Ua tipapa iho ra i raro i te âvae iho o Ietu, haamaitai mai ra ia na ; no Tämäria taua taata ra. ¹⁷ Ua parau

atu ra Ietu, nā ô atu ra : Eere ānei tino àhuru atoà i tāmāhia nei ? Tei hea iho nei rā e tooiva ?¹⁸ Aore roa te hoê i hoì mai e haamaitai i te Atua māori rā o teie nei taata ê.¹⁹ Ua parau atu ra o ia ia na : A tià, a haere i to tere, ua ora (σωζω) ðe i to faaroo (πιστευω).

Ua tupu te faaoraraa a Ietu i teie mau rēpera no to rātou faaroora a i ta na parau. Hoê noa tei haamaitai i te Atua e tei faaroo (πιστευω) ia Ietu te tumu o to na ora.

3. Te vahine tapahi (Mātaio 9, 20-22)

²⁰ E inahā, te hoê vahine, àuahuru aè ra o na matahit i e piti tiâhapa i te poheraa i te tapahi, ua nā muri mai ra ia na, faatiâia mai ra i to na hiti àhu ;²¹ i parau hoì o ia i roto ia na iho e : Ua faatiâia (απτω) anaè au i to na hiti àhu, ua ora ia vau.²² Ua fāriu atu ra Ietu, e ìte atu ra ia na, ua parau atu ra : E taù tamahine, e faaitoito, ua ora (σωζω) ðe i to ðe faaroo. O te oraraa iho ra ia taua vahine ra i reira ra.

Ua tupu te faaoraraa a Ietu i teie vahine tapahi na roto i to na tiâturiraa e ora (σωζω) to na mai ia tâpeà anaè o na i te àhu o Ietu.

4. Te taata hâpepa (Mâreto 2, 1-12)

¹ E hope aè ra te reira puè mahana, hoì faahou atu ra o ia i Taperena ; e ìtea iho ra e tei roto o ia i te fare.² Ua putuputu mai ra te taata e rave rahi i reira ra, aore roa i õ mai, ua api atoà te ûputa e i reira atoà iho, ua haapii atu ra o ia ia rātou i te parau a te Atua.³ E te hopoi mai ra e too-maha puè taata i te hoê hâpepa.⁴ E aore aè ra rātou i fâtata mai i pihai iho ia na i te rahi o te taata, ua irliti aè ra rātou i te tâpoi i te vâhi tei reira Ietu, e oti aè ra i te irlithia, tuu atu ra i taua hâpepa ra i raro mâ te roì atoà ta na e taðto ra.⁵ E ìte atu ra Ietu i to rātou faaroo, ua parau atu ra i taua hâpepa ra : E taù tamaiti, ua faadrehia (αφιημι) ta ðe hara.⁶ Te hoê mau pâpâi parau ra i reira atoà ra, tei nā ô noa i te feruri i roto ia rātou iho ;⁷ E aha teie nei taata i faainaina Atua ai ? e tià ia vai ia faaðre i te hara māori râ i te Atua anaè ra ?⁸ E ìte aè ra Ietu i roto i to na vârua i reira ra, e tê nâ reira ra rātou i te feruri i roto ia rātou iho, ua parau atu ra ia rātou : E aha ðoutou i nâ reira ai i te feruri i roto ia ðoutou iho ?⁹ Tei hea te mea rave ôhie, o te parau atu ānei i te hapepa nei : Ua

faaðrehia ta ðe hara, e o te parau atu ñaei : A tià i nià, a rave i to roì a haere ?¹⁰ Ia ìte rā ðoutou e è mana to te Tamaiti a te taata i te ao nei ia faaðre i te hara, (ua parau atu ra o ia i taua hapepa ra)¹¹ A tià i nià (εγειρω), te faaue atu nei au ia ðe, a rave i to roì, a haere i to ðtuafare.¹² Ua tià aè ra o ia i nià, rave iho ra i to na roì, haere atu ra nā mua ia rātou atoà, māere anaè iho ra rātou mā te haamaitai i te Atua, nā ô aè ra : Aita teie nei peu i ìtea io tātou nei.

Na te faaroo o nā taata toomaha i tūraì ia Ietu e faaðre i te hara e e faaora (Θεραπευω) i teie hāpepa. I rave ai Ietu i te faaðreraa hara no te mea te hara te tahi tumu o te mai. E te hāpepa, ua faaorahia e Ietu na roto i te parau.

5. Te tāvini o te raatira hānere (Mātaio 8, 5-10)

⁵ E tae atu ra Ietu i roto i Taperenaumi, ua haere mai ra te hoê raatira hānere, parau maitai mai ra ia na,⁶ nā ô mai ra : E te Fatu, ua māhia taù tāvini te vai noa ra i te ðtuafare, ua pohe rahi roa i te hāpepa.⁷ Ua parau atu ra Ietu ia na : E haere atu vau e faaora (Θεραπευω) ia na.⁸ Ua parau mai ra te raatira hānere, nā ô mai ra : E te Fatu, eita vau e au ia tomo mai ðe i roto i taù fare, o te parau anaè ra ta ðe e parau noa aè, e e ora ia taù tāvini.⁹ O vau atoà nei hoì o raro aè ia vetahi ê, e faehau rā tei raro aè ia ù, e ia parau atu vau i te hoê : A haere, ua haere ia, ia parau atu hoì i te tahī : A haere mai, ua haere mai ia ; e ia parau atu hoì i taù tāvini : A nā ô, ua nā reira ia.¹⁰ E ìte aè ra Ietu i te reira, māere noa iho ra o ia, e ua parau atu ra i te feiā i pee mai ia na ra : Òia mau ta ù e parau atu ia ðoutou nei, aitā vau i ìte i teie faaroo i te rahi i ìteraèra atoà nei.

Na te faaroo o teie raatira hānere i faaðhie i ta Ietu faaoraraa (Θεραπευω) na te ðtea i te mai hāpepa o to na tāvini. No teie huru faaroo, ua tupu ta Ietu faaoraraa mā te òre e ìte i te taata.

6. Te taata paruparu i Pētetēta (Ioane 5, 5-14)

⁵ E tei reira te hoê taata, e toru àhururaa o na matahitī e vaù tiàhapa i te poheraa i te mai.⁶ E ia hiò atu ra Ietu ia na i te taòto-noa-raa, e ua ìte ê na o ia e, e pohe-roa-raa tō na, ua parau atu ra o ia ia na : Te hinaa-

ro na ðe i te ora ?⁷ Ua parau mai ra taua taata maì ra : E te Fatu, aita e taata i te tuu ia ù i raro i te pape, ia àrepup te pape ra ; te haere atu ra vau, ua reva atu ra te tahit nã mua ia ù.⁸ Ua parau atu ra Ietu ia na : A tià, a rave i to roì a haere.⁹ Ora aè ra taua taata ra i reira ra, rave iho ra i ta na roì, haere atu ra ; e tāpati taua mahana ra.¹⁰ Ua parau mai ra te âti-Iuta i taua taata i faaorahia ra : E tāpati teie ; eita e au i te ture ia hopoi ðe i to roì.¹¹ Ua parau atu ra o ia : Nā tei faaora ia ù nei i parau mai ia ù e, A rave i to roì, a haere.¹² Ua ui mai ra rātou ia na : O vai ia taata i parau mai ia ðe e : A rave i to roì, a haere ?¹³ Aore taua taata i faaorahia ra i ìte ia na, àro ê atu ra Ietu, e taata rahi hoì tei taua vâhi ra.¹⁴ E muri aè ra, ìte atu ra Ietu ia na i roto i te hiero ra, ua parau atu ra ia na : Înahâ, ua ora (υγιης) ðe, eiaha râ ia hara faahou, a roohia ðe e te ìno roa.

Tei mua Ietu i te tahit taata paruparu e 30 matahitit e tiàhapa. Ua ani Ietu ia na : E hinaaro ãnei o na i te ora. Ua haapâpû teie taata paruparu e te ìmi noa ra o na i te râveà aita râ e taata no te tauturu ia na. Ua tauturu Ietu i teie taata paruparu na roto i te faaoraraa (υγιης) ia na na roto i te parau e ua faaara atoà Ietu ia na : Eiaha ia hara faahou. Te auraa, te hara atoà te tumu o to na maì.

7. Te taata rima marô (Mâtaio 12, 10-13)

¹⁰ E înahâ, tei reira te hoê taata ua marô te rima. Ua ui mai ra râtou ia na, nâ ô mai ra : E au ãnei i te ture ia faaora i te tâpati ? ei pariraa mai na râtou ia na.¹¹ Ua parau atu ra o ia ia râtou : O vai ia taata i roto ia ðoutou na, hoê ana mâmoe e ia mâiri i roto i te âpoo i te tâpati, e ðre e rave atu, e ùme mai i nià ?¹² Eere ãnei e maitai rahi to te taata i to te mâmoe ? E au mâori i te ture ia hâmanî maitai i te tâpati.¹³ Ua parau atu ra o ia i taua taata ra : A titoo mai na i to rima. Ua titoo mai ra o ia i ta na rima, ora (αποκαθισσω) roa aè ra mai te tahit atoà ra.

Ua ora (αποκαθισσω) teie taata rima marô na roto i te faarooraat i te parau a Ietu. Te vai ra te tuhaa a Ietu, te vai ra ta te taata maì.

8. Te metua hoovai o Pētero (Māreto 1, 29-31)

²⁹ E tae mai ra rātou i rāpaeāu i taua tunato ra, haere atu ra rātou e Iatōpo rāua o Ioane i roto i te fare o Timona rāua o Âneterea. ³⁰ Te vai noa ra te metua hoovai vahine o Timona ua pohe i te fēvera, ua faaīte mai ra rātou ia Ietu ia na i reira ra. ³¹ Haere atu ra o ia rave atu ra i ta na rima, faatiā (εγειρω) aè ra ia na i nià ; pee (αφηκεν) ê atu ra te fēvera i reira ra, ua raverave mai ra o ia i te māa na rātou.

Te rāau o te mai fīva o te metua hoovai vahine o Pētero, te rima o Ietu i te faatiāraa (εγειρω) ia na i nià.

9. Te tamaiti a te taata mana tei fātata i te pohe (Ioane 4, 46-53)

⁴⁶ E tae faahou atu ra hoì Ietu i Tana i Tarirea i te vāhi ta na i faariro i te pape ei uaina ra. Te pohe ra te tamaiti a te hoê taata mana i te mai i Taperenaumi. ⁴⁷ Ìte aè ra o ia e ua tae mai Ietu i Tarirea mai Iutea mai, haere atu ra o ia ia na ra, parau maitai atu ra ia na, e haere mai o ia e faaora i ta na tamaiti, ua fātata hoì o ia i te pohe. ⁴⁸ Ua parau mai ra Ietu ia na : Ia òre òutou ia ìte i te tāpaò e te piri ra e òre òutou e faaroo. ⁴⁹ Ua parau atu ra taua taata mana ra : Haere mai, e te Fatu, a pohe tau tamaiti. ⁵⁰ Ua parau mai ra Ietu ia na : A haere i te ùtuafare, ua ora (ζωω) to tamaiti. Ua faaroo atu ra taua taata ra i te parau a Ietu i parau mai ra, haere atu ra i te ùtuafare. ⁵¹ E te hoì atu ra o ia ra, ua fārerei mai ra ta na mau tāvini ia na, ua parau mai ra, nā ô mai ra : Ua ora to tamaiti. ⁵² Ua ui atu ra o ia ia rātou i te hora i huru âvari ai, ua parau mai ra rātou ia na : I nanahi i te hitu o te hora i pee ai te ahu. ⁵³ Ua manaò aè ra te metua e o te hora mau ā ia i parau mai ai Ietu ra e : Ua ora to tamaiti. Faaroo atu ra o ia e ta na fētii atoà hoì. ⁵⁴ O te pití ia i ta Ietu tāpaò, ia na i hoì mai i Tarirea mai Iutea mai ra, i rave ai.

Ua tupu te faaoraraa (ζωω) a Ietu na te ātea i teie tamaiti tei fātata i te pohe. Na te parau a Ietu tei faaroohia e teie metua tāne i faaora i teie tamaiti. Te vai ra te tuhāa a Ietu, te vai ra ta te metua tāne.

**10. Te faaoraraa te mau âpotetoro i te mau taata i Ierutarēma
(Öhipa 5, 12-16, 19-21, 27-29)**

¹² E rave rahi te tāpaò e te temeio i ravea e te rima o te mau âpotetoro ra i rōpū i te taata atoà : e tairuru aè ra rātou atoà i roto i te poreti-to o Tōromona ra. ¹³ Âreà te hoê pae ra, aore roa ia i te hoê i âmui tià mai ia rātou i te mataù ; ua âruehia rā rātou e te taata. ¹⁴ Te feiā rā i faa-roo i te Fatu ra, e rave rahi roa atu ra ia tei âmui mai ia rātou ra, te tāne e te vahine atoà hoì. ¹⁵ E hopoi mai ra rātou i te feiā mai i rāpae i te mau aroā ra, tuu iho ra i nià i te roi e te roi rii hopohopoi ra, peneiaè o te taeà vētahi e te ata o Pētero ia haere nā reira iho ra. ¹⁶ E rave rahi hoì to te mau ôire ra i haere mai e àti noa aè, i te hopoiraai mai i te feiā mai e te feiā i peàpeà i te vārua faufau i Ierutarēma : e faaora-anaè-hia (Θερα-πευω) iho ra rātou atoà.

¹⁹ Na te hoê merahi rā a te Fatu i ìriti (ανοιγω) i te mau ôpani i taua tāpeàraa i te ruì, e ua arataì (εξαγω) mai ra ia rātou i rāpae, e ua nā ô atu ra : ²⁰ A haere i roto i te hiero tià ai, a parau atu ai i te taata i te mau parau atoà o teie nei ora (ζωη). ²¹ E ìte aè ra rātou i te reira, haere atu ra i roto i te hiero ra i te poipoï roa, haapii atu ra.

²⁷ E ia aratalhia mai rātou ra, tuu atu ra ia rātou i mua i te aro o te tūneteri ra ; ua ui mai ra te tahuà rahi ra ia rātou, nā ô mai ra : ²⁸ Âore mātou i parau hua atu ia òutou, eiaha òutou e haapii mā teie nei iða ? e ìnahā, ua î roa Ierutarēma ia òutou i ta òutou parau, e te hinaaro na òutou ia haio mai te toto o teie nei taata i nià ia mātou nei. ²⁹ Ua parau atu ra Pētero e te mau âpotetoro atoà ra : nā ô atu ra : O te Atua ta mātou e faaroo e tià ai, eiaha te taata.

Ua faaora (Θεραπευω) te mau âpotetoro i te taata i hopoikia mai e i peàpeà i te vārua faufau. Ia taea vetahi i te ata o Petero. Ua faaora-hia (ανοιγω) (εξαγω) (ζωη) te mau âpotetoro tei mau i te fare tāpeà-raa e ua titauhia rātou e parau i te taata i te parau o teie ora. Ua fāi âmui rātou i to rātou faaroo : O te Atua ta mātou e faaroo e tià ai eiaha te taata.

**11. Te faaoraraa o Pauro i te tahi pōtii i te vārua tāiroiro
(Öhipa 16, 16-21)**

¹⁶ E te haere atu ra mātou i te pureraa, ua färerei mai ra ia mātou te

hoē pōtii vārua tāiroiro, e taoà rahi ta to na ra mau fatu i noaa ia na i te tāiroiro.¹⁷ O tei pee haere mai ia ia Pauro e ia mātou atoà, tiàoro noa ai e : E tāvini anaè teie nei mau taata no te Atua teitei, o tei faaite mai ia ia tātou i te èà ora.¹⁸ I nā reira o ia e rave rahi te mahana, e oôo roa ae ra Pauro, ua fāriu atu ra, nā ô atu ra i taua vārua ra : Te faaue atu nei au ia ðe e haere ðe i rāpae (εξερχομαι) i tēnā na vahine i te iða o Ietu Metia ra. Haere atu ra o ia i rāpae i taua hora ra.¹⁹ Ìte aè ra rā to na mau fatu e, aita atu ra o rātou manaòraa e noaa ai te taoà, haru atu ra rātou ia Pauro e ia Tira, aratō atu ra ia rāua i te feiā haavā i te hooraa ra.²⁰ E ia hopoihia rāua i te feiā tōroà ra, ua parau atu ra rātou : Nā taata teie i tiàrepū i to tātou ôire nei, e âti-Iuta hoì rāua.²¹ E te haapii nei i te parau eita e au i te ture ia fārii tātou e ia haapað, no Rōma hoì tātou.

Te rāveà ta Pauro i faaòhipa no te tiàvaru i te vārua tāiroiro i roto i te hoē pōtii e parau (εξερχομαι).

I mua i teie rahiraa maì tei faaorahia, teie te mea e ìtehia ra :

1. E ora te maì i te parau a Ietu : Nā rēpera tino 10 (Ruta èv 17, 12-19), te taata rima marō (Mātaio 12, 10-13), ora (αποκαθισω), te taata paruparu no Pētetēta (A tià, a rave to roì, a haere) (Ioane 5, 5-14, e ua ora (υγιης).
2. E ora te maì i te rima o Ietu : Nā matapō no Ierito (Mātaio 20, 30-34), te metua hoovai vahine o Pētero (Māreto 1, 29-31) : faatià (εγειρω) ; pee (κρατεω).
3. E ora te maì i te rima e te parau a Ietu : Te rēpera tei faaorahia e Ietu (Mātaio 8, 2-4 : faatiàìa (απτω), ua tià ia ù, ia mā ðe : *parau*).
4. E ora te taata maì na roto i to na faaroo ia Ietu : Te vahine tapahi (Mātaio 9, 20-22) : Ua faatiàìa (απτω), e ua ora (σωζω).
5. E ora te taata maì i te parau a Ietu e to na faaroo ia Ietu : Hoē i roto i nā rēpera tino 10 (Ruta èv 17, 12-19) tei faaorahia (ιαωμαι), e tei faaroo ia Ietu (σωζω) te tumu o te ora o to na maì.
6. E ora te taata maì i te faaroo o te tahi atu taata e te parau a Ietu : Te taata hāpepa (Māreto 2, 1-12) : ua faaòrehia ta ðe hara (αφιημι), a tià (εγειρω), te tāvini a te raatira hānere (Mātaio 8, 5-10) : ora (θερα-

πευω), te tamaiti a te taata mana tei fātata i te pohe (Ioane 4, 46-53) : (ζω).

7. E ora te taata mai i te pape : Naamana tei faaorahia e Êritaaia (2 Arii 5, 8-14)

8. E ora te taata mai i te repo, te huare, te pape e te parau a Ietu : Te taata fānau-matapō-hia (Ioane 9, 1-8).

9. E ora te taata mai i te parau (εζερχομαι) a te taata (Pauro) tei tiāturi i te Metia (Öhipa 16, 16-21).

10. Ua faaora (Θεπαπευω) te mau âpotetoro e ua faaorahia rātou (ανοιγω) (εζαγω) (ζωη) (Öhipa 5, 12-16 ; 19-21 ; 27-29).

Te tuhaa a te taata faaora e ta te taata e hinaaro i te ora nō na e no te tahi :

Te tuhaa a te taata faaora :

- E faatupu i te aroha
- E tāpeà i te vāhi i maìhia
- E tuu i te rāau i te vāhi i maìhia
- E faatià i te taata mai
- E parau i te taata mai
- E faaore te hara a te taata mai
- E faaite i te rāveà e ora ai
- E tauturu

Te tuhaa a te taata e hinaaro i te ora :

- E ani i te aroha.
- E haapāpū i to na hinaaro i te ora
- E faaroo i te parau
- E faatupu i te parau
- E haamaitaì i te Atua
- E tiāturi e ora te mai ia Ietu
- E tiāturi e faaore Ietu i te hara
- E tiāturi i te rāveà a te taata faaora

I nià i teie mau parau e matara ra, te ite ra tātou :

- E ora te taata i te parau, te rima, te huare e te àhu o Ietu.

- E ora te taata mai i to na faaroo ia Ietu, aore ra, i te faaroo o te tahi atu taata ia Ietu.
- E ora te taata i te repo, te pape...

Ia pūòuhuhia teie mau parau, tērā tē matara mai : E ora te taata i te Atua, ta na Tamaiti, te Faaroo o te taata i te Atua e ta na Tamaiti, e te Rahu.

H. TE PARAU NO TE FAAORARAA MAÌ IA AU I TE TŪRAMARAA A TE PIPIRIA

E hiò mai tātou i teie nei i te tahi mau manaò i nià i te parau no te faaoraraa mai ia au i te tūramaraa a te parau a te Atua.

I mua i te parau no te “maì tāpiri” mai tei mātau-noa-hia e tātou i te parau, e ia au i te tūramaraa a te parau a te Atua, te parauraan tano roa aè no te hoê taata e “maì tāpiri” tō na, òia hoì, e taata ia tei uruhia e te tēmoni, te vārua ìno, e aore ra, te vārua faufau.

Possession démoniaque : *“État d'un homme au pouvoir d'un démon qui exerce une action malfaisante sur son esprit et parfois sur son corps. Il est dit d'un tel homme qu'il est possédé d'un démon, ou d'un esprit impur, ou d'un esprit mauvais”.*

Ua haamata te tiàturiraa i te mau tēmoni i roto i te nūnaa àti-Iuta mai te taime no te titiraa na roto mai i te mau haapaòraa a te mau Pāpurōnia e te mau Peretia. I roto i te reira ãrea te tupu-roa-raa te reira tiàturiraa i te rahi. E i te tau o Ietu, ua parare roa te reira tiàturiraa, eiaha noa i rotopū i te mau taata rii, i rotopū atoà rā i te mau òrometua àti-Iuta.

E te parauraan no te faaoraraa i te tahi taata tei uruhia i te tēmoni, e tiàvaruraa vārua ìno ia (exorcisme). Te tahi o te mau râveà e ravehia ra no te tiàvaruraa i teie vārua ìno i râpaeàu, e mea nā roto i te raveraa i te tahi pâruru (conjurations), e te fâ, no te tiàvaruraa ihoâ ia i te tēmoni.

Te tahi hioraa e hōroàhia i roto i te (Tobit 6, 7-8) : *“Alors le garçon posa à l'ange cette question : 'Azarias, mon frère, quel remède y a-t-il donc dans le cœur et le foie du poisson, et dans son fiel ?' Il lui répondit : 'Le cœur et le foie du poisson, tu en fais monter la fumée devant*

l'homme ou la femme qu'attaque un démon ou un esprit mauvais : toute attaque sera écartée, on sera débarrassé pour toujours... ”. Te taa rii noa atoà ia tātou te reira huru faanahoraa.

Te tahi atoà rāveà faaòhipa-pinepine-roa-hia, te tiàororaa ia i te iòa o te tahi taata moà (saint Auguste, saint Pierre etv...), no te tātaíraa i te vārua ìno mā te faahupo i te ìteraa e, e mana rahi aè to teie, e i mua i te reira, e haere ê atu o ia i rāpaeàu.

Te tahi hiòraa mai te reira rii atoà ra te huru, tei roto i te puta Ôhipa 19, 13) “Ua tāmata atu ra te hoê pae àti-Iuta tātaì vārua ìno ori haere noa, i te faahiti i te iòa o te Fatu ra o Ietu i te feiâ vārua ìno ra, i te nā-ô-raa e, Te faaue atu nei mātou ia ðe mā te iòa o Ietu ta Pauro e parau haere nei”.

I roto i te mau pāpāì èvaneria, e mea pinepine i te faahitihia te parau no tei uruhia e te tēmoni e i roto i te hiòraa âmui e au ra ia e, e taata ia i roto i te hiòraa e faaîte ra i te tahi huru, e aore ra, te tahi peu taa-ê roa ìno e te māere atoà i te mea mātauuhia i te hiò i roto i te oraraa.

E mea nā reira te tahi pae i te parauraà no Ioane Pāpetito, ua uruhia e te tēmoni (Mātaio 12, 27) : “I haere mai hoi Ioane mā te àmu-ðre e te inu-ðre, e te parau nei rātou e, e tēmoni tō na”.

E te rahiraa o te taime, ua nā-reira-atoà-hia Ietu e to na mau ènemi (Ioane 7, 20) : “Ua parau mai ra taua feiâ rahi ia na, na ô mai ra, e tēmoni to ðe, o vai tei titau atu ia ðe e taparahi ?”

I roto i te tahi mau faahitiraa, ua faaaauhia te tahi taata tei uruhia i te tēmoni i te maamaa (Ioane 10, 20) : “Ua parau iho ra te tahi pae o rātou, e tēmoni tō na, e ua maamaahia, e aha ðoutou e faaroo atu ai ia na ?”

Te faahiti-atoà-hia ra e te vai atoà ra te taata, tāne ânei, e aore ra, e vahine, te uruhia i te tēmoni, e aore ra, i te vārua faufau e aita hoê aè tāpaò e faaîte ra e, e mai tō na. E te manaòhia ra e tei roto noa te reira i te roro.

Mai te peu, te tahi mau mai i roto i te hiòraa e mea uruhia e te tēmoni, e mea rahi atoà te tahi feiâ mai ta Ietu i faaora, eere roa atu ia i te mea uruhia e te tēmoni. Te auraa, e mai ihoâ ia. Ei hiòraa: te faaoraraahia te hoê hapepa (Māreto 2, 1-12) ; te hoê taata turi e te vāvā (Māreto

7, 32-35) ; te matapō (Māreto 8, 22-26) ; te rēpera (Mātaio 8, 2-04), etv.

I roto i te tahi mau taiòraa, te faataa-maitai-hia ra i te huru o nā mai e piti, te mea uruhia e te tēmoni e te mai i roto i te taupupuraa o te ea i te pae no te tino. Hiò mai tātou i te reira i roto i te (Mātaio 8, 16) : “E ahiahi iho ra, ua hopoi mai ra rātou i te feiā tēmoni e rave rahi ia na ra, pee ê atu ra ia na taua mau vārua ra i te reo hoê, e faaora iho ra i te feiā atoà i pohe i te mai ra”.

I roto i te Māreto 1, 32 : “E ahiahi atu ra ia mairi te mahana ra, ua hopoi mai ra rātou i te mau taata atoà i pohehia e te mai ra ia na ra, e te uruhia e te mau tēmoni ra”.

Na reira atoà hoì i roto i te Ruta èv 4, 40-41vm : “E mairi atu ra te mahana, e mai tei io rātou ra, ua hopoi ia ia na ra e rave rahi te huru, ua tuu atu ra o ia i to na rima i nià iho ia rātou atoà, faaora atu ra. E te tēmoni atoà i te haereraa i rāpae i te taata e rave rahi...”.

Hiò atoà i roto i te Mātaio 4, 24 : “Parare atu ra to na roo e àti roa aè ra Turia, e ua hopoi mai ra rātou i te feiā mai atoà ia na ra, o tei pohe i tērā mai, i tērā mai, e te mauiui, e tei uruhia e te tēmoni ra, e te rūnati, e te hapepa, ua faaora atu ra o ia ia rātou atoà.”

E te rāveà ta Ietu i faaòhipa no te faaoraraa i te tahi taata tei uruhia e te tēmoni, e mea taa-ê roa ja i ta te mau taata tātaì vārua ìno (exorcistes). Òia hoì, aita Ietu i faaòhipa noa aè i te mau rāveà tahutahu (magie), na roto i te tiàororaa i te iòa o te tahi taata moà. Tā na òhipa, mea na roto ia i te arataìraa a te vārua (spirituel).

E mea nā roto ia i te faahéporaar i to na mana i nià i te vārua faufau : “... A haere ðe i rāpaeàu, e tēnā na vārua faufau, vaiihio atu i tēnā na taata” (Māreto 5, 8). “... e haere ðe i rāpaeàu, te faaue atu nei au ia ðe...” (Māreto 9, 25). “Ua àvau atu ra Ietu ia na, na ô atu ra, a māmū, a haere i rāpaeàu, e vaiihio atu ia na. Ua rave fìàna iho ra taua vārua faufau ra ia na, ua pii hua mai ra te reo e oti aè ra, haere mai ra i rāpaeàu. E mea nā roto atoà rā to Ietu tītauraa i te tiàturiraa o te feiā mai no te faaoraraa ia rātou i ora ai rātou.

Te hiò nei Ietu i teie mau taata mai te mea ra e eere faahou rātou iho

te faatere i to rātou tino, e òhipa o ia mā te òre e tītau i to rātou manaò no te ohipa-âmui-raa (Ietu e te taata tei uruhia e te tēmoni). E i roto i te mau taime atoà no te arairaa (intervention) te mea mātāmua te faahiti-mahutaraa (exciter) ia i tei uruhia e te tēmoni, e i te tahī mau taime, te tūraîraa ia ia uru-maamaa-hia ia rahi roa te riri. E reira ia e fāriu ai i nià ia na mā te mataù rahi, no te puai o to na mana. I reira o ia e faaîte mai ai i to na maramara rahi. Ua ite au ia òe, o te mea Moà ia o te Atua ra”. (Māreto 1, 23-24) ; “... e Ietu e, te Tamaiti a te Atua teitei ra ?...” (Māreto 5, 7) ; “... o te Metia òe te Tamaiti a te Atua...”

Ua hōroà atoà Ietu i te mana i ta na mau pipi no te tiàvaruraa i te tēmoni (Mātaio 10, 1-8 ; Māreto 3, 15).

E ua faachipa rātou i te reira mana i roto i te roaraa o ta na tāviniraa (Māreto 6, 13) : “e tiàvaru atu hoì i rāpae i te mau tēmoni e rave rahi, e ua faaora atu ra i te mai e rave rahi, mā te faatavai ia rātou i te monoi”.

I muri atoà mai i to na tiàfaahouraa (Òhipa 5, 16) : “E rave rahi hoì to te mau ôire ra i haere mai e àti noa aè, i te hopoiraan mai i te feiā mai e te feiā i peàpeà i te vārua faufau i Jerutarēma : e faaora-anaè-hia iho ra rātou atoà”. (Òhipa 8, 7) : “Ua pii hua mai ra hoì te reo o te mau vārua ìno ra, e ua haere mai ra i rāpae i tē feiā i uruhia ra, e rave hoì te hapepa e te piriòì i ora”. (Òhipa 19, 12) : “E i hopoihia te àhu horoi ùtu, e te pâreu no nià i to na tino i te feiā mai ra, e pee ê atu ra to rātou mai, e te mau vārua ìno atoà, ua reva atu ra i rāpaeàu”.

Ua faaora rātou i te taata i te iòa o Ietu (Ruta èv 10, 17) : “Ua hoì faahou mai ra taua hitu àhuru ra mā te òaða, na ô mai ra, e te Fatu, ua vī atoà te mau tēmoni ia mātou i to iòa na”. (Òhipa 16, 18) : “I nā reira o ia e rave rahi te mahana, e oôo roa aè ra Pauro ua fāriu atu ra, na ô atu ra i taua vārua ra, te faaue atu nei au ia òe e haere òe i rāpae i tēnā na vahine i te iòa o Ietu Metia ra. Haere atu ra o ia i rāpae i taua hora ra”.

Te tiàororaa i teie iòa o Ietu, te haamanaò noa mai ra te reira i te tahī o te mau râveà i faaòhipahia no te tiàvaruraa i te tēmoni i rāpaeàu. Òia hoì, te tiàororaa i te iòa o te tahī taata moà. Aita e òhipa tahutahu (magie) to roto, te mana rā o Ietu o tē tāmau noa ra i te òhipa na roto i te mau pipi.

I. TE TUHAA A TE ÒROMETUA

A. Te tahī mau manaò ômuaraa :

Te manaò e arataì i te feruriraa i mua i te tuhaa a te òrometua i roto i te parau no te faaoraa mai, ðia hoì te faataa-maitai-raa ia te òrometua nā mua roa i te huru o te mai i mua ia na. Te hiðraa ia i te tahī mau tāpaò mātāmua o tē haapāpū ra i te huru o te reira mai (diagnostic). No te mea, e mea rau te mai e e piti huru tupuraa, te mai e parau-noa-hia e e mai mau e te mai tāpiri.

1. Te pure

I roto i teie tuhaa, eere roa atu ia i te haapiiraa, e aore ra, i te tātarraa ia tātou i te parau no te pure. Te tahī noa rā ia teie aratairaa i roto i te rauraa o te mau faaðhiparaa i te parau no te pure, i roto i teie tāpura ðhipa no te faaoraraa mai. I roto i tērā manaò no te faatiàmāraa i te taata i te mau mea atoà e faataupupu i to na tupuraa i te pae tino e te pae vārua.

Te pure, o te tahī teie titaura i te taata e pure. Aita Ietu i haapii ia tātou i te aò, aita atoà o ia i haapii ia tātou i te himene, ua haapii rā o ia i tātou i te pure : "E na ô ðutou ia pure" (Mātaio 6, 9). Hiò na tātou, eere pauroa te feiā faaroo tei titauhia no te aðraa i te taata i te parau a te Atua, e aore ra, no te faaitoitoraa i te taata. Åreà te pure, ua titauhia ia te tāatoàraa o te feiā faaroo e pure. E au te pure mai te aho, te pape e te māa, e mea faufaa te reira no to tātou ora e no to tātou tupuraa.

Teie nei rā, e rave rahi o te mau taata faaroo e manaò nei e, te pure o te tahī noa ia te reira tāpura ðhipa i roto i te oraraa faaroo, eere roa atu ia...

E Vārua te Atua, e pure ia mā te vārua, ia ðre ia ânoì te hinaaro o te tino e to te vārua. E pure ia au i te huru o te mai i nià i te taata, e parau-parau i te mai mā te faaroo o te Fatu ia haere ê atu o ia, e aore ra, ia faaruè i teie tino ia tiàmā o ia i te reira ìno.

Eiaha atoà ia moëhia e, te Atua te tumu o te ora, te auraa e tuu ia i te taata mai i roto i te rima o te Atua. Mā te pārahi atoà rā nā taata too-

piti i roto i te tiàturi-pāpū-raa e e ora. No te mea, ua ineine te Atua i te hōroà mai i te mau mea atoà ta tātou e hinaaro, mai te peu e tuu tātou i te tāatoàraa o to tātou tiàturiraa i roto i te ia na. Te reira te tāviri no te manuiaraa o tei tāpura òhipa.

Hiò na tātou i te huru no te parau no tiàturiraa i te tau o te mau àito, e tiàturiraa rahi to rātou i te Atua. Ua tūruì rātou i nià te Atua mai te pāpū e, eita to rātou tiàturiraa e âueue e hoê iti aè, eita roa atu rātou e hià noa aè. Ua riro to rātou faaroo mai te hoê ôfaï tei òre roa i âfâfâ noa aè, e òre roa te faahema e ò, e au i te rauère taro tei òre roa i rari i te pape, rahi noa atu ã te ua i te toparaa.

E no te paari o to rātou faaroo, e no te rahi o to rātou tiàturiraa, ua hōroà te Atua ia rātou i te mana, òia hoì, te hoê faufaa rahi roa tā na i tuu i roto ia rātou e matara ai te mau mea atoà o te oraraa nei, to nià i te fenua, to raro i te fenua, to roto i te tai, to roto i te reva ; ta rātou i hinaaro i te faatupu ra, ua tupu ia. Âore e mea moè, aore e mea paari, aore e mea fifi.

Ia ìte atoà ra tātou, e rave rahi te feià e faaroo nei (obéir) aita ra rātou e pure nei. Te tahì aè pae, te pure nei ia, eere rā ia i te mea itoito i te faaroraa. Teie rā, ia pure anaè e faaroo atoà paì, no te mea, e pití teie tau òhipa e mea rave âpitipiti, mai te peu e hinaaro tātou e tomo i roto i te püai rahi e te mana o te vârúa maitaì. Eiaha e mataù, eiaha e turori te tiàturiraa, tei te Atua te ora.

2. Te parau a te Atua

Te tiàturi nei au e, te hinaaro nei te Atua i te faaòhipa i ta na Èvaneria no te faatiàmâraa i te taata i te püai rahi o te ìno. Te tiàturi nei au e, te Èvaneria, o te râveà papu roa aè ia no te faatupuraa i te hinaaro o te Atua, no te faaoraraa i te taata hara e te reira hinaaro tei ôpu-a-pâpû-hia no te mau tau atoà ia e a muri noa atu.

Te haapiiraa : E mea tià ia haapii hia te taata

3. Te tātararaa i te fifi o te taata

I mua i te rauraa o te fifi e fârereihia nei e te taata e te ìmiraar i te mau râveà atoà no te tātararaa mai ia na i te mana o te mea e haavî noa ra ia

na, aore ra, te òhiparaa a te Vārua Maitai no te hōroàraa ia na te pūai no te tūraìraa atu i te mau mea e tāumiumi noa i te taata, e mea tià, ia ìmihia nā mua roa te tumu o te fifi, nā roto ãnei i te tāuàparaura a e te faarooraa. E rave rahi te mau tumu e aratai i te taata i roto i te fifi (peà-peà fenua ãnei, te parau ãnei, hāmani ìno ãnei, e māa ìno ãnei etv.). Te vai atoà ra ihoā te fifi na te taata noa ihoā i ìmi, e o te taata noa atoà ihoā te tumu i fifi ai, e faaroo-òre atoà te tahi tumu e fifi atoà ai. E ite-atoà-hia te ìno ta te reira fifi e faatupu, i te pae no te feruriraa ãnei, i te pae no te huruaparau ãnei, i roto ãnei i te oraraa ùtuafare, i nià ãnei i te tino, e i te pae atoà o to na tiàtirira a, òia hoì, to te taata ia tāivar a a i te Atua, e aore ra, to te taata ãteara a i te Atua, te tumu o te ora. Te manaò ta tātou e tāpeà mai, òia hoì, e tumu anaè ia to te mau fifi atoà.

E aha rā te tumu o te reira fifi ? Te reira ia te uiu iraa e ìmi nā mua roa. I roto i te tai me no te tāuàparaura a e heheu ai no te haamatarara a mai i te reira tumu i taupupu ai o ia i roto i te tupu-maitai-r aa o to na tino. I reira noa iho e tano ai e tauturu. Mā te aratai i te taata i roohia i te fifi i roto i te ìteraa ia na iho. Òia hoì, te faaìteraa ia na te tumu o ta te mau hape o tā na i rave o tē aratai ia na i roto i te fifi, te faaitoitoraa ia na i roto i to na paruparu, mā te ìriti i te mau ìno i roto i to na âau, mā te tuu atu i te maitai i reira. Eiaha atoà rā tātou e moemoeā, aita e rāveà oti noa no tērā e tērā fifi. E fāfā nā mua roa, hiò atu ai i te mea e tano no te tauturura a i te reira. E aratai ãnei ia na i te hoë tahuà rāau ra, e aore ra, i te taote, e mai te peu e, e maraa noa ia tātou iho i te rave, te reira atoà ihoā ia. Haamanaò atoà ra tātou e, eere tātou i te àivānaa i te tuatāpapara a e te tātarara a i te fifi o te taata. Aita atoà tātou e faahe-pohia ra ia rave i teie tāpura òhipa. Taata i ta na tārēni, taata i ta na rāveà no te tauturura a i to na tauaro. Eere atoà rā i te mea ìno ia ìte i te reira, no te tauturura a ihoā ia tātou e tae noa i te feiā i roto i te fifi.

4. Te haapaeraa māa

E rāveà maitai roa te haapaeraa i te māa, te mea hau roa atu rā, te haapaeraa ia i te mau ìno atoà e haavii v i ra i te vārua o te taata. Mai te fēñ, te manaò ìno, te manaò tahoo, te faaìno, te haavarevare, te pohe-hae, etv., te mau òhipa tià-òre atoà e fānau mai, òia te mau òhipa tē òre e au i te òpuara a faaora a te Atua (2 Timóteo 2, 24-26) : "E òre hoì te tāvini o te Fatu nei e tià ia mārō ; ia marū rā o ia i te taata atoà nei, e te au hoì ia haapii ia vētah i ê, e te faaoroma i māite i te ìno, mā te haapii marū māite i te feiā i mārō mai ra, tià aè o te hōroà mai te Atua i te tāta-

rahapa ia rātou ia fārii i te parau-mau ra. Ia ora rātou i te mārei a te tiā-poro ra, o tei riro ei titi nā na i to na ra hinaaro”.

5. Te âpeeraa

E mea faufaa roa teie tuhaa no te tautururaa i tei tiāma ia pārahi te Atua i roto ia na. Ia òre atoà tātou ia faaruè noa, e aore ra, ia faaruè roa ia na. No te mea atoà, te vai atoà ra te manaò paruparu, ia faataahia te tahi taime no te fārereiraa, no te tururaa ia na i te pae no te mōrare, no te huruaparau e no te faaroo. Na reira māite noa e matara roa atu ai.

E te rāveà tautururaa ia na, te pure ia a te Fatu e toru mahana, e hoê hora i te mahana hou a taðto atu ai.

E. Te tahi mau manaò hopeà

E ia niuhia te oraraa i nià i te aroha e te here, te aroha tei itehia mai ðe i roto i te àti, e te here e tāamu faahou i to ðe mau pēpē, te here e te hōroà faahou i te hoê püai âpi i roto i te Atua.

M. TE FAAORARAA MAÌ

Ei manaò ômua :

Ei haamanaðraa noa, i roto i te papa ture a te ture tumu a te Êtārē-tia te vai ra hoê irava e tâtara ra i te hoê o te mau ðhipa tumu a te òrōmetua, ðia hoï, te rapaaura i te maì o te taata i te pae vârua. Térâ râ, eita e tano e tâðto noa i nià i teie irava no te raveraa i teie tâpura ðhipa. E pipi tâtou na te Fatu, e mea titauhia ia ia pee tâtou i te Fatu. Te auraa o teie “pee”, eere ia te haere-noa-raa nâ muri ia na, aore ra, te taahiraa i te mau tuuraa âvae atoà o te Fatu. Te raveraa râ mai tâ na i poroì mai i te nâ-ô-raa e : “Âmene, âmene, e parau atu vau ia ðoutou, o tê faaroo mai ia ù ra e rave atoà o ia i teie nei mau ðhipa ta ù e rave nei, e e rahi atu â tâ na e rave i teie, no te mea, te haere nei au i ta ù Metua ra” (Ioane 14, 12). I roto i te rahiraa o te mau ðhipa i-ravehia e te Fatu, teie te hoê ðia hoï, te faaoraraa maì e te huru o te maì. No reira, e tano atoà tâtou i roto i ta tâtou tuhaa e hiðhið (faahou) i teie tumu parau.

Te tumu o te faaoraraa mai :

Ia ineine te Atua i te faaora ia Iteraèra, e faaroohia te Atua ia parau ia Iteraèra : "o te Atua hoì au, o to òutou rapaau". Ia tāiva te nūnaa, e faaroohia ia te reo o te Atua : "Ia faahaèhaa mai to ù ra taata tei maïri-hia to ù ra iða, e ia pure, e ia ìmi mai i to ù nei mata, e ua fāriu mai i ta rātou parau ìno ra, ei reira vau e faaroo ai i nià i te rai, e faaòre au i ta rātou hara, e e faaora vau i to rātou fenua". E hinaaro no te Atua, te ora o te taata.

I roto i te mau òhipa atoà ta Ietu i rave, e ìtehia nā òhipa e toru : haapii, poro e faaora. Te tūàti e te òre noa atu te taata e tūàti, e ìtehia iho nā mea e toru. Te tahi taime, e nā mua te faaora e haapii atu ai, aore ra, e haapii nā mua, faaora atu ai. E hinaaro atoà no te Fatu, te ora o te taata.

I roto i nā hiòraa, te ìte nei tātou e, to te Metua e to te Tamaiti hinaaro, òia hoì, te ora o te taata. I poroì ai hoì te Fatu : "Âmene, âmene, e parau atu vau ia òutou, o tē faaroo mai ia ù ra, e rave atoà o ia i teie nei mau òhipa ta ù e rave nei, e e rahi atu à tā na e rave i teie, no te mea te haere nei au i ta ù Metua ra". I poroì ai te Fatu i te mea ia e, ua ravehia mai e ana te reira, e no te mea atoà e hinaaro tumu ihoâ teie no te Atua, ia ora te taata, ia tātarahia te ruru o te ìno. Ua parau-anaè-hia te parau no te faaoraraa mai, te faahoì-faahou-raa ia te ora, te maitai, te itoito i roto i te tino o te taata. Ua hoì anaè tērā huru to te taata i to na maitai-raa ra ua faahoì-faahou-hia ia te reira taata i roto i te ôpuaraa ora a te Atua.

Te mau rāveà : òrometua, taata rāau, taote :

Teie te tahi mau manaò te tano ia hiòhia :

1. Te taata mai, te taote mātāmua roa ia :

I roto i te pīpiria, te taata mai tei ìmi ia Ietu, eere rā na Ietu i tāpapa i te taata mai. Te auraa, na te taata mai i haere i te taote ra, hōroàhia mai ai te rāau e au no te rapaauraa. Ua rau te huru o te rāveà no to te taata haafâtataraa ia Ietu : nā te hunoà ânei, te mau hoa ânei, te metua ânei, te tauaro ânei, te fatu òhipa ânei, te taata mai iho ânei, te tamarii ânei, te ènemi ânei.

Te auraa, eita te ora e itehia ia òre anaè te taata maì e rave atoà i ta na tuhaa. Ia hinaaro o ia ra e tià ia, ia òre rā, e vai noa ihoā te maì i to na vairaa. Ia òre anaè te taata maì e hinaaro i te ora, e tiàmàraa te reira nā na, aita faahou ia ta tātou i te reira taime.

2. Na te faaroo e faaora :

I roto i te Faufaa Tahito, te faaroohia ra te mau tāvini o te Atua ia parau ia lteràera i te nā-ô-raa : “ ia tià ia òe i te faaroo i te reo o to Atua ra”. Te auraa, te vāhi mātāmua roa i titauhia i te taata, o te tarià ia. Te parau a te Atua, e parau faatupu ora ia, e te reira huru parau tērā e titauhia mai ra i te taata ia faatoro atu te tarià, a òhipa atu ai i roto i te âau, itehia atu ai te hohoà o te parau i rāpae.

Te tahi atoà mea ia ite tātou, òia hoì, te tino taata, e tino ora o ia. Te auraa, i roto i te manaò faaroo, e mea ora anaè to nià i te tino taata. Haamanaò noa ia tātou i te pāpāi taramo ia paraparau o ia ia na iho e au ra e, e tarià to te mau mero atoà.

E parau pinepine na te Fatu : “i ora òe i to faaroo”. Te auraa, e mea tūàti te ora i te faaroo. Te faaroo e parauhia nei i ô nei, òia hoì, te tiàtùrira. Te rāau mātāmua roa e faaòhipa e tupu ai te ora, o te tiàtùrira ia. I muri iho ia, faaòhipa atu ai te huru raveraa i titauhia no te rapaauraa : pape (hopu, horoi), parai (huare, repo marô), tāpeà (àhu), haere.

3. Te mau rāveà : òrometua, taata rāau, taote :

Mai te mau manaò i nià atu, eere na te Fatu i lmi i te taata maì, nā na iho rā. Te taata maì rā tē haere atu ia na ra, nā reira hoì no te taata rāau e te taote. Aita teie taata maì i tae i mua i teie feiā e aita e tumu. Ua ite te taata maì i te huru e te roo maitài o te òrometua, te taata rāau, te taote i tae ai o na ia rātou ra. Te auraa, ua riro rātou ei rima raverave no te Atua i nià i te fenua nei. Te tiàtùrira tērā o teie feiā rave maì, òia hoì, o rātou te rima rave, âreà no te faatupu i te ora, tei te Atua ra ia.

Ua roaa ia rātou te ite, te paari no te lteraa i te huru o te maì e tià ai ia rātou i te faanaho i te rāau e tano no te rapaau.

Ua tae anaè mai te taata maì i mua i te òrometua, te rāveà mātāmua roa ta te òrometua e rave, te fāriiraa ia ja na. E tuhaa rahi roa e te fau-

faa hoì te reira. Na te huru fāriiraa e māhanahana ai, aore ra, e toètoè ai te tahi taata. Te faaroora, te piti ia o te tuhāa tē tano ia haapaòhia. Na te huru tātararaa a te taata maì i to na parau, to na fiffi, e tano ai e rave i te tahi faanahoraa e au no te rapaaura. Te tahi taime, i nià noa i te tāuàparaura e ìtehia ai te rāvea.

Te òhipa a te rapaau maì : *fafā, rāaura i te tamarii, rāaura i te taata paari, te taurumi, te faatitohi hapū, te raveraa i te maì tāpiri, te iteraa i te huru o te taata, te raveraa i te maì tāpiri*

Ua rau te huru faaòhiparaa a te rapaau maì. Tei te huru atoà ia o te maì e tupu ra i nià iho i te taata, no te mea, e iòa anaè to taua mau maì ra : *ômaha tihota, poria, ômaha miti, ômaha ôfai, faaòruòru, âvaè, roro, mata, tarià, tutuha toto, huma...*

Te vai ra te maì mau, te vai atoà ra rā te maì i tāpirihia mai, ûàna roa atu ai te fifi o te tahi taata. Na te huru atoà o te oraraa o te ùtuafare ānei, te vâhi òhiparaa ānei, te tāviniraa ānei, e faananea atu à te tupuraa o te maì.

Te vai ra tērā maì e parauhia ra, ua uruhia te hoê taata. Nā hea i te rave i te reira huru. Te vâhi mâtâmu ta te taata e tâpapa, māori râ, i te tahuà ra.

Teie te tahi mau taahiraa i faaòhipahia i roto i te tāviniraa ei faatià-mâraa i te tahi taata i roohia e teie fifi.

1. E here i te taata. To ðe tere nā mua roa no tērā ia taata, eere râ, no te vârua ìno. E rave rahi huru tâpao e ìtehia i nià i te taata : *e taui to na huru, to na reo, ta na peu*. Te tahi atu taime, *e taaviri na raro, e vai tahaa noa, e paari roa mai te taata pohe ra*. E te tahi hoì taime, ia tae anaè atu ðe, *ua pee*. Ia ara noa ia e, ua ìte o na e te haerehia atu ra efaaea o na i te rave i ta na mau peu haapaòraa-ðore. Te tahi atoà taime, *e faaòhipa o ia i te tahi reo ê atu i to na iho*.

2. Te tahi huru tupuraa, eita tērā taata e ìte i te òhipa tâ na e rave ra. No te reira huru tupuraa, mea tià ia nā mua roa, ia haavihia taua vârua ra a tuu atu ai ia na i raro aè i te mana o te Fatu. E riro teie huru raveraa i te māoro rii, no te mea, e haamâmû i taua vârua ra o te òhipa rahi roa aè ia e te haavîraa ia na. No te tautururaa ia ðe i te ìteraa i te vârua

e paraparau mai ra nā roto i terā taata e ani ia i te hoa, te fētii i tērā mau faahitira iða tā na e parau ra.

3. Ia oti terā tuhaa i nià nei i te ravehia, faahoì mai rā i tērā taata i roto i to na iho huru mau.

4. E ani i ta na parau faatià ei faatiàmāraa ia na.

5. E faaite ia na e ta tātou huru raveraa, tei raro aè ia i te mana o te Fatu. Ia tuu ia o ia i te tāatoàraa o to na tiaturiraa i roto i te Fatu, mā te fāì i ta na hapa atoà.

6. Tuatāpaparaa.

7. Tātarahapa.

8. Ôfati te tuto.

9. Haamaità i te Fatu.

10. Faaî ia na i te maitaì o te Atua.

N. TE TAHÌ ARATAÌRAA NO TE ÔHIPA FAAORARAA MAÌ

I mua i te òhipa faaoraraa maì, ua ìtehia e ua rave te mau òrometua matahiapo i tērā òhipa. Aita atoà i pāpū roa e aha te faaineineraa i ravehia e rātou. Te mea i ìtehia, ua haafaufaa rātou i te parau o te pure, te haapae e te mau rāveà tei ìtehia e rātou no te faaora i te maì o te taata, mai te taurumi e te tahi atu mau rāau. Ua tae roa vētahi i te rave atoà i te maì tāpiri.

I muri mai, aita teie òhipa i haapaò-roa-hia. Eita e òre, aita te reira rāveà i roto i te mau òrometua i haere mai i muri mai. Mai te peu te vai ra, te tahi noa mau òrometua tērā e rave ra. Eita e òre, ua haafaufaa noa te mau faaineineraa ta rātou i haere i te heheuraa i te Parau a te Atua, te faaineineraa i te faaitoitoraa e te raveraa i te mau âhopa. Te òhipa rā no te faaoraraa maì, ua vaiihohia na te mau taata tei ia rātou ra taua mau rāveà ra.

E parau faufaa roa teie, e tano te òrometua ia hiò faahou, no te mea, e tiàraa faatupu ora tō na. Eita e tano ia na ia faaea noa i nià i te tahituhaa o tērā tiàraa mā te òre e hiò i te tāatoà o te òhipa i titauhia ia na e rave. I roto i te hiò-faahou-raa i te parau no te òhipa faaoraraa maì, e pāpū ai i te tuhaha e maraa ia na i te rave, aore ra, e faahaere noa o na i te taata maì i te vāhi tei reira te rāveà. Te vāhi faufaa rā nō na, to na ia mārmaramaraa i te tāatoà o te òhipa ta to na tiàraa faatupu ora e titau ra ia na.

Ua pāpū i te òrometua, te Atua te tumu o te ora. Ia hiò-anaè-hia i roto i ta na tāviniraa, ua faaea noa ta na òhipa i nià i te faaíteraa i te Parau a te Atua, te âpeeraa i te taata i roto i te mau òhipa e hinaarohia ia na e te raveraa i te mau pureraa. Te moè ra te tahì òhipa faufaa roa i titauhia i te òrometua, to na tiàraa faatupu ora ta te mau òrometua matahiapo i haa mai e ta te Parau a te Atua i faaíte no te òhipa faaoraraa mai i ravehia e te Fatu e te tahì mau tāvini.

1. E aha te aratairaa e te faaineineraa no te òhipa faagoraraa mai :

Te òhipa faaoraraa mai, eere i te tahī òhipa e tano noa e rave mā te òdre e haapaò i te tahī mau arataìraa. I roto i te faanahoraa a te feiā rāau, te faatià ra te tahī tuahine e 7 tuhaa rahi e vai ra : *Te rāauraa i te tamarii, te rāauraa i te taata paari, te fāfā, te maaro, te faafānau, te iteraa i te huru o te taata e te raveraa i te mai tāpiri.*

Tērā nā tuhaa e 7, te vai ra te taata rāau e ua roaa ia na te tāatoā e te vai ra te tahi noa tuhaa tei roaa. Te faaīte mai ra teie parau i te rahi o te ñhipa e vai ra i roto i te ñhipa faaoraraa mai. To na tanoraa, ua pāpū i te taata rāau, te Atua te tumu o te ora. Tei roaa ia na te tahi mau rāveā e ora ai te tahi mau mai.

Te auraa, te ñhipa faaoraraa mai, eere te ñhipa i reira te taata e hanahana ai, no te mea ,te faaite atoà ra te taata rääu, te Atua te tumu o te ora. Te vähi pápü i roto i te ñhipa faaoraraa mai, te hiòhia ra e tei te Atua ra te ora. Te taata rääu, e rima rave noa o na no te Atua no te tau-turu i te taata i roto i to na mai.

Te aratairaa ta tātou e hiò ra no te òhipa faaoraraa mai, e tūàti i tērā ta te òrometua e haapaò ra i roto i ta na tāviniraa e ta na faaìteraa i te hinaaro o te Atua. Ia 'ara noa te òrometua no te Atua o na i òrometua ai

e no te faatupu i to na hinaaro. Te auraa, e hiòpoà tāmau o na ia na, to na huru, ta na òhipa i mua i ta te Atua titaura. Ia ara noa atoà o ia, mai te peu, to te Atua hinaaro tā na e faatupu, eita te ènemi e mātaitaì noa mai ia na. E ìmi o ia i te mau rāveà atoà e haafifi ia na. Ia ara noa atoà to te ùtuafare i teie faanahoraa. Ia pāpū te reira nā mua hou a haere atu ai o ia i nià i te mau rāveà e ora ai te mai, mai te pure, te rāau e te vai atu ra.

I mua i teie mau parau ta tātou e hiò nei, te māramarama ra tātou, eita te mai e faaea noa i nià i te òhipa ta te paruparu, aore ra, ta te fifi o te tino i faatupu. Te ò atoà mai ra te òhipa ta te ìno i faatupu. Te auraa, eere te mai noa o te tino tē hiò. Ia hiò-atoà-hia te mai ta te manaò, te ìno e te tahi atu mau mea e faatupu. I reira, te ìte ra tātou i te rahi o te parau e hiò.

No teie mau tumu, te ìte ra tātou e te vai ra ihoā te arataìraa e hiò e te faaineineraa e rave.

No te faaineineraa, e mea maitaì ia hiòhia te reira i roto i te mau haapiraa e hōroàhia ra i te Âua Pipi. Ia faaineine-atoà-hia te mau pipi i nià i te parau no te faaoraraa mai.

Te vai atoà te mau taata e mau ra i teie rāveà, e mea maitaì ia färereihiia rātou. Na rātou atoà e tauturu mai i te māramaramaraa i teie òhipa. E tae noa atu i te mau taeaè e te mau tuahine òrometua, te vai ra te tahi maa vāhi ìte i roto ia rātou no teie parau. Nā rātou atoà e tauturu mai. Te auraa, te faaineineraa, tei roto i te taata e färereihia atu e tei ìte i teie òhipa faaoraraa mai, aore ra, tei ìte i te taata e mau ra i teie òhipa.

2. Te ôpereraa i te mau rāveà :

I roto i te òhiparaa a te òrometua, eere na te rahiraa òhipa i ravehia e faaite mai e òrometua itoito tērā, e e òrometua hupehupe tērā. Te vai ra te òhipa e rave, eere te rave-noa-raa te mea e hinaarohia ra, o te rave maitaì rā. I nià i te reira vāhi, te faaitoitio ra te reira i tā na. Te mea e toe ra, te tāuàparau âmui i nià i te mau òhipa e ravehia ra. Eita e òre, mea rahi te tauturu e roaa mai. Mea rahi te haamaitaìraa e te faatitiàifaroraa e rooa mai.

Hoê â manaò i nià i te òhipa faaoraraa mai, ia haamata tātou i te tāuàparau âmui. No te mea, aita â tātou i haamata atu ra i te parauparau. Teie ta tātou e ora nei, ua faaroo-anaè-hia atu, te rave ra te tahì i te òhipa faaoraraa mai, eita tātou e titau ia na e parauparau. E faahapa tātou ia na. Eita e òre, ua rave-roa-hia te faaotiraa no vētahi, eiaha e rave faahou i tērā òhipa.

Aita vau e manaò ra e nā ô noa tātou. E parauparau taeaè rā tātou, e faaite i te manaò, e hiò i teie parau. Mai ta tātou e hōroà ra te manaò i nià i te parau a te Atua, te faanahoraa i te mau òhipa i roto i ta tātou Ètārētia, e nā reira atoà tātou no teie parau no te faaoraraa mai.

E òhipa teie tei titau-atoà-hia ia tātou e hiò. Ia parauparau anaè tātou, eere te haapāpū ra tātou o mea te mea tano aè e rave i tērā òhipa. Te vāhi faufaa nā mua, te māramaramaraa i teie parau e te iteraa i to na faanahoraa. I muri mai, e pāpū atu ai e nā hea mau tātou.

I roto i te tāuàparaura a e itehia ai e te vai ra te tahì mau taeaè e mau tuahine òrometua tei ite i te tahì mau òhipa. Ei hiòraa, i nià i te raveraa i te mai tāpiri, e au ra, ua ite o Iteraèra òrometua i tērā òhipa. I nià i te iteraa e pohe tērā taata, e au rā e faaarahia o Iotua òrometua i te reira parau na roto i te taoto (Hâtua v, Tāmuera t°)...

3. Te òhiparaa e te tāmarûraa :

No te rahi o te òhipa tei titauhia i te òrometua e rave, e taime rahi tāna e faataa e e pūai rahi tāna e hōroà no taua mau òhipa ra. I mua i te rahi e te rau o te òhipa e rave e te rahi e te rau o te taata e färereihia, eita e tano i te òrometua ia haere noa mā te òre e hiò i te mau rāveà no te tauturu ia na.

Te auraa, ia tauturuhia te òrometua i te rave-maitaì-raa i ta na òhipa e te faataaraa i te taime no te tauturu ia na e no te faaitoito ia na. Ua pāpū ia tātou, eita te òhipa e maitaì mai te peu ua rohirohi, aore ra, ua maìhia te taata rave. Eita atoà te òhipa e maitaì, mai te peu, aita te òhipa i rave-pāpū-hia.

Te hiò-tāmau-raa i te parau no te haamaitaìraa i te òhipa, eita te reira òhipa e faaea. Te vāhi rā e mānaònâòhia ra, tei nià i te taime e faataahia ra e te òrometua, aore ra, te Faatereraa o te Ètārētia no te tautururaa

i te òrometua.

Pūòhuraa :

Eere teie pūòhuraa no te ôpani i te tuatāpaparaa i teie parau, no te mea, e haamataraa noa teie no te tahī feruriraa. Te auraa, te vai noa ra te parau e tano e hiò.

Ua rave-noa-hia te tahī feruriraa ia au i te mau parau i matara mai i roto i te mau fārereiraa i te roaraa o teie matahitī. E mea maitaì, ia tāuà-parau maitaì te rururaa òrometua i teie parau, eita e òre e roaa mai à te tahī mau parau faufaa.

Na tātou pāatoà e faaravaì mai e e tauturu mai i teie feruriraa. Ia tau-turu mai te Atua ia tātou i te hiòraa i teie parau faufaa roa.

TUHAA 4

TE TAUIRAA ÒROMETUA

A. E TUATUA NO TE ARATAÌRAA O TE TAUIRAA ÒROMETUA

I TE TAU ARATAÌRAA LMS-SMEP

E arataìraa tumu na te mau tōtaiete poro èvaneria porotetani, " i te faataa i te tahitaa taata ineine no te âià iho, ei tiaà e ei arataì i te oraraa faaro, ia tupu anaè te ètärëtia i te hoë vâhi ". No reira, i te mau ãrea tau 1830-1930, a haamauhia ai te mau Âua faaineineraa òrometua na Moorea, Tahiti, Tahaa, Raiatea, ua tiàorohia na te mau pâroita, te mau fenua e te mau tuhaha, ia tono i te tamarii no te fenua iho i te faaineineraa òrometua. E i muri aè i te reira, ia hoì o ia no te ora e te tâvini, e faatura-noa-hia atu, i te vâhi no reira mai o ia. Te tahitaa atoà râ hiòraa i âpee mäite i muri i te reira, mäoti râ, te ineineraa ia te tuhaha, fenua e pâroita iho i te amo i te pae oraraa o ta na iho pipi e ora atu i te Âua, e no ta na iho òrometua e ora atu i te Âià. E tano e parau e, te rahiraa òrometua o tei ora na i teie faanahoraa e tae roa mai i te mau matahiti 1960 ra. Te uì òrometua o Mauarri mä, te uì hopeà o tei ìte na i teie arataìraa.

Teie râ, te vai atoà ra o tei òre i nâ reira na. E no nâ tumu rii ia i muri nei. A tahitaa, i te ãrea tau 1830-1900, no te mea ia, ua tonohia atu vëtahi no te poro i te èvaneria e no te faanaho i te ètärëtia nâ te ao Mâðhi e nâ te Moana nui. Te pititaa, i te ãrea tau 1900-1960, no te mea ia, ua tonohia atu vëtahi no te haapâò i te mau tuhaha, fenua e pâroita o tei mäoro roa i te vai-òtare-noa-raa. Te tahitaa atoà râ hiòraa i âpee mäite i muri i te reira, mäoti râ, te ineineraa ia te tuhaha, fenua e pâroita iho i te haafaufaa pâpû i te oraraa âmui o te ètärëtia i aahia i nâ taha motu atoà o te ao Mâðhi. Ia òre hoì te manaò haafatu e te pîpîri i te pipi e te òrometua, ia faaôre atu i te manaò hôroà e te tauturu i te tahitaa e te tahitaa, e vai ra i roto i te hiroà e te oraraa ètärëtia. Teie râ, aita atoà teie pae ataata i matara roa atu, i te mea ia, ua ora e ua tâvini atoà na vëtahi òrometua i te vâhi purutiahia e râtou, e faatura-noa-hia atu ra, no te mea, te vai noa ra te hiòraa e faaea tâmau roa i te hoë vâhi e tae noa atu i te faaturaraa. Te uì òrometua o Pânaì mä te uì òrometua hopeà o tei ìte na i teie arataìraa.

I TE TAU ARATAÌRAA EEPF-EPM

I te ārea tau 1950-1960, no te mea, tei roto te ètārētia i te faaineine-rraa i te faatere ia na iho, ua pūai te manaò o te mau arataì ètārētia i te hiò âmui i te oraraa ètārētia e te mālti i te mau pipi e te mau òrometua no nā tuhāa e 8, no te faaineine ei arataì ètārētia e ei rauti pū e âmaa òhipa a te ètārētia. I te ārea tau 1960-2000, ua tūrai-roa-hia te faanahoraa i nià i te fāito e, “ia ora e ia tāvini te òrometua i te mau vāhi atoà te Âpooraa Rahi Âmui i manaò e tono ia na”. Mai reira, nā te pū ètārētia EEPF-EPM e amo i te oraraa e te faaineineraa o te pipi e te òrometua, mā te hiòhia rāua ei rave òhipa tāmau, e mā te vāiihohia te tiāmāraa i te tuhāa, fenua e pāroita i te faaravaì i te tauturu e te faanaho māite i te pae nohoraa e te fauraò. I pīhā iho atoà rā i te reira, ua haamauhia nā ôtià poto roa (4 matahit) e māoro roa (6 matahit), mā te titauhia te ètārētia (Âpooraa Faatere & Âpooraa Rahi Âmui) e te òrometua, ia feruri i nià i te tauiraa òrometua. Te tahi faufaa tumu i muri mai i te reira, māoti rā, o te haafānaòraa ia i te òrometua e te ètārētia (Pāroita, Âmaa) i te faaâpīraa faaroo e hiòraa. Manaò atu ai o ia, i te 50 tiàhaparaa o to na matahit, e ani i te ètārētia (Âpooraa Faatere & Âpooraa Rahi Âmui), e hōi io na iho ra, no te ora, tāvini e tae noa atu i te faaturaraa.

E. TE TAUIRAA ÒROMETUA I ORA-NOA-HIA MAI NA E TE MAU FAAÂPĪRAA I RAVEHIA

Ia au i te mea e orahia nei i roto i te Ètārētia i teie mahana, e tano e parau e, ua pāpū maitaì te tereraa o te tauiraa òrometua. Te reira faanahoraa, na te mau òrometua iho i hōroà atu i mua i te Âpooraa Rahi Âmui, i muri aè i ta rātou mau tuatāpaparaa i nià i to rātou parau e i ta rātou òhipa.

I ravehia ai te faaotiraa, e haamau no te rahiraa o te mau pāroita e te mau tuhāa, e 6 matahit te rahi roa to te hoê òrometua òhiparaa i roto i te hoê pāroita. Eita e tià ia faahau atu i teie fāito.

Te vai atoà ra rā te tahi pāroita, ua faaotihia ia e 4 noa matahit te rahi roa. Te tumu i nā reira ai, no te tāfifi ia i te reira tau, te faatūatià-rraa i te reira mau pāroita e te faatereraa o te Ètārētia, e aore ia, i te faatereraa o te Tuhaa iho. Te pití o te vāhi taupupu, ua hiò atoà te rururaa

òrometua, eere i te mea tià ia māoro roa to te hoê òrometua faaea-noaraa o ia anaè i te hoê vāhi. Ia hoî òiòi mai rā o ia i te hoê vāhi e färerei tāmau ai o ia i to na mau taeaè e tuahine òrometua.

Teie taua mau tuhaa ra & pâroita :

- * Te tāatoà o te mau pâroita o te Tuhaa 6
- * Te fenua Rapa i te Tuhaa 5
- * O Maiào i te Tuhaa 3
- * O Noumea i te Tuhaa 8

I teie mahana, te matara ra te tahi mau râveà âpi e ôhie ai te faatûà-tiraa i te tahi mau pâroita i faataahia i roto i te faanahoraa e 4 matahiti. To te Tuhaa 6 ihô râ, e to te Tuhaa 8. Te vai rii noa ra te taupupu i te pae o te fenua Maiào e te fenua Rapa.

I mua i teie mau matararaa te mau râveà âpi, ua faataehia te tahi mau aniraa i te faatereraa ia faatûàtihiia to râtou tauiraa i to te tahi pae. Òia hoî, ia tûraì-atoà-hia i te fâito e 6 matahiti.

Teie te tahi mau manaò i tâpeàhia mai e te Âpooraa Faatere i roto i ta na mau feruriraa.

* E fârii i teie aniraa no te 6 matahiti. Eiaha râ e faariro i te reira ei fâito e tano e tâpeà tâmau. No te mea, taa-ê noa atu ai te matararaa o te mau râveà faatûàtiraa no teie tau, te vai mau ra te èreraa o teie mau òrometua i te ora-âmui-raa e te tahi atu mau òrometua. E tâpeà noa i nià i te faanahoraa e 4 matahiti, ia ani mai râ te hoê òrometua e faanuu i nià i te 6 matahiti e tano ia fâriihia te reira aniraa.

* No te mea, ua haamatahia teie feruriraa i roto i te rururaa òrometua, e mea tano ia faahoî-atoà-hia teie parau i mua i te aro o te rururaa òrometua no te hôroà atoà mai i to na manaò i nià i teie parau.

Eita râ te parau o te mau òrometua e faaea noa i nià i te mau pâroi-ta. Te vai atoà ra te mau òrometua e tuhaa òhipa taa-ê tei hôroàhia ia râtou e te Ètârëtia. No te faatupu ia e no te haapâpû i te mau ôpuaraa a te Ètârëtia, e aore ia, no te arataì i te tahi mau tâpura òhipa e hinaarohia no te oraraa o te Ètârëtia. I rotopû i teie mau òrometua, te vai ra te mau òrometua no te mau tômite òhipa e te mau òrometua mâitihia, e

aore ia, faataahia no te mau tiàraa arataì i te Ètärëtia.

Ua haamata atoà te Ètärëtia i te haapäpü i to rätou parau i nià i te roaraa e 4 matahiti. Ia au ia i te faanahoraa o te faaâpïraa o te Âpooraa Rahi Âmui.

No rätou, ua hinaaro te Âpooraa Faatere e hōroà i te tahi aratairaa manaò e ia feruri anaè i to rätou parau no te tuu ânei i roto i te tauiraa, ia ravehia ia ia au i te hoë parau tuatäpapa i nià i te ðhipa i ravehia e rätou e te titauraar a te Ètärëtia. Nâ te pâpûraa o te ðhipa, te taupupuraa, e aore ia, te pâpûraa mai o te mau mono e arataì te parau o to rätou tauiraa. Ia hiò-atoà-hia to rätou parau i mua i te parau no te mau tauiraa.

Te toru o te parau, no te mau òrometua ia e ô i roto i te tauiraa i te matahiti no te faaâpïraa i te Âpooraa Rahi Âmui. Te tahi uiraa i tuupinepine-hia mai i mua i te faatereraa teie : e tano ânei i te mau tuhaa ia tuu atoà ia rätou i roto i te mâtiraa no te faaâpïraa ?

* No te tahi pae, eita teie mau òrometua e ô i roto i te faaâpïraa o te Tuhaa. E tauihia ihoä rätou.

* Te tahi pae, e tano i teie mau òrometua i tuu atoà i to rätou iða i roto i te mâtiraa.

Te faaotiraa a te Âpooraa Faatere i mua i teie mau uiraa, teie ia : ia tâpaðhia ihoä te iða o teie mau òrometua i roto i te tâpura o te mau òrometua e tauihia. E tano atoà râ ia rätou ia mâtihia i roto i te faaâpïraa o te Âpooraa Rahi Âmui. Ua hiti atoà mai te tahi manaò e faataime te tauiraa ia tae i te matahiti faaâpïraa o te Âpooraa Rahi Âmui. Aita râ te reira manaò i tâpeähia mai.

Tae roa mai i teie mahana, ia mâtî-noa-hia atu te hoë o teie mau òrometua ei peretiteni tuhaa, o ia anaè tê tâpeähia mai i roto i te Tuhaa. Åreà te hoë e mâtihia atu no te tahi atu tiàraa, Peretiteni-mono, e aore ia, Pâpâi-parau, e tauihia atu ihoä o ia. Ta tâtou ia e faaðhipa nei i teie mahana.

Te uiuiraa a te Âpooraa Faatere, e tano ânei i mua i teie tupuraa ðhipa ia faaturahia te mâtiraa a te Tuhaa i teie mau tià âpî o te Âpooraa Rahi Âmui ? Aita te Âpooraa Faatere i hōroà i to na manaò i nià i

teie parau.

O te tahī ia manāò i tuatāpapahia mai i roto i te Âpooraa Faatere i mua i te parau no te tauiraa òrometua.

TE TAHİ MAU MANAÒ FERURI

No te tauiraa e 4 e faatae i te 6 matahiti :

Mai te peu, te vai ra te mau faaôhieraa i teie tau no te fârerei i teie mau òrometua, i to râtou pae hoì no te fârerei i te faatereraa o te Ètârëtia, e aore ia, te Tuhaa, eiaha ia moëhia e, i te rahiraa o te taime, o râtou anaè i nià i te fenua ta râtou e ora ra. E parau mau, e mea poto roa no te faanahoraa i te tahī tâpura ôpuaraa no te hoê pâroita. Taa-ê rii no te mau òrometua e ora ra i roto i teie mau tuhaa i Tahiti - Moorea nei, e aore ia, i te Tuhaa 4 e te Tuhaa 5.

I mua i te hiòraa a te Âpooraa Faatere, te tûàti noa ra te manāò ia ìritihia te tauiraa o te mau òrometua o te Tuhaa 6 i nià i te ôpuaraa a te òrometua e te pâroita. Oia hoì, e tâpeà noa i nià i te 4 matahiti, e fârii ra te aniraa e faatae i te 6, mai te mea, e ani noa mai te òrometua e te âpooraa tiâtono/pâroita.

I te pae o te Tuhaa 8, eita e tano te parau e, o ia anaè te òrometua i nià i te fenua. Mai te mea, e haapaò te Tuhaa, te pâroita i te tûàtiraa e vai ra i roto i te Epm et Eencil, e ôhie noa te parau no te faatûàtiraa ia na e te mau òrometua i ta tâtou mau òrometua. Na reira, e tano ia tuuhia e 6 atoà matahiti no te òrometua e tonohia atu i Noumea.

No te mau òrometua e òhipa taa-ê ta râtou :

No te rahiraa o râtou, ua faaineinehia ia no te òhipa i hôroahia ia ia râtou, e aore ia, e faaineinehia atu râtou no taua òhipa ra. E tano e parau, te huru pâpû atu ra te reira huru faanahoraa i roto i te Ètârëtia. Ei hiòraa, te mau òrometua haapii i Heremona, te mau òrometua no te haapiiraa faaroo, te matara atoà mai ra te mau òrometua no te fare tâpeàraa, to te fare mai e tae noa atu to te feiâ âpi,... e tano râ e haamaitaì à e haapâpû.

No reira, no te tauiraa o teie mau òrometua, e taui ia au i te ineine-

raa o te mau mono. Te auraa, e faaineine te monoraa o teie mau òrometua.

No te mau òrometua ta te Âpooraa Rahi Âmui e māiti no te arataì i te Ètârëtia, nā na atoà ia taui ia tae i faaâpîraa. Ua titau atoa rā te Âpooraa Faatere e no teie mau tiàraa ia faanahohia te hoê arataïraa no te mau òhipa e titauhia. Ia òre te faaâpîraa ia faaea noa i nià i te parau o te taata, ia hiòhia rā nā mua roa te fäito o te òhipa, a faatano atu ai te taata i nià i te òhipa. E no te feià i amo i te tiàraa faatere i te Ètârëtia, e aore ia, i te tahi Tômite òhipa, ia faaineine atoà o ia i te tahi parau haapapa no nā matahiti e 4 o ta na òhiparaa.

No te mau òrometua e tauihia i te matahiti o te faaâpîraa i te Âpooraa Rahi Âmui :

Nā mua roa, e mea maitaì ia hôroàhia i te tāatoà o te mau òrometua te tiàmâraa no te tuu i to na iòa i rotò i te māltiraa no te faaâpîraa i te Âpooraa Rahi Âmui / Tuhaa (taa-ê noa atu ai te parau o te pereteneni tuhaa tei hope ia na te 2 o te tau pereteniraa). E riro te reira i te tauturu i te tuhaa i rotò i ta na hiòraa i te tino e tano maitaì no te arataì i te mau tâpura òhipa.

E mea maitaì atoà hoì ia faaineine noa te Âpooraa Faatere i te parau no to na tauiraa. No te mea, i muri mai i teie faaineineraa, te vai ra ia te parau no te ùtuafare, te mau tamarii, ... eita ia e tano e vaiiho noa e tae noa atu i te âvâè tiurai. Ia ineine noa te Âpooraa Faatere no te faataa i te tahi vâhi no ta na òrometua. Ia māti-noa-hia atu o ia, no te mea ia, ua fârii o ia e amo i te reira hopoià no te maitai o te Tuhaa e no te maitai o te Ètârëtia. Ua ara atoà râ o ia i ta na tuhaa i mua i te parau o te mau tamarii e te parau o to na ùtuafare. E tuhaa ia na te Âpooraa Faatere, te ìmiraa te òrometua e mono atu ia na i nià i te tâpura tauiraa.

No te tahi atu mau tiàraa i rotò i te tuhaa, e mea tià eiaha te tuhaa e hôroà i te reira no te mau òrometua e tauihia. E tano ia ravehia te tahi mau hiòraa no teie manaò.

F. TE TAUIRAA ÒROMETUA : IA AU I TE TŪRAMARAA A TE PARAU

EI ÔMUARAA :

E tano e parau e, ua huru pāpū roa te faanahoraa no te tauiraa òrometua i teie mahana. Te manaò rā e tià ia haapāpū-faahou-hia, teie ia : na te māramarama o te parau, dia te reo e tūrama nei i ta tātou faanahoraa i te tauiraa o te mau òrometua, aore ra, na te manaò taata noa e te hinaaro taata i faatanotano. E piti nau èà taa-ê roa teie, te māramarama te tahī e te taata te tahī. Mai te Atua rā i faanaho i te tauiraa o te fenua faufaa-òre ei fenua faufaa na roto i te māramarama o ta na parau, e rave atoà tātou i te reira èà no te faanaho faahou i te tauiraa o te mau òrometua i teie mahana.

TEI MĀTAUHIA :

Te manaò e te òhipa i mātau-noa-hia no te tauiraa òrometua, teie ia : ia hope te tau òhiparaa i faaauhia i te tahī vāhi, e faaruè ia i te reira vāhi no te haere atu i te tahī vāhi âpī. Mai te peu tērā te manaò, aita atu ia e auraa to te tauiraa māoti rā e *faaine* aore ra e *faanuu*, ìnahā e faaruè i te tahī vāhi no te haere i te tahī atu vāhi ; te mea noa e faatupu i te *faaineraa*, aore ra, te *faanuuraa*, te hoperaa ia te matahiti òhiparaa. Ei haapotora, na te vāhi e te matahiti òhiparaa e faanaho i te tauiraa. Aita i hape teie nā manaò, aita rā ia e tauiraa i tupu, e taata noa tei monohia mai, aore ra, tei haere atu vāhi ê, tīrārā atu ai.

TE AURAA :

Mai tei faahitihia i nià nei, e rave tātou i te èà ta te māramarama o te parau e faatoro ra i mua ia tātou. Te èà hoì, te vai ra te haamataraa e te faahopeàraa, eita ia tātou e rave i te huru o te ôura, aore ra, te huru o te tupu, e aore ra, te huru o te ôuà ; e haamata nā te haamataraa a haere māite atu ai nā nià i te èà e tae atu i te hopeà, te òhipa ia ta tātou e rave i teie nei.

Te tauiraa : "te faaruèraa ia i te tahī mau faanahoraa mātauhia, no te tomo i roto i te tahī mau faanahoraa tei òre i mātauhia e tē riro te

manaò i te fifi i te fāriiraa" (Puta : 'Te Etārētia Porotetani Māòhi', àpi 3). Te auraa, e tāpura òhipa te tauiraa e ta te tauiraa e titau ra ia faatupuhia. Te pāpū ra te manaò e, eere i te mea taui hānoa, aita e parau faahou to te faaine, aore ra, to te faanuu i ô nei, to te māiliti, aore ra, to te faatanotano, aita atoà e parau faahou to te 4, aore ra, to te 6 matahiti, na te hoperaa rā, aore ra, na te ìritirahia te tahitāpura òhipa e faanaho i te tauiraa.

E haapāpū na, e aha te tapura òhipa ta te Âpooraa Faatere i faanaho na te mau òrōmetua tātaì tahitāna i roto i te tauiraa, no te mea, nā na e faacti i te tauiraa, ua ite ia o na e aha te òhipa tāna e tīra i ta na òrōmetua ia rave. Te mea e itehia nei i te rahiraa o te taime, aita e tapura òhipa pāpū e ìnahā hoì, te reira te tumu o te tauiraa, eere rā i te manaò taata e te peàpeà taata. Te tahitāna manaò, i te tanoraa mau, e tīra te Âpooraa Faatere ia hope te tāpura òhipa i reira e faanaho faahou ai i te tauiraa, no te tahitāna òhipa. Te mea e itehia nei i te rahiraa o te taime, aita te òhipa e hope nei e ia tanotano aita òhipa ai i haamata i te òhipa ua tuu-faahou-hia i roto i te tauiraa. Te reira huru raveraa, e taata noa tei ìritihia mai no te tuu atu vāhi ê, aita rā e tauiraa i tupu.

E ui atoà na tātou e, ua ineine ãnei te Âpooraa Faatere no te tauiraa e no te faatupu i te tauiraa. No te mea nā na e faacti i te tauiraa, nā na atoà ia e haamata i te reira tāpura òhipa, ia òre, e faanaho ia o ia i to vai tauiraa. E rave rahi aè nei peàpeà i tupu, te tahitāna rahi, aita te Âpooraa Faatere i ineine no te tauiraa. Aita te manaò e faariro ra i te Âpooraa Faatere ei uta hara, mai te peu rā nā na e faanaho i te tauiraa, ia haamata ia te tauiraa na nià ia na. E tano atoà rā teie nau uiraa i te tāatoàraa o te mau òrōmetua, òia hoì, e aha te tauiraa tāna e faatupu atu i te vāhi o tāna e haere atu, ua ineine ãnei o ia i te haamata i te tauiraa na nià ia na, eiaha o na e faahupo i te tahitāna i te mea o tāna iho i òre i fārii.

TE TĀPURA ÒHIPA :

Eita e òre tātou i te uiui noa i teie nei e, e aha teie tauiraa, e aha teie tāpura òhipa e titauhia ra i te faatupu. Eita tātou e faanaho i te tāpura òhipa a te Âpooraa Faatere, aore ra, ta te òrōmetua, e âpee noa rā tātou i te èà ta te māramarama o te parau e faaite ra :

* Te faaruèraa i te tahitāna faanahoraa mātauhia : teie te haamata-raa o te èà e teie atoà te taahiraa âvae mātāmuia no te tauiraa. Te faaruèraa

hoì, no te mau mea ìno atoà ia e tei riro ei pehu. Te auraa, aita e anihia ra e faaruè i te mau faanahoraa atoà, i tērā noa e faaapiapi ra i te tupuraa o te maitai, te hau e te ðada, tîrârâ atu ai. E piti ia ðhipa pâpû e rave i ô nei, te hiðpoàraa i te mau faanahoraa atoà i mâtauhia no te faataai i te mea ìno i te mea maitai, ia hope te faataaraa e faaruè atu ai i te mea ìno. Ia ara maitai tâtou i teie vâhi, eiaha te taata ia hiðpoà e ia faataa mai ta na i hinaaro, o te faaruèhia atu te mau faanahoraa maitai e o te poiherehia mai te mau faanahoraa ìno ; nâ te mâramarama ihoâ o te parau a te Atua e tûrama i te taata i te faataaraa. Ia òre hoì ia noaa i te faataahia, e riro te mau faanahoraa ìno i te faaìno atoà i te mea maitai. A haamanaò i te parau o te ûmara pê. O tei onoono hoì i te àtutau noa i te mau faanahoraa ìno, ia haamanaò ia taata e, o ia iho te ûmara pê, aore ra, o ia te tumu i mou roa ai te mau faanahoraa maitai i mâtauhia. Te manaò faufaa e tâpeà mai, a tûrama-noa-hia atu ai e aha te mea ìno e te mea maitai, ia òre te âau ia ineine i te faaruè i te mea ìno, aita e tauiraa e tupu.

* Te tomoraa i roto i te tahi mau faanahoraa tei òre i mâtauhia : teie te piti o te taahiraa âvae no te tauiraa. No te mea, ua faaruèhia te mau faanahoraa ìno, e aha ia te mau faanahoraa tei òre i mâtauhia no te mono mai. Mai te parau râ a te Atua i tûrama i te faataaraa i te mau faanahoraa ìno e faaruè, nâ tâ na â parau e tûrama ia tâtou i te tomoraa i roto i te mau faanahoraa tei òre i mâtauhia.

Te tomo hoì, te faaruèraa ia i te râpae no te haere i roto. Te hoì faahou mai ra ia te manaò ta tâtou i faahiti na e, eita e tano i te Âpooraa Faatere e faaotí noa i te tauiraa o te tahi ia òre o ia ia nâ mua i te tomo i roto i te tauiraa. Aita e tauiraa e tupu e mea tià noa i râpae atu nei a mâtaitai noa atu ai. Eere te tauiraa no mea mâ noa e na mea mâ noa, nô te tâatoàraa râ e nâ te tâatoàraa o te mau òrometua. Aita paì te Atua i ani aè nei i te taata e rave i te ðhipa o ta na iho i òre i nâ mua i te rave.

Ia haamanaò hoì tâtou e, e parau-atoà-hia, e tomo i râpae. E taime teie no te faaâtea mai e hiò i te huru o te ðhipa i ravehia, i to na maitai e to na paruparu. Mai te reira te Atua ia tomo i roto i te ðhipa, e taime ra ua hiò e mea maitai ânei. Eita e òre te hiò parau-haapapa-hia mai teie tomoraa i râpae, te manaò râ i ô nei, tei niâ ia i te faaâtearaa i te vâhi ðhiparaa. A hiò na tâtou ia Ietu, e taime ra ua tomo i roto i te taata, e taime ra ua tomo i râpae i te vâhi moëmoë, no te pure ânei, aore ia, no te hiò faahou i te huru o te ðhipa. Te uiraa i ô nei i te Âpooraa Faatere

e i te mau òrometua, ua ineine ānei i te tomo i roto e i rāpae i te mau taime atoà e hinaarohia ai. Te mea e itehia nei i te rahiraa o te taime, e mea tiàl noa i te parau haapapa, e ìnahā no te tomo te parau eere no te tiàl. I te tahi mau taime, te feiā noa ia e parauhia nei e feiā matara tē tomo, aore ra, e mea tomo noa ia i te mau vāhi ua matara, âreà te toeà ra, e tià noa mai ia i te ùtu tālùtua noa ai te parau. Te mea pāpū rā, eere i te mea tāâvaè, aore ra, i te mea tāmatahitia te tomoraa, na te tupuraa ā o te òhipa e faanaho mai i te reira.

Te uiraa e toe ra i ô nei, e aha teie mau faanahoraa tei òre i mātau-hia e parauhia nei, te reira te vāhi e tomo. Ia ìno hoì te tahi huira pereo, te reira huira ìno tē faaruè, eiaha rā ia e tuu faahou mai i te tahi atu huira ìno, e tuu mai rā i te huira maitai. Te maitai hoì, te mau mea atoà ia ta te parau i faatupu ei ora no te taata. Aita atu ia e vāhi e titauhia ra i te Âpooraa Faatere e i te mau òrometua ia tomo, māoti rā, te tomoraa i roto i te parau e faatupu i te ora no te taata. Te tomoraa hoì i roto i te parau, ei taata ia tei haehaa te âau e tei fārii e nā te māramarama o te parau a te Atua e aratai i to na oraraa. Ta tātou tuhaa rahi i ô nei, no te faatupu i te tauiraa, te haamāramaramaraa ia i te nūnaa i te èà e tae ai o ia i roto i te ora. Te iða hoì o teie òhipa i roto i to tātou reo, e *haapii* ia. Te *haapii* hoì, te tahi ia no te mau òhipa tumu a te òrometua, te tahi hoì o te rāveà tumu e tupu ai te tauiraa i roto i te âau o te taata e i roto i to na oraraa.

* Te riroraa te manaò i te fifi i te fāriiraa : teie te toru o te taahiraa âvae no te tauiraa. E riro, ðia hoì, aore ā i tupu, e tupu atu rā. E riro te manaò i te fifi i te fāriiraa, eiaha no te mea e mau faanahoraa ìno, no te mea rā aita i mātau-hia. Aita atu ia e òhipa e rave, māoti rā, te haamā-tauraa, aore ia, te haapinepineraa. Ia pinepine te tahi taata i te àmu i te māa tei òre o ia i mātau, eita to na manaò e fifi faahou i te fārii. No reira, aita atu ia e òhipa e tià i te Âpooraa Faatere e i te mau òrometua ia rave ia fārii te taata i te tauiraa, māoti rā, te haamāramarama-tāmau-raa i te nūnaa i te èà e tae ai o ia i roto te ora. E nā ô ia tātou e, te tahi no te mau òhipa tumu a te òrometua e tei riro atoà hoì ei rāveà tumu nā na no te faatupu i te tauiraa, aita atu ia, māoti rā, te haapii-tāmau-raa i te taata i te èà e tae ai o ia i roto i te ora. Te auraa, eiaha e fiu i te haapii, e eiaha atoà e riri ia òre te taata ia fārii i te tauiraa.

Ia haamanaò atoà rā hoì tātou e, te vai ra te taata eita roa atu e fārii i te haamāramaramaraa, i te haapiiraa, i te tauiraa ; eere no te mea aita

i māramarama, no te teitei rā e no te teòtedò o to na âau. Te reira huru taata, eita o na e tano i roto i te Âpooraa Faatere, eita atoà o ia e tano ei òrometua ; ðia hoì, ua hape teie taata i ta na vâhi tāviniraa.

E NĀ HEA I TEIE NEI :

E parau teie no te òrometua e no to na tauiraa. Ia haamanaò tâtou e, te òrometua hoì, e taata ia tei ineine i te faatupu i te ora. Te auraa, e taata ineine teie no te tauiraa, ìnahâ hoì, te faatupuraa atoà i te ora ta te tauiraa e tîtau ra. Ua ìte râ hoì tâtou e, e rave rahi taata e parauhia nei e òrometua, e mea varavara râ te òrometua tei riro mai ei òrometua ; ðia hoì, e mea varavara te òrometua tei ineine i te faatupu i te tauiraa, aore ra, i te ora. Te uiraa, e tano faahou ânei ia e parau i te reira taata e òrometua ; ìnahâ hoì, i to na tiàraa mau, no te tauiraa te òrometua e no te ora, eere râ nō na iho.

Ia mua i te titaura ta te tauiraa e tiaì ra i te òrometua ia faatupu, ðia te aratairaa i te taata ia tae i roto i te ora, e ta tâtou faanahoraa no te tauiraa òrometua, te ìtehia ra te tahî ãrea rahi : e vâhi ê te auraa, e vâhi ê te faanahoraa ; e èà ê ta te māramarama o te parau tauiraa e faatoro ra, e èà ê ta te faanahoraa o te tauiraa e faatoro ra. Te ìte-atoà-hia nei râ te tahî ãrea rahi i rotopû i te auraa o te tauiraa e te òrometua iho nâ na te faatupuraa i te tauiraa : e vâhi ê te auraa o te tauiraa e vâhi ê te òrometua, e èà ê ta te tauiraa e faatoro ra e èà ê ta te òrometua e rave ra, e ðhipa ê ta te tauiraa e tîtau ra i te òrometua ia faatupu e ðhipa ê roa ta te òrometua e faatupu ra, i te tahî taime e faaïte o ia i te èà o te tauiraa eita râ o ia iho e haere nâ nià i taua èà ra. E aha te manaò, e nâ hea i teie nei.

Mai te peu, e ãrea rahi te vai nei i rotopû i te auraa o te tauiraa, te faanahoraa o te tauiraa e te òrometua iho nô na te tauiraa e te faanahoraa o te tauiraa, aita atu ia e ðhipa e tano e rave, mäoti râ, te faaïraa ânei i teie ãrea rahi, e aore ra, te tâpiriraa i nâ parau e toru nei. Teie râ hoì faaïraa, aore ra, teie tâpiriraa, te haamanaò mai ra te èà ia tâtou e, e haamataraa tō na e te faahopeâraa : te māramarama ihoâ o te parau te haamataraa, te faanahoraa o te parau to muri mai ; âreà te òrometua nô na teie parau, te titauhia ra o ia ia haere nâ nià i teie èà. Tei òre i fârii i teie èà, ua moëhia ia i teie òrometua i to na porotetaniraa, e hau roa atu i te reira, ia ara mai te reira òrometua e te àro ra o ia i te Atua. No reira, aita atu ia e pâhonoraa maitaì roa aè i teie uiraa e **E NĀ HEA I TEIE NEI**,

māoti rā te fāriiraa te âau o te mau òrometua i te hoì i nià i te èà, te èà ta te māramarama o te parau a te Atua e faatoro ra.

TE FAANAHORAA NO TE TAUIRAA ÒROMETUA :

Ei haamanaòraa : Ia òre te Âpooraa Faatere (AF), te Âpooraa Rahi Âmui (ARA) a te Ètäretia Porotetani Mâòhi (EPM) e te mau òrometua ia fārii e nā te māramarama anaè o te parau e tūrama i te faanahoraa o te tauiraa òrometua, e tano ia te maa pehe ra e, “Ia òre te Atua ia patu i te fare ra, e patura faufaa-òre ia ta te feiâ i patu” (Taramo127, 1). E nā ô ia tātou e, e faanahoraa faufaa-òre atoà ia ta tātou ia faanaho i te tauiraa òrometua ia òre ia tūramahia e te parau. No reira, teie i muri nei te tahi mau manaò ta te māramarama o te parau e haamātaratara ra no te tauturu ia tātou i te faanahoraa i te tauiraa òrometua.

1. Haamāramarama faahou i te auraa o te tauiraa : Mai te peu hoì, te fārii ra to tātou âau e nā te maramarama anaè o te parau e tauturu ia tātou i te faanahoraa i te tauiraa òrometua, e mea tià ia ia tātara-faahou-hia teie parau i roto i te Âpooraa Rahi Âmui a te Ètäretia, no te mea, nā na e hōroà i te mana i te Âpooraa Faatere no te faanaho mai e nā na atoà e haamana i te mea i faanahohia mai no te tauiraa òrometua. E mea tià nā mua roa ia māramarama te mau mero o te Âpooraa Rahi Âmui i te òhipa o tā na e titau ra i te Âpooraa Faatere.

Ia haamanaò tāmau te mau mero o te Âpooraa Faatere i te auraa o teie parau i te mau taime atoà o ia e faanaho ai i te tauiraa òrometua. No te mea nā na e faanaho, ia haamanaò o ia e, te māramarama anaè o teie parau tē tauturu ia na e aita atu. Ia rave o ia i te tahi èà ê, e hahi ta na faanahoraa.

Ia haamanaò-tāmau-hia te auraa o teie parau i te mau òrometua, i roto ānei i te Rururaa Òrometua (RÒ), i roto ānei i te mau Âpooraa Tuhaa (ÂT), i roto ānei i te mau Âpooraa Tiàtono (ÂT) e aore ra, mā te fārerei roa atu i te òrometua tātaì tahi. Ia moëhia e ia òre hoì teie mau Âpooraa e te mau òrometua iho ia fārii i te auraa o teie parau, noa atu ia te maitaì te mea i faanahohia mai e te Âpooraa Faatere, eita ihoā rā ia te tauiraa e tupu.

Te manaò tumu i ô nei, âhiri te mau Âpooraa tātaì tahi i roto i te EPM e te mau òrometua ia māramarama maitaì nā mua roa i te auraa o

te òhipa e tītauhia ra ia rātou i te rave hou a rave ai. Na te māramarama o te parau e tāhoē faahou i te manaò no te rave âmui i te òhipa e no te haere âmui nā nià i te èà ta te māramarama o te parau e faatoro ra.

2. Haapāpū faahou i te tumu o te tauiraa : a haamanaò na tātou, aita e tauiraa tumu-òre, eere atoà i te mea taui hānoa, e tāpura òhipa rā te tīaìhia ra i te òrometua ia faatupu atu. E mea tià ia i te Âpooraa Rahi Âmui ia haapāpū faahou mai i te tauiraa, aore ra, i te tāpura òhipa o tāna e tīaì ra i te Âpooraa Faatere ia faanaho mai na te mau òrometua. Mai te peu rā hoì e, te tauiraa i to na iòa, mai te Ètäretia Èvaneria i Porinetia Farani (EEPFI) ei Ètäretia Porotetani Mâöhi (EPM), te tauiraa atoà ia o tāna e tīaì ra i te Âpooraa Faatere ia faanaho mai, ua pāpū atoà ia i te Âpooraa Faatere e aha tāna tāpura òhipa, e e nā hea o ia i te faanaho i te mau tauiraa òrometua mai teie atu nei. Te pāpū atoà ra ia i te mau Âpooraa Tuhaa, i te mau Âpooraa Tiàtono e i te òrometua iho i te tumu no to na tauiraa. Mai te peu rā e tumu ê atu te tauiraa o te tahi òrometua, âhiri ihoā paì ia ia haamāramarama-maitai-hia te mau Âpooraa e te òrometua iho i te reira parau hou te raveraa i te òhipa.

Te manaò tumu i ô nei, ia pāpū te tumu o te tauiraa, eita ia tātou e faadhu hānoa, e haere âfaro noa rā ia i te mātete. E hia matahitia i māuà no te pāpū-òre te mea o ta tātou iho e hinaaro ra i te faatupu e no te onoono-noa-raa tātou e haere hānoa mā te fārii-òre e ua ihu tātou.

3. Te faataaraa i te taata : i ô nei e haamata mau ai te tuhaa a te Âpooraa Faatere, ðia te faataaraa i te taata e tano i tērā e i tērā vāhi. No te tauturu ia na i te rave-maitai-raa i teie òhipa, e toru manaò e vai nei : *a tahi*, na te tāpura òhipa ta te Âpooraa Faatere iho e tīaì ra i te òrometua e faaïte mai o vai tē tano ; *a piti*, na te tāpura òhipa ta te vāhi e tonohia atu ra te òrometua e faaïte mai o vai tē tano ; *a toru*, na te ite e te paari i noaa i te reira taata e faaïte mai i te vāhi e tano ia na. E mai te peu, aita ihoā e taata e tano maitai, e hiò ia i te mea huru tano aè, e aore ra, e tono faahou ia i roto i te faaineineraa. E mea tià atoà ihoā ia ia hiò faahouhia ta tātou huru faaineineraa i te taata ei òrometua, no te mea, i to na tanoraa mau, e tano te mau òrometua atoà no te tauiraa. E mai te peu hoì, eita e tano, aita ânei hoì ia taata i hape i ta na vāhi tāviniraa.

Te manaò tumu i ô nei, e faaea i te taui hānoa i te taata, e haafaufaa rā i te mau mānaðnaðraa a te Âpooraa Rahi Âmui, e hiðpoà maitai i te

tahua òhiparaa e i te taata e tano e òhipa atu i reira.

4. *Te âpeeraa i te tauiraa* : Eita e ravaì noa te haamāramaramaraa i te parau o te tauiraa, eita e ravaì te haapāpūraa noa i te tumu o te tauiraa, eita e ravaì te faataaraa noa i te taata e tano no tērā e tērā tauiraa, te âpeeraa rā i te tupu-maitai-raa no te mea ta te tauiraa e titau ra. Ia nā ô hoì tātou e âpee, no te haapāpū ia e tei muri noa atu i te mau taime atoà, eita rā te òrometua e faaruè-noa-hia o ia anaè ia rave i teie òhipa : tei muri noa atu te Âpooraa Rahi Âmui, te Âpooraa Faatere, te mau Âpooraa Tuhaa e te mau Âpooraa Tiàtono, eiaha noa i te òrometua, i te turu-atoà-raa rā i te tupu-maitai-raa no te tauiraa. Te auraa, eita e tano i teie mau Âpooraa ia pātoì i te tauiraa, no te mea, o rātou te turu mātāmua o te tauiraa. Te taata hoì e pātoì mai, e faahoì faahou ia na i mua i te māramaramaraa o te parau i te tuhaa 1. Ia òre hoì ia fārii, e mea maitai aè ia i te reira taata ia ìmi i rāpae aè i te Ètāretia i te vāhi e tano ai o ia.

Te manaò tumu i ô nei, eere te tauiraa i te òhipa nā te òrometua anaè, e òhipa rā na te Âpooraa Rahi Âmui, na te Âpooraa Faatere, na te mau Âpooraa Tuhaa e te mau Âpooraa Tiàtono. A faaea i te tià noa i te àtea a mata ìore noa mai ai, tātou ia haere nā nià i teie èà e maitai ai.

5. *Te tau òhiparaa* : I te tanoraa mau ia au i te māramaramaraa o te parau, aita ia e parau faahou to te 4 e te 6 matahiti no te tau òhiparaa a te òrometua i te tahī vāhi, na te otiraa rā o te tāpura òhipa e faanaho i te tauiraa. Aita e òrometua no te 4, aore ra, no te 6 matahiti, te vai ra tei hope e 4, aore ra, e 6 matahiti, te vai ra 1 noa, e 2 e te vai atu ra. I teie nei rā, mai te peu e tāpeà noa tātou i te faanahoraa 4, aore ra, 6 matahiti, e ua tupu hoì te tauiraa i manaòhia, e tāpura òhipa âpī ia ta te taata e mono mai e faatupu atu. Mai te peu rā aita te tauiraa i tae i nià i te fāito i manaòhia, ia faaarahia ia te taata e mono mai i te tuhaa i ravehia e i te vāhi e haamata atu ai ta na òhipa.

Te manaò tumu i ô nei, noa atu e tāpeà noahia te 4 e te 6 matahiti, àhiri te faanahoraa eiaha e haamau faahouhia i te nià te matahiti, e haamau rā i nià i te tupuraa o te tauiraa.

TE FAANAHORAA I NIÀ I TE TAHUA ÒHIPARAA :

Ua hiò mai nei tātou i te faanahoraa no te tauiraa òrometua mā te

haapāpū maitai e, e tāpura ôhipa teie, e eere hoì teie ôhipa na te òrometua anaè, e ôhipa rā na te Âpooraa Rahi Âmui, na te Âpooraa Faatere, na te mau Âpooraa Tuhaa e na te mau Âpooraa Tiàtono ; òia hoì, e ôhipa teie nā te mau arataì o te EPM, mai roto atu i te pāroita e tae noa atu i roto i te faatereraa o te Ètarezia. Mai te peu hoì, hoê â māramaramaraa ta te tāatoàraa i teie parau, i to na tanoraa mau ra, eita ia te Âpooraa Faatere e tito faahou e te Âpooraa Tiàtono, eita atoà hoì te tiàtono e tito faahou e te òrometua, e rave âmui rā ia rātou i te ôhipa no te faatupu i te tauiraa. I roto i teie tuhaa, e hiò noa mai tātou i te tahi mau manaò ta te māramarama o te parau e faatoro ra no te tautururaa i te òrometua e te tiàtono i te faatupu-âmui-raa i te tauiraa. E tano atoà rā teie hiòraa no te tià òrometua i roto i te tahi Âmaa Ôhipa, i te Âua Pipi, i te rauti o te Âpooraa Rahi Âmui, te Âpooraa Faatere, te Âpooraa Tuhaa, i te mau vâhi atoà tei reira te òrometua.

1. Nā te māramarama o te parau e arataì ia rāua : E òrometua te tahi, e tiàtono te tahi ; òia hoì, e tāvini rāua toopiti atoà ra no te Fatu hoê. E te haamanaò mai ra hoì te tahi reo to te Fatu e : “ Aita te pipi i hau i ta na òrometua, aita hoì te tāvini i hau i to na ra fatu ” (Mataio 10, 24). E ui ia tātou e, no te aha te òrometua i manaò ai e tei nià aè o ia i te tiàtono, e te tiàtono i manaò ai e tei nià aè o ia i te òrometua, e ìnahâ hoì, e nau tāvini rāua toopiti atoà ra. Eere ânei no te mea e, e mea ê ta te tahi māramaramaraa i te parau o te tauiraa i ta te tahi, e hinaaro ê to te tahi i to te tahi. E tano ânei rāua e haapae i ta rāua hiòraa, e ia vaiho ia arataìhia rāua toopiti atoà ra e te māramarama o te parau. Te auraa, ta rāua tuhaa mâtâmuia e rave âmui, te ìmiraa ia i te māramarama o te parau, e ia arataìhia rāua e te reira māramarama. Ia tano te maa pehe ra e : “ E râmepe ta ðe parau i to ù nei âvae, e tiàrama i to ù nei mau èà ” (Taramo 119, 105).

E nā ô ia tātou e, te òrometua ia te mea matara roa aè i roto ia rāua, o na tei faaineinehia e o na tē riro atu ei hiòraa mâtâmuia no te tauiraa ta te māramarama o te parau e faatoro ra. Ua faaineine-atoà-hia te tiàtono, eere rā mai to te òrometua. No reira, ia hinaaro anaè te òrometua ia fârii te tiàtono i te tauiraa, e pau to na huare ia ðre o ia iho ia riro nā muia roa ei hiòraa, no te mea, ta te tauiraa e titau ra. Ia haamanaò noa rā ia te òrometua e, te vai ra te tiàtono mea ôhie i te matara, i te tahi taime e mea matara atu ia na, te vai ra te mea tâmatahiti, e te vai ra tē ðre roa atu e fârii i te tauiraa.

2. Te faaineineraa i te pāroita : I roto i teie tuhaa e haamata mau ai ta rāua tāpura òhipa ; ðia te faaruèraa i te tahī mau faanahoraa mātauhiā, no te tomo i roto i te tahī mau faanahoraa tei òre i mātauhiā e tē riro te manað i te fifi i te fārii (haamanað i te auraa o te parau e te tāpura òhipa i faahiti i nià nei). Aita atu hoì e rāveà maitai e te pūai tē tià ia rāua ia faaðhipa māoti rā te haamāramarama-tāmau-raa i te pāroita i te tauiraa o ta rāua iho i fārii. Ia riro ia te haapii ei òhipa tumu e ei māa tumu na rāua. Eiaha rā e manað e, e fārii òhie noa te taata, no te mea, e parau ìno roa te haapae no te taata tei mātau i te tahī māa, noa atu te faaino ra te reira māa i te tupu-maitai-raa o to na tino.

3. Te tau òhiparaa : Ua ìte tātou e, no te faatupu te òrometua i to na iho tauiraa, eere i te mea òhie ; e ua ara atoà hoì tātou e, eere atoà i te mea òhie no te tiàtono ia fārii i te tauiraa. Te māramarama ra ia tātou e, ei tau maoro e tupu ai te tauiraa o te pāroita, no te mea, te nūnaa tērā e titauhiā ra ia taui e ia tae i roto i te ora.

E mea maitai ia noaa i te òrometua e te tiàtono te haehaa o te âau e te faaðromaì no te tiaì i te tau e fārii ai te pāroita i te tauiraa. Faaitoito i te haapii.

TUHAA 5

TE TĀNINARAA TINO POHE

Te tahi manaò ômua :

No teie tumu parau no te tāninaraa tino pohe, te manaò e hinaarohia ra e faaite i ô nei, o te tāmataraa ia i te hiò e te faaroo, e aha te tahi mau parau e âuahaaati ra i teie parau, e e nā hea te taata tātaì tahi i te rauti-raa i te parau no to na pohe. E tiàmàraa hope te reira no te taata tātaì tahi i te haapapūraa i te mea o tā na e māiti. E māltiraa te reira no te tahi taime poto, eere rā i te tahi manaò faaineine-âtea-hia, rau noa atu ai te huru tupuraa o te parau o te pohe : haapoheraa ia na iho (suicide) ; haapoheraa au noa (eu-thanasie - bonne mort) ; haapoheraa pupu taata (génocide) ; haapoheraa nūnaa (holocauste) ; etv. Na reira atoà no te mau faanahoraa e ravehia i muri noa mai i te pohe (mea hunu noa ânei ; mea tānina ânei ; ei faanahoraa tīvira noa ânei ; ei faanahoraa faaroo noa ânei). I mua i teie tiàraa (droit) e mauhia ra e te taata tātaì tahi i te faanahoraa i to na parau, to na ora e to na pohe, ua riro te reira mai te tahi parau fifi i te pae no te Hau Fenua, e i te pae atoà rā o te Ètārētia. Te ite noa ra tātou i ô nei, i te fifi e te teimaha o te mau titaura e âuahaaati ra i teie tumu parau, no tātou, no te ùtuafare, no te fētii, no te âmuiraa, no te âmuittahiraa, no te ao. Eere teie anaè te mau fifi e âuahaaati ra i to tātou oraraa i teie mahana, teie rā tei tāpeàhia mai no teie fārereiraa no tātou. O ta tātou ia e tāmata i te hiò mai i teie nei :

1. Te tāninaraa tino pohe i te 19 o te tēnētere :

I roto i te tahi veà " Le XIXème Siècle ", no te 20 no âtopa 1880, te nā ô ra te tahi parau pia na Georges Salomon - ingénieur des mines :

* "Si nous ne voulons pas que nos cadavres soient plongés dans une fosse froide et humide pour s'y transformer lentement en une masse infecte d'où s'échappent des êtres miasmiques (sic), des liquides et des gaz qui ne peuvent que nuire aux vivants ; si nous préférons les envelopper d'une nappe brillante de feu qui, en les réchauffant, les réduise promptement en quelques poignées de cendre blanche pour ceux qui restent et en une légère fumée qui monte vers le ciel, nous voulons en avoir la liberté.

* Cette liberté peut d'autant mieux nous être octroyée que l'incinération des corps ne blesse en rien la religion, la morale et le sentiment.

* La religion, en effet, ne subit aucune atteinte ; rien n'est modifié dans le cérémonial des funérailles ; le prêtre, le pasteur, le rabbin peut aussi bien bénir le cadavre au bord de l'appareil crématoire qu'au bord de la fosse béante et l'idée de la résurrection subsiste tout entière, la puissance divine étant infinie.

* La morale et le sentiment ne sont pas plus atteints : l'appareil dissimulé par une sorte de sarcophage antique est placé dans un temple funéraire ; on n'entend aucun bruit, on ne voit ni feu ni fumée, rien ne trahit, pour ceux qui accompagnent le corps, la marche de l'opération. Le culte ardent que l'on porte aux morts, dans notre pays, ne serait nullement altéré ; ne peut-on pas aussi bien prier tout près des cendres chéries déposées dans une urne cinéraire que sur la froide tombe ?

* Nous terminerons là, en conviant les partisans de la crémation à nous adresser leurs adhésions au bureau du journal, à l'effet de fonder une société ayant pour but d'ériger un crématoire à Paris, après avoir obtenu des Chambres, par la pression de l'opinion publique, la liberté de la crémation.” (fin de l'article)

I te âvaè âtete 1883, ua tuu o Casimir Périer i te tahî ôpuaraa ture no te hōroà i te tiämäraa hope i te taata tātaì tahi ia mālti i teie nā parau no te “tāninaraa” e aore ia te “hunaraa”. Ua turuhia teie parau (amendement) e te ìriti ture ra o Blatin i te matahitî 1886. Aita te reira i fāriihia e te Sénat, tei faaôre i teie taò “tāninaraa tino pohe”, e tei tāpeà noa i te faaotiraa i haamanahia i te âvaè âtopa 1887 : “ ... na te taata tātaì tahi iho e faanaho i te parau no to na ôroà hunaraa ... ” I te 12 roa no âtopa 1892 te fāriiraahia teie parau, na roto i te tahî parau mana tei tuu-rimahia e te peretiteni no te Hau rēpūpirita o Félix Faure e te faatere hau no te mau òhipa roto o Louis Barthou. Ua ìte atoà râ tâtou e, tei roto teie mau tupuraa òhipa i te tahî tau no te faataaraa te Etârëtia tâtorita e te Hau (séparation de l'Église et de l'État), tei tupu i te matahitî 1905.

E ua riro atoà teie tumu parau, mai te tahî ûmara pütete veàveà i roto i te rima o te feiâ e turu ra i te faanahoraa a te Hau rēpūpirita (te tāninaraa, no te tāatoà ia o te taata) e te faatereraa arii tei tāpeà noa i te parau no te hunaraa. Ta te tahî, mea hōroà i te tiämäraa, âreà ta te tahî

ra, mea faahēpo ia.

2. *Te taata i mua i te parau o to na pohe :*

No teie tumu parau no te tāninaraa tino pohe, e fāriihia te feiā atoà e parau faatià ta rātou no roto mai i te tāvana ôire o to rātou iho mataèinaa ia rave i te tahī faaoetiraa no te hunaraa, e aore ia, no te tāninaraa i te hoē o rātou i pohe. E ravehia teie ôhipa i te mau vāhi tāninaraa taata pohe (crématorium) e 24 hora te iti roa i muri noa mai i te poheraa, e aore ia, e 6 mahana te roa roa. E hau i te "hora" te taime e faataahia no te tānina i te tahī tino pohe, e e taime peàpeà rahi atoà teie no te mau fētii. Mai te peu e, te vai ra te aniraa no te tahī faataimeraa, e titauhia ia faatae i te tahī aniraa i te àuvaha ture no taua tuhaa mataèinaa ra. Âreà te parau no te rehu, e faaara-noa-hia ia i te fētii (faaueraa mana no te 02/07/1998).

3. *Te tāninaraa tino pohe i mua i nā Ètārētia tātorita e porotetani :*

Te manaò e hinaarohia ra e hōroà i ô nei, o te hiòraa ia i te tiàraa o te Ètārētia (teie ihoā rā nā Ètārētia rarahi : te Ètārētia tātorita & te Ètārētia porotetani) i mua i teie tumu parau. I te mea hoì, te ineine atoà ra teie mau tāpura ôhipa i te ravehia io tātou nei. Eere noa rā i mua i te taata tātorita e te taata porotetani, i mua atoà rā i te manaò e tiàturiraa o te taata, rau noa atu ai to na tiàraa i roto i te vaa-mataèinaa.

I roto i te âài no teie ôhipa tāninaraa tino pohe, tei ôpani-ètaëta-hia e te Ètārētia tātorita e tei iritihiia i te matahitî 1886 e te matahitî 1963, i roto i te manaò faatura no teie parau ìtehia e te taata, oia hoì te "tiàfaahouraa o te tino", e aore ia, ei "haamanaòraa i te huru no to te Fatu hunaraahia ", aita te reira ôhipa i haafifi noa aè i te tuatāpaparaa parau-ataua a te porotetani, tei manaò e : eita te Atua e hinaaro i te mau huà-huà o te tino taata no te faatiàfaahou ia na. E noaa noa ia na ia faatiàfaahou mai te tahī taata mai roto mai i te rehu. No reira, ua faaòhipa te mau tuhaa fenua àpatoèrau no Èuropa mā i teie faanahoraa, no te mea, eere i te mea ôhie i te pâhonoraa i te mau aniraa a te taata no te tanuraa i to rātou mau taata pohe, no te meùmeù hoì o te mau pape paari, ia tae ihoā rā i te tau toètoè. I teie mahana, ua rahi faahou atu teie mau faanahoraa i te mau fenua porotetani no Èuropa mā : 75 % i te fenua Herevetia ; 72 % i Peretâne mā ; e 25 % i te fenua Farâni. Âreà i te fenua Marite, e 29 % noa ia, no te mea atoà ia, mea huru ravaì rii i te

mau tuhaa fenua no te tanuraa i te taata pohe.

Te mea noa rā e tāfifi ra i mua i teie huru faanahoraa, o te parau ia no te fatura, e aore ia, te tarairaa i te tahī papa haamori e au i teie huru òhipa. Aita ā hoì e huru òhipa i itehia aè nei. Ua tāmatahia na i te rave i te tahī pureraa hunaraa i roto i te tahī mau fare pure, i muri mai rā i te tāninaraa, i te taime e âfaìhia mai ai te mōhina rehu i roto i te fare pure. Aita e huru māa ia hiòhia atu. No reira, ua manaò rii noa te tahī mau òrometua porotetani e faatere noa i te tahī maa pureraa iti i te Crématorium, no te tahī noa maa taime e 20 minuti te māoro roa. I rave-hia ai teie mau tāminutiraa i teie mau tāninaraa tino pohe, no te mea, ua âpapa hānoa te mau tino pohe, no te tiaïraa i to rātou taime. I manaò roa atoà ai te tahī mau tino òrometua e "tarai" i te tahī huru papa haamori tei au no teie huru titaura. No Didier Destin, teie tā na òhipa tumu, te haapaòraa i te feiā pohepohe, e 2000 atoà rā taata tā na i tānina, hou o ia a riro mai ai ei òrometua. E ua taa maitai ia na e nā hea te tarairaa i te huru papa haamori e tano no teie huru òhipa : maa irava pipiria, maa pure iti, maa poroì iti e te tahī tāpaò aroha hopeà, hou a vaiho atu ai i te âfata ia tere i roto i te auahi. Eita e roaa ia faahaere i te tahī hīmene.

Âreà no Simon Wiblé, te tahī atoà teie òrometua porotetani : e haamañad noa o ia i te fētii, te tumu i âmui ai rātou i teie vāhi, no te âua-haaati ia i te ùtuafare tei topa i roto i te àti, no te tāmāhanahana ia rātou e te tuuraa ia rātou i mua i te tahī tiaitururaa i te parau o te ora i muri mai i te pohe. E tano atoà ia faahitihia te tuhaa a te fētii i roto i te parau no te tahī tau hevaraa, eiaha noa mai te tahī âmuiraa i te feiā e pārahi ra i roto i te òto e te mauiui, te âmuiraa rā ia rātou e te faaîteraa i te Èveneria no te ora i te feiā e ora ra.

I te pae no te Ètārētia tātorita, no te tarai i te tahī huru papa haamori tei au i teie huru faanahoraa, eere i te tahī fifi nainaì. No te Ètārētia, aita e haapiiraa e noaa i roto i teie huru faanahoraa. Ua tāpeà noa o ia i terā faanahoraa i mātarohia : iritiraa tino - pureraa rahi - hunaraa. Teie huru tereraa, no rātou, mai te tahī ia tā-toru-raa i te faaîteraa i te tāpaò aroha i te ùtuafare àti. No te tātorita, e faatano mai i te papa haamori no te tāninaraa tino pohe i nià i teie huru arataïraa i nià nei, òia hoì, i nià i te faanahoraa a te Ètārētia. Eita rātou e faaoti i te pure i mua i te tahī mōhina rehu, ei tino taata ihoā, e eiaha hoì i te vāhi tāninaraa taata, i roto ihoā rā i te tahī fare pure. No reira, ua varavara roa te mau pure-raa, mai te peu e, i mua i te mōhina rehu. Ta rātou noa e rave no teie

tumu òhipa, te tahī tau taiòraa taramo e te Pure a te Fatu (Crématorium du Père-Lachaise i Paris, na te mau rāta e haapaò nei i teie òhipa, no te âpeeraa i teie mau ùtuafare i roto i te àti).

No te Ètārētia tātorita, ua hinaaro o ia e pāruru i te parau o te taata i roto i to na tāatoàraa, i te taime no to na oraraa, i te taime no to na poheraa e i muri mai i to na poheraa. Ua riro atoà rā ei faaîteraa na te feiā tiâturi atua i te tumu mâtâmuoa roa no te parau o te taata : “te ora o te taata, no ô mai ia i te Atua ra, e hiero hoì te taata no te Vârua Moà” (cf. 1 Torinetia 6, 19 ; 3, 16 ; Rôma 8, 11). Ua riro atoà rā teie parau ei faaîteraa faaroo i te tiâfaahouraa o te Metia, e no te feiā atoà tei pee ia na i to na haereraa mai mai te pohe mai e tae atu i te ora, ia au i te fâlraa faaroo a te mau âpotetoro : “Te tiâturi nei au i te tiâfaahouraa o te tino. Te tialù nei au i te tiâfaahouraa o tei pohe e te ora o te ao a muri atu”.

I te pûai-roa-raa teie òhipa no te tâninaraa tino pohe, ua haamata atoà te taata i te uiui i nià i te parau o “te taata” e te parau hoì no “teie tino”, i mua i teie huru raveraa. Ua tae roa te manaò i te paraura e, te faarirohia nei te tino taata, e aore ia, te tino taata iho mai te tahi taoà ra te huru, o tê tià i te taata ia rave mai tâ na i hinaaro. E teie hoì huru faanahoraa, aita e taime no te vahoraa i te taata i roto i te parau no te hevraa. Te parau hoì no te rehu e huehia ra (i roto i te mau âua no te haamanadraa - jardins du souvenir e i te tahi atu mau vâhi...), aita te reira peu e vaiho ra i te fêtii ia haamanaò i to râtou i pohe, mai tei rave-noahia na i nià i te menema. E ia rahi noa atu hoì teie òhipa, e ôre roa atu te parau o te menema, tei riro hoì ei vâhi haamanaòraa no te mau uì atoà.

4. E faatupu i teie, e faaôdre râ i têrâ :

Ia hiòhia râ te tahi mau manaò e âuahaati ra i teie tumu parau no te tâninaraa tino pohe, ua haere òhipa faatianiani roa (propagande crématiste) teie. Teie te tahi mau tumu i muri nei : “hygiène (le mythe d'une mort 'propre') ; urbanisme (plus besoin de cimetières) ; écologie (la terre appartient aux vivants) ; nouveauté (cela se fait dans d'autres pays, pourquoi pas en France - te ravehia ra teie òhipa i te fenua farâni i teie mahana - légalisée en 1889) ; économie (mais l'argument de moindre coût est contesté) ; mobilité des populations (on peut emmener l'urne funéraire avec soi) ; etv.”

5. E tamaì hau-òre :

La hiòhia rā te mau manao e taputō noa ra i mua i teie nā parau no te “tāninaraa i te tino pohe” e te “tanuraa i te tino pohe”, ua riro ia i teie mahana mai te tahī àroraa tuutuu-òre i rotopū i te feiā e haafaufaa ra i te parau no te vārua o te taata (spiritualiste - tē tiàturi noa ra, eita te vārua e pohe), te mau “maru-metia”, te mau “haireti”, etv.

No te feiā e haafaufaa ra i te parau no te vārua o te taata, tei tāpeà atoà mai i terā maa parau ra e : “E repo òe, e hoì ã òe i te repo - Poussière, retourne à la poussière”, hoë ã atoà rā huru paraura e : “E vari paruparu òe, e hoì ã òe i roto i te vari paruparu ... Fange (vari paruparu), retourne à la fange ; corruption, retourne à la corruption ; fétidité (hauà ìno), retourne à la fétidité”. No teie pupu taata, tei tiàturi i te huru pohe òre o te vārua, te hiò nei rātou i teie òhipa no te tāninaraa tino pohe mai te tahī faanahoraa o tē òre roa ra e faatura ra i te taata pohe.

No te maru-metia, i mua i teie huru òhipa, te faaïte noa mai ra te reira i to te taata èreraa i te parau no te tiàtuiraa, mai teie mau taata no te âmaa faaroo “maçonnique”. O rātou atoà teie e rave pinepine nei i teie òhipa, i te fenua Ítaria, turuhia e te mau taata porotetani e te mau taata âti-Iuta. E te feiā e rave tāmau ra i teie òhipa (crématistes), e faaërehia rātou i te vāhi vaihoraa i to rātou tino i te taime no to rātou poheraa. E i roto i te tahī parau mana tei tuu-rima-hia e te Pāpa Léon XIII, ua faaau o ia i te tāninaraa tino i te tahī peu hāiriìri mau (detestabilem abusum - abus détestable). Ia hiòhia, eere te mau maru-metia noa teie e pātoì nei i teie huru faanahoraa, e manaò atoà rā to te mau taote i nià i teie tumu parau. Te nā ô ra te taote Henri Dauchez (no te Taiete Saint Luc), e faatupu te tāninaraa tino pohe i te fifi : *a tahi*, mai te peu e, e titauhia mai te tahī mau parau no te tahī mau titorotororaa e ravehia (police scientifique) ; *a piti*, e haafifi atoà te reira i te feruriraa o te taata, i mua i te huru raveraa e te huru tupuraa o teie òhipa. Teie rā, te parau atoà ra rā o ia e, te parau no te tino pohe e hunahia i roto i te repo fenua, e haafifi atoà te reira i te “ea”, e aore ia, i mua i te titauraa i te maitaì o te oraraa (hygiène), mai te peu e, tei pae taheraa pape i te tanu-raahia teie tino pohe.

Te ìte noa ra tātou e, te àroraa tuutuu-òre e ìte-noa-hia ra no teie tumu parau no te tāninaraa tino pohe, no teie ihoā ia parau no te ea e porohia ra e teie mau taiete tāninaraa tino pohe e te tahī huru tiàtuiraa

e mauhia ra e te mau Ètārētia i nià i te parau no te hunaraa i te tino pohe. O te mau tumu ia e vai ra i roto i te mau haireti e turu pāpū ra i te parau no te tāniraa tino pohe. E “tāmāraa” (purification facultative) ta te tahi, e “tā-pera-raa” (pourriture - décomposition lente et putride) ta te tahi. E veàveà auahi ta te tahi, e toètoè repo fenua ta te tahi (humide, infecte, hideux). Mea mā e te viivii-òre ta te tahi, mea reporepo ta te tahi, e te mau mea atoà e au i te reira huru reporepo, mai te parau no te àereraa o te mau manumanu, te ìore e te raò. Ia hiòhia, mea rahi aè ihoā te taata e fārii ra i te toètoè o te repo fenua, i te veàveà auahi no te tāmāraa. I roto i te veà Bulletin no te 06 no tēnuare 1891, te nā ô ra te parau a te tahi taata òrero i mua i te manaò pātoì o te nūnaa no teie tumu òhipa : “Sous la paix menteuse du marbre et des fleurs, elle (la population) sait que l'immonde putréfaction continue ; mais, par réaction intellectuelle ou affective d'une sentimentalité outrée, elle se suggestionne et s'abandonne volontairement au fétichisme du cadavre”.

6. Te vai ra ānei te tāniraa tino pohe i roto i te âài o te māðhi :

Eere teie parau i te tahi parau pāpū roa. Te mau parau noa e horoà-hia ra e te feiā tuatāpapa âài, te faaïte noa ra ia i te huru raveraa (haapāðraa) a te māðhi i to rātou i pohe, e te huru tiâturiraa e vai ra i roto i teie nūnaa, i mua i te mea e tiaì mai ra ia rātou i muri mai i te pohe. Ia hiòhia, noa atu terā mau faatiàraa no te òhipa ûùmiraa tamarii (infanticide) e te òhipa àmuraa taata (cannibalisme - hiò i te parau no Tuohea no Hao , etv.), e nūnaa faatura teie i te parau o te ora, noa atu i mua i te tahi titauraa teimaha roa no te rave i te tahi faaotiraa e ìriti i te “ora” o te tahi taata taparahi taata, ta te Parau hoi a te Atua i faahiti, no te utuà teimaha e horoàhia i te tahi taata taparahi taata. E nūnaa faatura atoà teie i te parau o te pohe, mai te “ao” o te feiā ora e tae atu i te pō “o te feiā pohe”. I roto i te hiòraa a te māðhi i te parau no te pohe, ua riro ia mai te tahi taime taa-ê-raa no te vārua (kuhâne) e (i) te tino tāhuti, hou te vārua e reva roa atu ai i “raro” (i te pō, i Havaiki), i raro i te fenua, e aore ia, i te pae tooà o te rā o te fenua.

Te tahi rii noa vāhi taa-ê i te pae no te hunaraa taata pohe, i te pae no te feiā “noa” e i te pae atoà no te feiā “raa”, no terā ia mau taata e pūpūhia ei tütia i te taime e “mate” ai te tahi taata tiàraa teitei, te parau hoi no te miriraa tino (e ravehia e te tapua miri, e aore ia, tahuà miri) e tae noa atu i te faaàhuraa i te tino pohe i te tapa ùòò. Eita teie huru faahnoraa e ravehia no te mau huru taata atoà, no te mau arii noa rā. Taa-

ê atu ai te tahi atu mau faanahoraa e âuahaaati ra i teie tumu òhipa, mai te pūpūraa ô e te mau “òtohaa”, e aore ia, “taihaa”. I muri mai i teie mau faanahoraa no te tahi tau māoro, eita te tino pohe o te arii e tāninahia i te auahi, e vaihohia rā i nià i te tahi paèpàè, tei parauhia te “fare tūpā-paù”, ia oti te mau ìno atoà i te tātarahia (roro, âau, etv.). Te mau tauihaa noa e tūtuìhia i te auahi, te mau tauihaa ia i fatuhia e te arii, ei râveà no te faaðreraa i te parau o te “tapu”, i muri aè i te tahi pure “pāni tūtuì” e faaotihia e te tahuà. O te òhipa ia i ravehia no te arii nui ra o Vēhiâtua no Taiarapu .

I mua i te parau o te pohe, te vai rii noa ra terā tiàturiraa i roto i te taata i teie mahana e, no to na tino i muri aè i te poheraa, e hoì ia i raro i te repo te vâhi no reira mai o ia, âreà to na vârua ra, eita ia e haere i te “pô”, e hoì râ i te Atua ra. E tano râ teie huru tiàturiraa ia hiòhiò-faa-hou-hia. Ia hiòhia, mai terâ tau e tae roa mai â i teie mahana, aita te parau no te tāninaraa tino pohe i riro ei parau aratali i te māðhi no te tahi faanahoraa taa-ê atu no to râtou i pohe. Ua tâpeà noa mai râtou i te parau no te hunaraa i te taata pohe i roto i te repo fenua, mai ta te Tênete 3, 19 e titau ra : “e àmu ðe i te māa mā te hou i to rae, e hoì noa atu ðe i raro i te repo, no reira mai hoì ðe ; e repo hoì ðe, e e hoì faahou atu â ðe i te repo”. Ua haapae râtou i terâ faanahoraa no te tuuraa i te tino pohe i nià i te vaa, hou a haapâunu atu ai i nià i te moana uri paò.

Te tahi uiuira e tano ia hiòhia i ô nei, no terâ ia e 4 000 rahiraa taata i pohe, no teie mau taha motu no Tahiti, no Moorea e no te Tuhaa 4, tei pohe i te tahi “mâi rahi” i te ôroà haamanaðraa i te tamâi rahi no te matahiti 1918. Ua tae mai teie mài i Papeete nei, mai te òire no San Francisco, nâ nià mai i te pahi tima ra o *Navua* . Ua ravehia te tahi ôpani-ètaèta-raa i taua matahiti ra (quarantine), ia òre teie mài ia parare i te mau taha motu Tuamotu mâ, Nuuhiva mâ e tae noa atu i te Tuhaa 5. Te uiraa i ô nei, aita ãnei te tahi o teie mau tino pohe i tânia-atoâ-hia i te auahi. Aita e parau haapâpûraa i teie vâhi. Ta te tahi noa mâmâ paari no Hitiaa (o mâmâ Oussé) i faahiti, mea huri noa te taata pohe i roto i te brouette. Te haapâpû-atoâ-hia ra râ e, ua ravehia na te tânia-raa i te mau taata tei pohe i teie mài rahi, ei pârururaa i te fenua ia òre tei mài ia parare.

No teie tumu parau no te tânia-raa tino pohe i roto i te ââi o te mâðhi, têrâ rii noa te tah vâhi tei roaa i te hiò mai. Eita e òre, ua ora-atoâ-hia mai na teie huru faanahoraa i nià i te tino o to tâtou fenua. Eita

rā paha e tano ia faatūàti i te tāninaraa taata (le bûcher de Faaïte) e te tahuraa àiärū i nià i te huru māramaramaraa ta tātou e hōroà ra no te "tāninaraa tino pohe".

7. Te tūramaraa a te Parau a te Atua i teie parau : "... e repo hoì ðe, e e hoì faahou atu ã ðe i te repo" :

E no te mea hoì, teie te manaò e te tiâturiraa tei paò-roa-hia i roto i te nûnaa i teie mahana, e tâmata ia tâtou i te hiò e aha te haapiiraa ta teie parau e hōroà ra ia tâtou i teie mahana. Te faaðhipa nei tâtou i teie parau i te taime no te tahi hunaraa mai. Âreà i te pae no te Êtârëtia Tâtora, te faaðhipa nei o ia i te reira i te taime no te hunaraa mai e i te taime atoà no teie ôroà tei parauhia : "Le Mercredi des Cendres (i te âvaè fêpuare)" : e tuuhia te rehu auahi i nià i te rae o te taata pâroita, ei haamanaðraa ia râtou e "e repo puehu râtou, e e hoì faahou ã râtou ei repo puehu). Teie râ hōroàraa manaò " ... e repo hoì ðe, e e hoì faahou atu ã ðe i te repo", e parau teie ta te Atua i hōroà ia Âtamu no te hara o tâ na i rave, tei haamanaò atoà mai i te taime no to na rahuraahia, e aore ia, to na hâmaniraahia, to na râveraahia mai mai roto mai i te repo fenua. Te rehu ra (cendres = '*épher*') e te repo puehu (poussière = '*aphar*'), te faaïte noa atoà mai ra te reira i te vâhi paruparu e te ôtià o te taata. Åuaa te Atua i pûhi i to na aho i roto i te taata, i riro mai ai o ia ei taata ora. Aita râ te Atua i hōroà noa ia na i te ora, ua hinaaro atoà râ o ia i te maitai e te turaraa tei au i te taata.

Ia tae anaè mai tâtou i te tau o Âperahâma, ua faaðhipa o ia i teie nâ parau no te "repo puehu" e te "rehu auahi". Te nâ ð ra to na reo i roto i te Tênete 18, 27, i mua i te àti e faaineinehia ra no te ôire no Tôtoma e to na mau taata : "Inahâ, ua tâmata iho nei au i te parau atu i taù Fatu, e e repo hoì au e te rehu auahi" ('aphar va'*épher*). Te manaò e hinaaro-hia ra e tâtara i ð nei, o te hiòraa ia e te vai ra ãnei te tahi tûâtiraa i roto i teie nâ taoà e piti, te repo puehu e te rehu auahi. I roto i te faanahoraa o te reo, na te taïraa (esprit "doux", transcription de '*aleph* ; esprit "rude", transcription de '*aïn*') e hōroà i te tahi auraa âpî i te taò. I roto i te taò " '*aphar*' ", te faaðhipa ra o ia i te taïraa (esprit rude, transcription de '*aïn*'), e to na faatororaa, no te ao ia o te "fenua", tei faaïte mai i to te taata tâïvara i te Atua ; âreà te taò ra " '*épher*' ", te faaðhipa ra ia o ia i te taïraa (esprit doux, transcription de '*aleph*'), e to na faatororaa, no te ao ia o te "Atua", o tê tià ia haafânau faahou i te taata i roto i te mâramarama no te ao mure ðre.

Teie te tahì o te mau parau o tē tià roa i te Ètárëtia ia hōroà i to na mau taata. E mai ta te âài faaroo e haamanaò noa mai ra ia tâtou e : “te pohe, e utuà te reira o te hara”, e ua tâôtiàhia te parau o te taata : “E auau mau à to te taata nei i te ata ! e tâhuturaa faufaa-òre mau à tō na, te haaputu i te taoà, e aore o ia i ite i te taata e riro ai nā na” (Taramo 39, 6).

Mai te peu e, ua mau âau ia tâtou teie parau ta te Ténete 3, 19 i faahiti, te haamanaò atoà mai ra te reira e, na roto i teie “tâpaò” no te repo puehu, te faaâpî faahou ra te reira i to tâtou tiaâtururaa no te âmui i te pohe e te tiâfaahouraa o te Metia.

Te tahi manaò pûòhu :

I muri aè i to tâtou hiòraa mai i teie parau no te tâninaraa tino pohe, e te rahi hoì no te mau parau e âuahaaati ra i teie tumu parau (teie noa te tahì mau parau i roaa mai), e aha te tahi manaò o tê tano ia tâpeâhia mai. Eita e òre, e tià roa i te taata tâtaì tahi ia faanaho i te parau no to na tino i muri aè i to na poheraa, e te reira, i roto roa ia i to na tiâmâraa hope. E tano atoà râ hoì te tahi ia faatura i te parau o te tahi, no te mea, i te taime no te poheraa, na vai atu ra ia e parau i te “tâniraa” e mea mai-taì, e na vai hoì e parau i te “tanuraa” e mea ìno. “C'est l'affaire d'une intime philosophie”.

Eita râ teie tuatâpaparaa e faanaho i te tahi àveià oraraa i te taata tâtaì tahi ia faatupu i ta to na feruriraa e to na tiâturiraa i (e) faaoti. Terâ hoì mau manumanu, têrâ hoì mau raò, têrâ hoì mau ìore i àere hânoa na i roto (i nià) i te mau menema (te haere òre roa atu ra te reira mau âni-mara i teie mahana), ua tae roa atoà te reira parau i roto i te manaònaò-raa a te feiâ e rautî ra i te mau tôtaiete tâninaraa taata. E te parau hoì no te ìmiraa moni, tei hea roa to na vairaa i roto i teie huru tuatâpaparaa i te tumu parau mai teie te huru, e aore ia, te parau o ta te Mâòhi i haafaufaa i te tanuraa i to râtou i pohe i roto roa i te ùtuafare.

Mea rahi atu à te mau parau e âuahaaati ra i teie tumu parau no te tâninaraa tino pohe, teie noa râ te tahi mau manaò o tê tano ia hōroâhia atu no teie taime.

ÈTĀRĒTIA POROTETANI MĀÒHI